INSTITUTIONES

PHILOSOPHICÆ

AUCTORE J.-B. BOUVIER

EPISCOPO GENOMANENSI

EDITIO PRIMA NEAPOLITANA

EX SEXTA PARISIENSI

In qua passim occurrentes non paucae philosophorum sententiae, gallico sermone relatae, ne cuiquam hujus linguae haud scienti impedimento esset earundem intelligentia, latinis literis sunt versae studio ac diligentia admodum R. Patris **LUDOVICI A PALMA,** *S. Theologiae Lectoris jubilati etc. etc. Minorum Observantium Provinciae Neapolis, et Terrae Laboris.*

TOMUS PRIMUS

LOGICA

NEAPOLI

EX TIPIS ALOYSII BANZOLI

MDCCCXLII.

PRÆFATIO

OMNES scientiarum periti unanimi ore fatentur juvenes, gradibus humanitatum expletis, summa diligentia primis philosophiae elementis imbuendos esse; ex his namque fundamentalibus documentis ingentia fluunt consectaria, ut quisquis, consuetos hominum mores attente observans, semper compertum habere debuit.

Qui enim primis sanisque hujus scientiae principiis recte fuit instructus, accuratiori postea utitur methodo in discendo, in docendo, et in omni arte quam exercet.

Veritatis amans ac cupidus, opera tenebrarum circumquaque sparsa et nomine philosophico decorata fastidit, vana pseudosapientium systemata alia ex aliis scaturientia spernit, a nefandis impiorum doctrinis abhorret, et a deflenda morum corruptela sedulo refugit. Supremum Numen ubique praesens jugiter conspicit, timet ac veneratur; propriam mentis suae excellentiam futuramque ejus destinationem laetus agnoscit; nullis vitiis illam deturpandam, sed magis virtutibus exornandam curat: sicque cunctis officiis sibi impositis perfecte fungens, vir optimus fit et apparet.

Qui vero in prima juventute rectas judicandi sciendique regulas non didicit, nec alte solideque eis fuit imbutus, per vias tenebrosas errat incertus et *omni vento doctrinae circumfertur (1)*.

(1) Ephes. IV, *14.*

Libros ac libellos bonos et malos sibi occurrentes promiscue legit, vel oculos temere in eos conjicit, nihil serio meditans nec attente considerans: tunc imperfectas rerum notiones sine ordine in mentem suam congerit; contradictorias opiniones ubique videt, atque inter eas manet suspensus, aestimans incerta esse ipsamet certitudinis fundamenta. De veritate religionis mox dubitat; virtutis meritum et vitii turpitudinem cum praejudiciis praemature susceptis confundit: in ipso autem nascuntur cupiditates, quae, nullo freno coercitae, sed variis de causis potius excitatae vehementes fiunt tempestates; debilem rationem fulcimentis sibi necessariis destitutam obruunt, vires corporis elidunt, animi facultates obtundunt, naturam depravant, et infelicem juvenem in summam ruinam saepe dejiciunt.

Quanti ergo sint momenti primaria philosophiae documenta nemo non videt; inde enim pendet in posterum tota cognitionum series, animi soliditas, amor veri, fuga falsi, sagacitas ad utrumque secernendum, morum integritas, vitae ordinatio, pax familiarum, societatis bonum, et viri tum privati, tum publici felicitas. Incapax igitur, negligens vel improbus magister irreparabile damnum alumnis inferet, dum alter, e contra, doctus, diligens et factis dicta confirmans, teneros animos verl praeceptis et seminibus virtutum fortiter, licet paulatim, imbuens, ad uberrimos optimae educationis fructus colligendos feliciter disponet.

Ut autem exoptandum hunc assequatur finem, caveat ne juniores candidati inter obscura et incerta discurrant praecepta: diligentissime vero studeat nihil unquam, nisi perlucidum invictis rationibus, antiquis traditionibus et verae religionis documentis obfirmatum, ipsis exhibere. Eos adhuc caecos et vacillantes quasi manu deducat, ideoque ab indigesta eruditione caute abstineat; ex longis namque dissertationibus viva voce expansis nihil fere capiunt auditores, praesertim juvenes. Aut verba sic prolata integre non audiunt, aut male intelligunt, vel cito obliviscuntur: necesse est ergo ut sub oculis scriptum habeant candidati quidquid discere et memoria retinere debent.

At, fatentibus cunctis hac in re peritis, liber elementarius erudiendae juventuti convenienter accomodatus omnino deest.

In minoribus seminariis et in multis collegiis Philosophia dicta *Lugdunensis* praebetur alumnis : verum nullus est professor qui in ea multa non reprehendat , alia non suppleat, alia non praetermittat , alia non emendet et corrigat. Cum diversarum scholarum magistri sibi consentire nequeant, magna est idearum confusio inter discipulos : hinc pro multis prima incredulitatis origo , ut infausta non semel mihi constitit experientia.

Gravissimo huic malo quidam obviare volentes , cursum philosophiae scholasticum informare conati sunt , alii gallice , alii vero latine, juxta morem receptum : sed communibus votis nullus usque nunc satisfecisse videtur , et eadem semper manet difficultas.

Plurimorum adhortationibus promptius forte cedens, hoc et ipse adortus sum opus : frequenter illud suspendi , iterum atque iterum de novo suscepi , an perficerem pluries haesitavi ; tandem absolvi et prelis mandavi , licet aliis negotiis fere continuo distractus.

Vanas et obstrusas quaestiones in scholis olim agitatas praetermisi : a controversis opinionibus fere semper abstinui : celebriora tantum systemata exposui , et nullum propugnare volui. Ordinarium philosophiae cursum in multis contraxi, in aliis vero longius extendi ; novas quaestiones ex praesentibus circumstantiis exortas , vel in hisce temporibus necessarias tractavi , aut planius evolvere tentavi.

Hunc Cursum elementarium jam quinque vicibus impressum , integrum legi, in pluribus emendavi et in multis auxi, ut Theologiae a me ad usum seminariorum in lucem editae fieret praeambulum quasi necessarium , atque duo opera fere coalescerent in unum , sicut philosophia christiana et theologia unum corpus doctrinae substantialiter efficiunt.

Quoniam omnes nunc , scite vel inscite , de rebus politicis disserere volunt , conveniens , imo et necessarium duxi praecipua sanae doctrinae principia circa momentosam hanc materiam contexere , ut juveniles animi , iis rectissime imbuti , ab erroribus fundamenta ipsius societatis concutientibus se custodiant.

Experientia plurium annorum hac in parte acquisita comperi

nihil primos juniorum candidatorum progressus magis juvare, quam claritatem, ordinem et methodum: his qualitatibus idcirco praesentes Philosophicas Institutiones adornare conatus sum potius quam sermonis elegantia. An sub omni respectu vel etiam ex parte scopum mihi propositum obtinuerim, alii judicabunt. Enixe nunc, sicut in praecedentibus editionibus, rogo professores ut, quod arguendum vel emendandum deprehenderint, benigna voluntate mihi indicare non dedignentur.

INSTITUTIONES

PHILOSOPHICAE

Priusquam veluti philosophiae penetralia ingrediamur, quaedam praemittendae sunt notiones candidatis omnino necessariae, quae dicuntur *prolegomena*, a duobus verbis graecis, *προ*, *ante*, et *λεγω*, *dico*. Omnia haec prolegomena in quadruplici capite breviter absolvemus : in primo quarumdam vocum, quae frequenter occurrunt, necessarias dabimus explicationes ; in secundo de philosophiae definitione agemus ; in tertio de ejus divisione, et in quarto quaedam de argumentatione praemittemus.

CAPUT PRIMUM

DE QUARUMDAM VOCUM EXPLICATIONIBUS.

Ens seu *res*, illud est quod exsistit vel existere potest. Itaque duplex est, scilicet mere possibile, et reale seu existens.

Existentia est unio realis partium vel attributorum quibus res constat.

Possibilitas est consensio attributorum quibus res quaelibet constituitur : sic possibilitas montis aurei est consensio seu convenientia quae concipitur inter montem et aurum. Nullam habet existentiam, nisi in mente eam concipiente.

Nihilum autem est illud quod non existit. Duplex distinguitur, videlicet positivum et negativum : positivum est illud quod non existit, sed existere potest, quales sunt res possibiles nondum existentes ; negativum vero est illud quod neque est, neque fieri potest, ut mons sine valle.

Attributa alicujus rei sunt variae ipsius qualitates. Alia dicuntur essentialia, et alia accidentalia. *Essentialia*, quae et *constitutiva* vocantur, sunt illa sine quibus res nec esse nec concipi potest ; verbi gratia, in triangulo, tria latera et tres anguli ; sine uno enim ex his attributis non erit triangulum. *Accidentalia* sunt ea sine quibus res concipi et esse potest, licet quaedam tamen de illis habeat, sive haec sive illa : exempli gratia, nul-

la magnitudo determinata essentialis est triangulo, attamen si existat triangulum, necesse est ut determinatam habeat magnitudinem.

Attributa rei vocantur etiam promiscue *proprietates*, quae igitur sunt essentiales vel accidentales.

Collectio attributorum essentialium dicitur *essentia* rei; sic essentia trianguli in tribus lateribus et tribus angulis consistit. Essentia in se spectata non magis existit quam possibilitas.

Essentia rei vocatur adhuc natura: cum ea differentia, quod vox *natura* aliquando exprimit rem cum attributis essentialibus et accidentalibus; dum vox *essentia* de essentialibus tantummodo intelligitur. *Natura* etiam aliquando designat totam entium corporeorum collectionem, aliquando ipsum Deum naturae creatorem.

Nulla res datur quae sub aliquo respectu cum aliis rebus non conveniat, et sub altero ab eisdem non differat. Hinc inter rei attributa inveniuntur genus et differentia.

Genus est illud attributum per quod res cum aliis rebus diversis convenit: *differentia* vero est attributum per quod res discrepat ab aliis rebus quibus per genus suum convenit. V. g. in circulo, figura est genus, quia est attributum circulo, quadrato, triangulo, etc. commune; rotunditas autem est differentia, siquidem per illam ab omnibus aliis figuris sejungitur circulus.

Genus potest esse remotum vel proximum. Est *remotum*, quando multis aliis rebus est commune, et facile restringi potest; est vero *proximum*, quando res per illud convenit quidem cum aliis rebus specie diversis, sed numero quam paucissimis, ita ut restringi nequeat. V. g. si homo definiretur ens rationabile, genus esset remotum; si definiatur animal rationabile, genus est proximum.

Differentia similiter potest esse propria vel minus propria. Est *propria* quando res per illam ab omnibus aliis rebus specie diversis segregatur; v. g. homo est animal rationale: est vero *minus propria*, quando res per illam a quibusdam tantum aliis rebus secernitur. V. g. si homo definiretur, animal duobus pedibus ambulans, a quadrupedibus distingueretur, non autem ab aliis animantibus duos pedes habentibus.

Species est ea classis entium quae idem genus et eamdem differentiam habent. *Individua* sunt ipsa entia quibus seorsim spectatis idem genus et eadem differentia conveniunt. V. g. homo respectu animalium est species; Petrus, Paulus, Jacobus, etc. sunt individua. Individuum sic dicitur, quia in alia entia ejusdem generis et specie dividi non potest: unde exercitus non est individuum, sed individuorum collectio.

In entibus distinguuntur adhuc substantia et modus. *Substantia* est id quod in se subsistit, nec indiget alio in quo suscipiatur,

v. g. homo, domus, arbor, etc. *Modus*, e contra, est illud quod, juxta perceptionem nostram, existere non potest, nisi in alio ente suscipiatur, v. g. color, figura, etc. (1). Modus dicitur etiam *Modificatio*.

Ens potest adhuc esse subjectum vel objectum. *Subjectum* est illud in quo aliquid recipitur; sic substantia est subjectum modi, mens nostra est subjectum philosophiae. *Objectum* vero est illud circa quod ens aliud versatur: v. g. res naturales sunt objectum philosophiae, res supernaturales objectum theologiae, morbi curandi objectum medicinae, etc.

Relatio est respectus unius rei ad rem, ut patris ad filium, et filii ad patrem, seu occasio quam praebet objectum de alio cogitandi; v. g. qualitas equitis quae dat occasionem cogitandi de equo: idcirco relatio duo saltem supponit objecta.

Sunt res *absolutae*, quae per se non praebent occasionem de aliis cogitandi, ut Petrus, Bertha; et sunt res *correlativae*, quae esse nec concipi possunt sine respectu ad aliam, ut pater et filius, causa et effectus, medium et finis, etc.

Ordo est dispositio rerum relative ad finem intentum, vel relatio plurium ad unum; sic disponuntur milites ut faciant agmen, agmina ut faciant exercitum. Hinc nascuntur ordinatio, coordinatio, subordinatio, quae voces facile intelliguntur.

Cognitio in genere est repraesentatio rei in nobis aliquo modo facta. Idem fere est ac notitia, et parum differt ab idea, de qua infra dicemus; attamen in communi acceptione generalior esse videtur. Alia est intuitiva, et alia discursiva. Dicitur *intuitiva*, quando ita clare exhibentur objecta, ut mens nullo indigeat discursu ad ea percipienda; v. g. *Bis duo dant quatuor.* Est autem *discursiva*, quando objecta mediante discursu percipiuntur; v. g. aequalitas radiorum circuli inter se.

Dividitur in certam et probabilem. Cognitio *certa* ea est, quae inconcusso nititur fundamento; et *probabilis* illa dicitur, quae gravi quidem, sed non certo innixa est fundamento, vel cum certo principio non certe conjuncta est.

Est iterum scientia aut ars. *Scientia* est cognitio ex principiis certis certo deducta, et considerari potest ut *subjectiva*, *objectiva*, *speculativa* et *practica*: est subjectiva quando spectatur ut in mente existens, et est cognitio, ut modo dicebamus: est vero objectiva, si spectentur entia eorumque proprietates et relationes, quorum obtinetur vel obtinenda est cognitio. Objectum autem scientiae potest esse *materiale* vel *formale*: objectum ma-

(1) *Hic abstrahere volumus a quaestione alibi agitata, an scilicet accidentia seu modi per omnipotentiam Dei existere possint sine subjecto in quo resideant.*

teriale est res ipsa quae spectatur, et objectum formale est rei proprietas quae specialiter exploratur; v. g. corpora sunt objectum materiale physicae, et corporum proprietates sunt ejus objectum formale.

Scientiae specificantur ab objecto formali et non ab objecto materiali: sic medicina et anatomia circa corpus organicum exercentur; et tamen sunt duae scientiae diversae, quia non easdem qualitates in corpore requirunt.

Scientia speculativa ea est, quae in objecto contemplando et perlustrando sistit; et scientia practica est illa quae docet aliquid faciendum vel operandum, unde nascitur ars.

Ars vero est methodus aliquid juxta regulas determinatas operandi, et experientia praecipue nititur.

Distinguuntur artes *liberales*, sic dictae, quia olim a solis personis liberis exerceri solebant, ut poesis, musica, pictura, sculptura, eloquentia, architectura, etc.; et artes *mechanicae*, in quibus corpus praecipuas habet partes; v. g. ars caementaria, lignaria, ferraria, etc.

Eadem cognitionis species ars vel scientia esse potest, juxta respectum, sub quo attenditur: v. g. arithmetica et geometria in se spectatae, sunt scientiae; ad opera externa applicatae, fiunt artes.

Cognitio versari potest circa res naturales, vel circa res supernaturales. Res illae dicuntur *naturales*, quae solo lumine naturali cognoscuntur aut cognosci possunt: illae vero *supernaturales* vocantur, quae ope revelationis attinguntur, et sunt objectum fidei.

Fides in genere est adhaesio alicui notitiae ex alterius testimonio; adhaesio ex auctoritate Dei est fides *divina*, quae nunquam fallit; adhaesio vero ex testimonio hominum, est fides *humana*, quae debitis vestita conditionibus, est etiam infallibilis, ut infra ostensuri sumus, agendo specialiter de hominum testimonio circa facta.

CAPUT SECUNDUM

DE DEFINITIONE PHILOSOPHIÆ.

Prius sciendum est, quid sit definitio, deinde quid sit philosophia. Itaque dicemus 1.° de definitione in genere, 2.° de vera philosophiae definitione.

ARTICULUS PRIMUS.

DE DEFINITIONE IN GENERE.

Quando de re aliqua disserendum occurrit, prius necesse est, ut a quolibet objecto distinguatur, et sciatur quid per illam intelligendum sit. Ad hoc autem saepe utendum est aliqua explicatione, quae vocatur *definitio*, quia statuit et definit quid sit objectum, de quo habendus est sermo: definitio igitur est *oratio explicans quid nomen vel res in se sit.*

Duplex distinguitur, una nominis et altera rei.

Definitio *nominis* iterum duplex est, una scilicet quae vocatur etymologica, et altera significativa.

Etymologica ea est quae exprimit, unde vox aliqua suam ducat originem; v. g. vox *philosophia* venit a duobus graecis, φιλος, *amicus*, et σοφια, *sapientia.* Igitur philosophia, juxta vim nominis, est amor sapientiae, et philosophi debent esse amatores sapientiae, alioquin immerito vocarentur philosophi.

Definitio *significativa* est illa qua aperimus quid hac vel illa voce intelligamus; v. g. si quis dicat se, per animam humanam, intelligere principium quod in nobis cogitat, parum curans in quo natura illius consistat, an sit corporeum vel spirituale: unde patet definitionem nominis per se naturam rei non attingere.

Cum verba sint indifferentia, et nullam ex se habeant significationem determinatam, unusquisque poterit quolibet voluerit nomine hanc vel illam ideam designare; v. g. si mihi tantum loquerer, vel pro me solo scriberem, hominem appellare possem quercum, angelum, plantam, etc. Hinc patet imperiti et stulti esse definitionem nominis in controversiam adducere: insipiens tamen merito judicaretur, qui a significatione vocum communiter accepta recederet.

Saepe eodem sensu ab omnibus intelliguntur voces, quibus utuntur homines secum loquentes, conferentes aut discurrentes; tunc eas singulatim definire non solum inutile, sed rediculum foret, et in sermone intolerabile: at ubi aliqua existit obscuritas vel incertitudo, statim adhibenda est definitio nominis, ut colloquentes idem habeant in mente.

Definitio *rei* illa est, quae naturam rei explicat seu manifestat; duplex est: una imperfecta, quae potius *descriptio* appellanda est; et altera perfecta seu accurata, quae sola nomen *definitionis* proprie meretur.

Prior est ea quae rem, ipsius qualitates tum essentiales, tum accidentales percurrendo et quasi enumerando, explicat; v. g. si homo definiretur animal intelligens, sociabile, providum, cogno-

scens, sapiens, amans, etc. talis est definitio equi apud Job. (1). Haec definitio, seu descriptio, maxime oratoribus convenit.

Posterior definitio, philosophis propria, illa est quae praeciso dicit, quod necesso est et sufficit, ut res intelligatur et a qualibet alia re distinguatur, ipsius qualitates essentiales solas enuntiando; et definitur, Oratio naturam rei per ipsius genus et differentiam explicans; v. g. homo est animal ratione praeditum.

Ut accurata sit, tres requiruntur conditiones, videlicet, 1.° ut sit clara, 2.° ut sit brevis, 3.° ut constet genere proximo et differentia propria.

1. *Debet esse clara;* ideo enim adhibetur ut contendentes vel discurrentes intelligant de qua re dicturi vel tractaturi sint: porro quod obscurum vel ambiguum esset, ad hunc finem conducere non posset: ergo 1.° debet esse clara.

2.° *Debet esse brevis*, id est, nullos continere debet terminos redundantes aut superfluos; quod enim superfluum est et redundans, potius obscuritatem parit quam ad rei explicationem confert. Porro definitio adhibetur, ut ostendat quid sit res; ergo id solum exprimere debet, quod necesse est, ut res a qualibet alia re distinguatur: ergo 2.° debet esse brevis,

3.° *Constare debet genere proximo et differentia propria;* accurata enim definitio totam rem definiendam et eam solam designare debet: porro id praestare non potest, nisi constet genere proximo et differentia propria; si enim genus esset nimis remotum, vel differentia minus propria, tunc res definita ab aliis rebus perfecte non distingueretur, ut patet exemplis superius relatis, ubi de genere et differentia, pag. 8.

Hinc accurata rei definitio debet convenire omni et soli definito, id est, omni et soli rei definitae: si enim omni rei definitae non conveniret, illam totam non repraesentaret; si vero soli rei definitae non competeret, illam ab omni alia re non secerneret. Requiritur ergo ut sit reciproca, ita ut res definita dici possit de definitione, et definitio de re definita: v. g. triangulum est figura tribus constans lateribus et tribus angulis; figura tribus constans lateribus et tribus angulis est triangulum: quoties autem definitio constat genere proximo et differentia propria, convenit omni et soli definito, seu est reciproca: ergo 3.° constare debet, etc.

Quando res ita per se clara est, ut circa illam nullum existat dubium, ad definitionem recurrere non necesse est; imo definitio in hoc casu potius noceret quam prodesset: omnia quippe definire impossibile est, alioquin ipsae definitiones in infinitum

(1) XXXIX, 21 et seq.

definiendae essent. Si, e contra, res sit ignota, definiri nequit: nemo enim id explicare potest quod ignorat. Accuratae igitur dari non possunt definitiones, quae naturam rei manifestent, nisi res perfecte noscatur, quod rarum est. Multa sunt tamen objecta quorum plurimas cognoscimus proprietates: tunc per hujusmodi proprietates illas definimus, et hoc sufficit ut ad planiorem eorum notitiam pervenire tentemus.

ARTICULUS SECUNDUS

DE VERA PHILOSOPHIÆ DEFINITIONE

Philosophia exhibetur a Cicerone (1), ut *vitae dux*, *virtutis indagatrix*, *vitiorum expultrix*.

Affirmat ibidem sapiens Romanus eam urbes peperisse, homines dissipatos in societatem convocasse, eos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum et vocum communione junxisse; legum esse inventricem, morum et disciplinae magistram; eamque definit, *divinarum humanarumque rerum*, *tum initiorum*, *causarumque*, *tum cujusque rei cognitionem*.

Multiplex est sententia circa veram philosophiae definitionem: alii enim pro genere ejus assignant judicium; ita *Dagoumer*, in celebri universitate Parisiensi olim philosophiae professor.

Caeteri pro genere philosophiae admittunt cognitionem, sed iterum sibi non consentiunt; alii nempe cognitionem discursivam, et alii intuitivam admittendam esse contendunt.

His praenotatis, sit

PROPOSITIO.

Philosophia recte definiri potest: Scientia ex primis principiis deducta.

Prob. Illa definitio est legitima, quae cunctas habet conditiones ad legitimam definitionem requisitas: atqui praesens definitio cunctas habet conditiones ad, etc. Conditiones enim ad legitimam definitionem requisitae, sunt ut sit clara, brevis, et constet genere proximo ac differentia propria: atqui nostra definitio tres habet conditiones istas.

1.° *Est clara;* nulla enim in ea reperitur vox ambigua aut obscura, siquidem voces quibus constat, sensu obvio accipiuntur: ergo 1.° est clara.

2.° *Est brevis;* est enim brevis, si nulla vox tolli possit quin

(1) *Tuscul. l. 5, n.° 5.*

sensus obscuretur vel immutetur : atqui nulla vox e definitione nostra tolli potest quin sensus obscuretur vel mutetur, ut patet ; ergo 2.° etc.

3.° Constat genere proximo , nempe voce ista , *scientia* , qua philosophia convenit cum theologia , et differentia propria , videlicet his verbis , *ex primis principiis deducta* , quibus a theologia secernitur : sicque nostra definitio convenit omni et soli rei definitae ; omnis quippe scientia ex primis principiis deducta est philosophia , et sola philosophia est scientia ex primis principiis deducta : ergo 3.° etc. Aliunde est brevis ; insuper est clara : ergo definitio nostra tres habet conditiones ad, etc. ergo est legitima.

Dixi , *philosophia recte definiri potest*, non vero definienda est , ne alias excluderem definitiones, quae ferme ad eumdem sensum reducuntur ; quidam enim philosophiam definiunt : *Cognitio rerum naturali lumine cognoscibilium:* alii , *Cognitio rerum naturalium per discursum comparata :* alii , *Scientia rerum naturalium;* alii quaedam mutant , substituunt aut transferunt verba, et idem semper exprimunt. Nullam cum illis instituere volumus controversiam,

Alii denique philosophiam definiunt : *Cognitio ex primis principiis evidenter deducta.* At postrema haec definitio forte non est accurata , nam cognitiones duntaxat probabiles complecti non videtur : atqui tamen illae cognitiones , ex primis principiis deductae , sunt philosophicae ; vel enim sunt philosophicae , vel nullo modo sunt cognitiones : at posterius dici non potest , alioquin pleraeque cognitiones physicae, medicae, politicae, aliaeque similes solis conjecturis fundatae , rejiciendae essent, quod nemo admittere potest : ergo etc.

Nota. Prima principia ex quibus cognitiones philosophicae deducuntur , sunt veritates generales , per se notae et ab omnibus admissae, quae probatione non indigent. Proprie non sunt philosophicae , et tamen ad philosophiam pertinent tanquam ipsius fundamentum , sicut radices ad arborem.

D. *de Bonnald (1)* definit philosophiam : *Scientia Dei , hominis atque societatis.* Sed illa definitio cognitiones theologicas seu supernaturales complectitur , et cognitiones physicas , mathematicas , etc. quae tamen sunt philosophicae, non exprimit , saltem directe et evidenter. Non accuratior est haec alia philophiae definitio quam antea tradiderat. D. *de la Chambre* , dicens (2): *Philosophiam esse cognitionem Dei , hominis, et mundi.*

(1) Recherches philophiques, t. 1 , p. 80. La science de Dieu , de l' homme et de la société.

(2) La philosophie est la connaissance de Dieu , de l' homme et du monde.

Merito igitur concludere possumus, definitionem nostram aliis definitionibus anteponendam esse.

Attamen cum hunc Philosophiae cursum Theologiae nostrae elementari accomodare volumus, testimoniis ex Scriptura sacra et traditione desumptis propositiones nostras fulcire non omittemus, quoties id expedire nobis videbitur ad majorem veritatis elucidationem ac firmitatem.

CAPUT TERTIUM

DE DIVISIONE PHILOSOPHIÆ.

Quaedam dicenda sunt 1.° de divisione in genere, et 2.° de divisione philosephiae.

ARTICULUS PRIMUS

DE DIVISIONE IN GENERE.

Divisio est totius in suas partes distributio. Id autem dicitur *totum* quod ex partibus a se distinctis vel spectatis ut distinctis coalescit. Triplicis generis distinguitur, scilicet physicum, metaphysicum, et logicum.

Totum physicum illud est, quod habet partes a se realiter distinctas, ut corpus organicum, arbor, domus; et potest esse vel naturale, ut arbor; vel factitium, ut domus; vel conventionale, ut exercitus.

Totum metaphysicum est illud, cujus partes non distinguuntur nisi per idearum praecisionem: v. g. homo spectatus ut animal rationale, quia rationale ab animali separari non potest, et aliter non distinguitur quam per animi praecisionem. Hinc res physice existens potest esse totum metaphysicum, ut in exemplo praecedenti; et res spiritualis, ut Deus, Angelus, mens humana, licet physice existens, non potest esse totum physicum, siquidem non habet partes realiter distinctas.

Totum logicum est alicujus ideae praecisae objectum quod de pluribus rebus distinctis affirmari potest; ut genus respectu specierum, et species respectu individuorum: sic animal respectu hominis caeterorumque animalium, et homo respectu Petri, Pauli et aliorum individuorum.

Partes totius possunt esse vel essentiales, vel integrantes, vel costituentes. Sunt essentiales quando, una deficiente, ens non concipitur ut tale; sic organisatio, sensibilitas et rationabilitas

sunt partes hominis essentiales: oculi, brachia, crura sunt partes corporis integrantes, quia una aut pluribus ex illis deficientibus, nihilominus concipitur corpus organicum, sed non integrum. Partes dicuntur constituentes quando ad efformandam ipsius rei substantiam concurrunt, ut in aere *le gaz oxigène et l'azote*.

Varia igitur est divisio secundum totius dividendi naturam. Idem ipsius est scopus ac definitionis: quae enim sunt obscura definiuntur ut veritas pateat; quae vero sunt aequivoca vel confusa, dividi debent ut aequivocatio tollatur, vel claritas magis elucescat.

Ut accurata sit divisio, tres requiruntur conditiones, videlicet 1.° ut totum adaequet, ita ut nec plura nec pauciora sint membra in divisione quam in toto dividendo; alioquin jam non esset totius in partes suas distributio; hinc genus humanum male divideretur in albos et nigros homines.

2.° Ut membra ita sint distincta, ut unum de altero dici nequeat. Hinc extensio recte dividitur in lineam, superficiem et solidum, quia, licet linea in superficie contineatur, de illa praedicari non potest, dicendo, v. g. linea est superficies, superficies est linea.

3.° Requiritur ut membra divisionis sint proxima, alioquin clarus non institueretur ordo; sic *vivens* male divideretur in hominem, belluam et plantam; prius dividendum foret in animal et plantam; deinde animal subdivideretur in hominem et belluam.

Cavendum est ne superfluis partibus vel subdivisionibus redundet divisio; tunc enim non claritatem, sed confusionem potius generaret.

ARTICULUS SECUNDUS

DE GENUINA PHILOSOPHIÆ DIVISIONE.

Patet ex definitione nostra omnes disciplinas naturales, quatenus scientiae sunt, ad philosophiam generatim sumptam pertinere, atque varias ipsius esse partes. Cum tamen disciplina, quae philosophia specialiter nuncupatur, aliarum scientiarum et artium elementa tantum aliquo sensu suppeditet, philosophia elementaris appellatur, et quaeritur quomodo dividi debeat.

In acquirenda scientia rerum naturalium sequens instituendus videtur ordo: 1.° tradendae sunt regulae quibus errores tuto caveantur et veritas firmis rationibus stabiliatur; 2.° mens hujusmodi regulis instructa, scrutandis veritatibus quae majoris sunt momenti statim incumbere debet: porro nihil majus aut praestantius est quam Deus, infinita ejus attributa, angeli et mens humana: juvat ergo ut de Deo, de angelis et de mente humana primum philosophice tractemus. 3.° Posita fide alterius vitae bea-

tae vel miserae, prout quisque bona vel mala gesserit, statim investigandum occurrit quae vitia fugere, quas virtutes excolere oporteat. 4.° Nihil postea laudabilius et homine sapienti dignius est, quam mundi naturam contemplari, et innumera ac stupenda ejus arcana perscrutari. Unde philosophia vulgo dividitur in logicam, metaphisicam, moralem et physicam. *Logica* de operationibus mentis nostrae in ordine ad veritatis disquisitionem tractat; *Metaphysica*, de entibus supra naturam corpoream positis; *Moralis*, de regulis morum; et *Physica*, de corporibus: ad eam revocandae sunt mathesis et ejus partes, astronomia, geographia, mechanica, architectura, chymica, etc. De quarta hac parte, quae nunc est immensa et lingua latina convenienter tractari non potest, hic non agemus. De tribus aliis separatim dicturi sumus, et dominium philosophiae sat adhuc est extensum et altum, ut haec disciplina sit nobilissima et cunctis conatibus nostris dignissima; quod ex dicendis perlucide patebit.

CAPUT QUARTUM

DE ARGUMENTATIONE.

Quaedam tantum de idea, judicio, propositione, ratiocinio et argumentatione hic delibaturi sumus, pro juniorum philosophiae candidatorum utilitate, fusius alibi de iisdem tractaturi.

1.° *Idea* est mera alicujus objecti repraesentatio in mente existens, tum affirmationis, tum negationis expers.

2.° *Judicium* est actus mentis ideas jungentis vel disjungentis: itaque aliud judicium est affirmans, v. g. *Deus est aeternus;* et aliud negans, v. g. *Deus non est crudelis.* Judicium vocibus expressum dicitur propositio.

3.° *Propositio* igitur recte definitur, Oratio judicii interpres. Tria distinguenda sunt in omni propositione, videlicet subjectum, attributum et copula. *Subjectum* est illud de quo aliquid affirmatur vel negatur. *Attributum* est illud quod de alio affirmatur vel negatur. *Copula* nectit attributum cum subjecto, et exprimitur per verbum *sum*, *es*, *est*; et illud non disjungit nisi praemittatur particula negans. Sic in ista propositione: *Deus est aeternus*, *Deus* est subjectum, *aeternus* est attributum, et copula in verbo *est* reperitur.

4.° *Ratiocinium* est actus mentis quo unum judicium ex pluribus aliis deducitur; v. g. *Mens humana cogitat:* atqui *substantia cogitans non est corporea:* ergo *mens humana non est corporea.*

In omni ractiocinio completo reperiuntur antecedens, conse-

quens et consequentia. *Antecedens* ea complectitur judicia ex quibus aliud deducitur; *consequens* est judicium quod ex aliis infertur; et *consequentia* est connexio seu vinculum consequentis cum antecedente. Unde in hoc ratiocinio :

Omnis virtus est laudabilis :
Atqui diligentia est virtus :
Ergo diligentia est laudabilis :

duo priora judicia constituunt *antecedens*, quia ex iis tertium deducitur, scilicet, *Diligentia est laudabilis*. Ultimum judicium istud est *consequens*. *Consequentia* per hanc particulam, *ergo*, exprimitur.

Consequens et consequentia plurimum inter se differunt : 1.° enim consequens est judicium quod ex aliis infertur, et consequentia est connexio istius judicii cum antecedente; 2.° interdum vera est consequentia, dum falsum est consequens, v.g.

Quod habet partes est divisibile :
Atqui mens humana habet partes :
Ergo est divisibilis.

Certum est enim mentem humanam divisibilem esse, ex hypothesi quod habeat partes.

3.° Consequens potest esse verum, quamvis falsa sit consequentia, ut in isto argumento :

Antichristus erit homo :
Ergo erit impius.

Nam Antichristus non erit impius, quia futurus est homo.

4.° Quandoque distinguitur consequens, quia cum vocibus exprimatur, aequivocum esse potest, nunquam vero consequentia; vel enim consequens deducitur ex antecedente, vel non : in priori casu, existit connexio; in posteriori casu, nulla est connexio: semper igitur concedenda vel neganda est consequentia.

5.° *Argumentatio* definitur : Oratio ratiocinii interpres : praecipuae ejus species sunt syllogismus et enthymema.

Syllogismus est argumentatio tribus constans propositionibus ita dispositis, ut ex duabus prioribus tertia necessario sequatur ; ut in exemplo superius citato : Omnis virtus est laudabilis, etc.

Tres sunt termini in omni syllogismo, qui vocantur *majus extremum*, *minus extremum* et *medius terminus*. *Majus extremum* est attributum conclusionis ; *minus extremum* est subjectum conclusionis, et *medius terminus* ille est qui velut mensura adhibe-

tur ad detegendam convenientiam aut discrepantiam duorum extremorum.

Tres propositiones quibus constat syllogismus, nominantur *major*, *minor*, et *conclusio*. *Maior* illa est propositio quae continet majus extremum, id est, attributum conclusionis cum medio termino; *minor* complecitur minus extremum, id est, subjectum conclusionis cum medio termino; ambae simul sumptae dicuntur *praemissae*. *Conclusio* ea est propositio quae ex duabus aliis infertur. Hinc in sequenti syllogismo:

Omnis virtus est laudabilis:
Atqui diligentia est virtus:
Ergo diligentia est laudabilis:

prima propositio est major, secunda minor et tertia conclusio.

Laudabilis est majus extremum, *diligentia* minus extremum, et *virtus* medius terminus.

Enthymema est argumentatio duabus constans propositionibus, quarum una ex altera deducitur: prior dicitur *antecedens*, et posterior vocatur *consequens*: v. g.

Omne bonum est amandum:
Ergo Deus est amandus.

Haec argumentatio in eo differt a syllogismo, quod una praemissarum, sive major, sive minor, reticeatur; v. g. in exemplo allato, haec propositio, Atqui *Deus est bonus*, quae subintelligitur, est minor. Major pariter taceri potuisset, dicendo:

Deus est bonus:
Ergo est amandus.

DE METHODO ARGUMENTANDI.

Qui aliquam veritatem demonstrare intendit, primum eam accurate definire debet; deinde eam proponit, dicens, v. g. *Philosophia recte definiri potest*, etc. Igitur haec assertio dicitur *propositio* vel *thesis*.

Postea thesis per argumenta probatur, et in ultima propositione, quae est totius argumentationis conclusio, affirmatur, v. g. *Ergo philosophia recte definiri potest*, etc.

Qui thesim impugnare sibi proponit, contra illam argumentatur. Respondens autem argumentum integrum de verbo ad verbum, quantum fieri potest, bis repetit, prima vice narrando, et secunda singulas propositiones notando his verbis, *concedo*,

nego, *distinguo majorem*, *minorem*, *antecedens*, *consequens*, prout propositio videtur vera, falsa vel aequivoca. Dici potest etiam, *esto* vel *transeat*, si nempe propositio judicetur dubia vel gratuita, et, ea admissa, legitima non sit consequentia. Tunc, responsione data, ad propositionem gratis admissam vel dubiam, redire licet, addendo: Dixi *esto* vel *transeat*, quia etc. ostenditur illam esse dubiam, vel nullo fundamento innixam.

Ubi distinguuntur propositiones aequivocae,

1.° Assignanda sunt membra distinctionis;

2.° Definienda et explicanda sunt, si per se clara non sint;

3.° Concedenda est propositio eo sensu quo vera est, et, si opus sit, datur ratio cur concedatur;

4.° Negatur eadem propositio in sensu quo falsa est, et datur ratio negati.

5.° Deinde ostenditur consequens ex antecedente bene intellecto inferri non posse.

Totum artificium evolvendae distinctionis sequenti versu continetur:

Divide, defini, concede, negato, probato.

PARS PRIMA
LOGICA

Logica, a voce graeca λογος *verbum* seu *sermo*, sic dicta, quia mentis operationes et verba quibus exprimuntur dirigit, vocari potest, quoad vim nominis, *disciplina sermocinatrix.*

Dialectica quoque nuncupatur, a dialogis quos inter se habebant logici, interrogando, respondendo, objiciendo et solvendo; qui dicendi modus a Platone aliisque magni nominis philosophis usurpatus est.

Duplex distinguitur logica, naturalis scilicet et artificialis. Logica *naturalis* est facultas quam habemus a natura cogitationes nostras ad verum juxta aliquem ordinem dirigendi. Sic rustici et artifices in multis saepe optime ratiocinantur.

Logica *artificialis* est cognitio regularum quibus haec facultas dirigitur et perficitur, et definiri potest: Scientia mentis operationes dirigens tum in studio, tum in manifestatione veritatis.

1.° Dicitur *scientia*, quia, ex principiis certis proficiscens, demonstrat quod docet: est simul ars, si spectetur ut exercitium ratiocinandi et argumentandi. Quia tamen logici eam sub priori respectu considerant, vocem *scientiae* voci *artis* praeferendam esse duximus.

Dicitur 2.° *mentis operationes dirigens:* per illas voces logica a cunctis aliis scientiis et artibus secernitur.

Dicitur 3.° *tum in studio, tum in manifestatione veritatis;* quae voces finem logicae exprimunt.

A multis logica definiri solet *ars cogitandi;* sed illa definitio, brevissima quidem, prima conditione ad legitimam definitionem requisita, videlicet claritate, gaudere non videtur; non clare enim percipitur quid significet vox *cogitandi*, nisi explicetur. Nostra igitur definitio convenientior videtur.

Cogitationes nostras attente considerantibus patet aliud esse objecta simpliciter nobis repraesentare; aliud quidquam de illis pronuntiare; aliud cogitationes ex aliis cogitationibus deducere, et aliud eas ordinare. Unde logica in quatuor dividitur dissertationes, quae de idea, de judicio, de ratiocinio et de methodo tractant; quinta additur, de existentia et motivis certitudinis.

DISSERTATIO PRIMA

DE IDEA

Idea, a voce graeca εἴδω *video*, derivatur. Considerari potest prout est in mente, vel prout extra mentem profertur: duplex igitur dissertationis erit caput.

CAPUT PRIMUM

DE IDEA PROUT IN MENTE EXISTIT.

Idea prout in mente existit, seu ratione sui spectata, definiri solet: Mera alicujus objecti repraesentatio existens in mente. Dicitur 1.° *mera*, id est simplex *repraesentatio*, quia nihil affirmat aut negat de objecto. Dicitur 2.° *repraesentatio alicujus objecti*; ubi enim aliquod objectum percipimus, illud quodam modo in mente nostra fit praesens, non tamen semper sub imagine corporea; multa siquidem percipimus objecta pure intellectualia quae sub nulla imagine repraesentari possunt, qualia sunt, v. g. cogitatio, affirmatio, negatio, etc. Dicitur 3.° *in mente*; non autem requiritur ut objectum extra mentem realiter existat: dantur enim ideae rerum mere possibilium, v. g. montis aurei, fluminis lactei, etc.

Hinc nulla datur idea nihili; idea enim, ex dictis, est repraesentatio objecti: atqui nihilum repraesentari non potest, siquidem, juxta vulgare axioma ab omnibus receptum, *Nihili nullae sunt proprietates*. Nec sufficit dicere cum quibusdam, ideam nihili esse modificationem animi haud quidquam repraesentantem: talis quippe definitio nihil explicat, et rationes quae pro hac opinione afferri solent, merae sunt cavillationes viro sapienti prorsus indignae.

Pauca nobis dicenda sunt, 1.° de idearum divisione, 2.° de earumdem proprietatibus, 3.° de praecipuis functionibus mentis circa eas.

ARTICULUS PRIMUS

DE IDEARUM DIVISIONE.

Ideae considerari possunt ratione originis, ratione objecti repraesentati, et ratione modi quo repraesentantur.

1.° *Ratione originis* dividuntur a multis in innatas, adventitias et factitias. Illae dicuntur *innatae* quae primo existentiae nostrae instanti a Deo in mentibus nostris imprimuntur. Quid de hujus modi ideis sentiendum sit, videbimus in Metaphysica.

Ideae *adventitiae* sunt illae, quae decursu temporis variis ex causis in mente nostra nascuntur, sive occasione objectorum externorum, sive occasione aliarum idearum jam acquisitarum; vel a Deo immediate conceduntur. Oppositae sunt ideis innatis.

Ideae *factitiae* sunt illae quas ex aliis ideis jam habitis componimus; talis est idea montis aurei, quam ex idea montis et ex idea auri efformamus.

2.° *Ratione objecti* ideae dividuntur 1.° in ideam rei, modi et rei modificatae, 2.° in ideam rerum sensibilium, et moralium intellectualium; 3.° in ideam simplicem, complexam et compositam; 4.° in universalem, communem, particularem et singularem.

1.° Idea *rei* ea est quae substantiam in se sumptam et sine ullo respectu ad ipsius qualitates exhibet, v. g. idea hominis, arboris, etc. Idea *modi* ipsas substantiae modificationes per abstractionem repraesentat, v. g. rotunditatem, quadraturam, albedinem, etc. Idea *rei modificatae* substantiam cum modo suo repraesentat, v. g. turrim quadratam, hominem doctum, etc. Dicitur etiam *idea concreta*, dum idea modi appellatur *abstracta*.

2.° Ideae *rerum sensibilium* exhibent objecta corporea, quae sensus afficiunt, vel sub sensibus cadere possunt. Quinque enim habemus sensus, scilicet, *visum*, *auditum*, *gustum*, *odoratum et tactum* per totum corpus diffusum: mediantibus illis corpora circa nos stantia diverse mentem nostram afficiunt: affectiones autem istae, quatenus in mente imprimuntur, vocantur *sensationes;* quatenus vero objecta repraesentant, sunt ideae rerum corporearum. Hujusmodi ideis acquisitis, alia per analogiam nobis repraesentamus objecta, quae sensus nostros nunquam affecerunt; igitur tales ideae vocantur *imaginationes*.

Ideae *intellectualium* ea nobis exhibent objecta, quae nullo modo sensus per se commovere possunt, qualia sunt principia scientiarum eorumque consecutiones; vocantur *perceptiones*, *apprehensiones*, *conceptiones*.

Ejusdem naturae sunt ideae *moralium*, quae videlicet morales hominum actiones bonas vel malas, earumque principia et regulas repraesentant.

3.° Idea est *simplex* quando repraesentat objectum ita unum ut in se spectatum dividi nequeat; tales sunt ideae affirmationis, negationis, rectitudinis, etc. Idea *complexa* ea est, cujus objectum est qualificatum, talis est idea Dei omnipotentis, hominis docti, deambulantis vel sedentis. Idea *composita* ea est, cu-

jus objectum ex pluribus partibus constat; quales sunt ideae domus, arboris, hominis, etc. Nunquam est composita ratione sui, ut infra ostendemus, sed ratione objecti. Si objectum plura exhibeat objecta ejusdem speciei ut aliquid unum, ejus repraesentatio dicitur idea *collectiva*, ut idea exercitus: ad ideam compositam evidenter revocatur.

4.° Idea *universalis* ea est quae omnia ejusdem speciei entia repraesentat; v. g. idea hominis in genere: dicitur etiam *generalis*. Si pleraque tantum repraesentat, dicitur *communis*, v. g. idea hominis ratiocinantis; si quaedam aut aliquod indeterminatum exhibeat, ut idea quorumdam hominum vel alicujus hominis, est idea *particularis*; si vero uni determinato, vel aliquibus individuis determinatis applicetur, v. g. Petro, vel Jacobo et filiis ejus, est idea *singularis*.

5.° Ideae *ratione modi quo objectum repraesentatur*, dividuntur in ideas adaequatas, et ideas inadaequatas. Ideae *adaequatae* illae sunt quae omnes alicujus objecti respectus omnesque ejus proprietates repraesentant. Solus Deus tales omnium rerum habet ideas. Ideae *inadaequatae* aliquas duntaxat proprietates objecti repraesentant: ejusmodi sunt omnes ideae nostrae; in minimis enim objectis quaedam existit proprietatum et relationum infinitudo quae vires intelligentiae nostrae superat.

ARTICULUS SECUNDUS

DE IDEARUM PROPRIETATIBUS.

Idearum proprietates sunt earum veritas et falsitas, claritas et obscuritas, distinctio et confusio, comprehensio et extensio.

§. I. — *De idearum veritate et falsitate.*

Celebris olim exstitit controversia circa veritatem et falsitatem idearum. Docet enim Aristoteles ideas esse aliquando veras, et aliquando falsas; contendit Descartes ideas semper esse veras; affirmat Locke (1) ideas neque veras esse, neque falsas.

Sed prorsus vana est illa disputatio, et in meram logomachiam desinit, id est, in disputationem de verbis. Etenim veritatem idearum deducit Aristoteles ex objecto earum occasionali: porro ideae non semper sunt conformes objecto suo occasionali; sic, ad praesentiam arboris a longe stantis, saepe nascitur idea turris: merito igitur concludebat ideas modo veras esse, modo falsas.

(1) *Essai philosophique concernant l'entendement humain*, t. 4, p. 29.

Descartes e contra contendit veritatem idearum ex objecto in mente repraesentato deducendam esse, et idcirco pronuntiat omnes esse veras, quia omnes objecto in mente repraesentato sunt conformes; objectum enim in mente repraesentatum est ipsamet idea: hinc idea *lupi* ad praesentiam *canis* est vera.

Juxta *Locke* nulla est veritas, aut falsitas ubi nulla est affirmatio, aut negatio: porro ideae non affirmant, neque negant, sed objecta simpliciter repraesentant: ergo neque verae sunt, neque falsae.

Vana igitur est praesens de veritate, et falsitate idearum controversia.

Communius illae ideae habentur ut *verae*, quae objectum repraesentant, ut in se est; illae vero reputantur *falsae*, quae objectum non exhibent, ut in se est.

Plurimae dantur ideae complexae quae, sub quolibet respectu inspiciantur, semper videntur falsae; v. g. idea equi latrantis, idea hominis per aerem volantis, etc. si attendatur species ut existens; si autem species consideretur ut possibilis, tales ideae possunt esse verae; possibile est quippe dari equum latrantem, hominem volantem, etc.

Falsitas autem non est in ideis, sed in judicio, quo ideae accessoriae cum idea principali per affirmationem immerito junguntur.

§. II. — *De claritate, et obscuritate idearum.*

Idea est *clara*, quando vivide suum exhibet objectum, quemadmodum si in pleno sole illud conspiceremus: illa vero dicitur *obscura*, quae objectum velut in umbra relinquit, et imperfecte tantum illud repraesentat; sic obscure nobis exhibentur objecta corporea sub nascentibus tenebris: unde istiusmodi obscuritas non praecise ab idea, sed potius a defectu ideae, seu visionis mentis provenit. Nihilominus in usu communi ideae dicuntur clarae, vel obscurae, prout mens perfectius, vel minus perfecte objecta deprehendit.

§. III. — *De idearum distinctione, et confusione.*

Ideae sunt *distinctae*, quando earum objecta ita per nonnullos characteres exhibentur, ut ab aliis facile secernantur, v. g. idea Petri, domus, seminarii, etc. Idea autem est *confusa*, quando exhibet objectum ab aliis non sufficienter distinctum, ut, v. g. qui homines eminus videns, dubitat an sint armati necne: an amici, vel inimici. unde confusio non magis ab idea provenit, quam obscuritas, sed ab ignorantia, seu a defectu ideae. Ergo,

proprie loquendo, non sunt ideae confusae, sicut non obscurae. Recte tamen plures hujusmodi ideae in communi loquendi modo vocantur confusae, quia objecta non satis distincte repraesentant.

§. IV. — *De idearum comprehensione, et extensione.*

Comprehensio est complexio attributorum, quae naturam alicujus rei constituunt; v. g. comprehensio hominis sunt ea omnia, quae efficiunt, ut homo sit homo, potius quam planta, vel lapis, videlicet animalitas, et rationabilitas, aut intelligentia, et organa ei subministrantia.

Extensio vero sunt individua, quae sub eadem idea comprehenduntur; v. g. extensio hominis sunt ii omnes, qui habent naturam humanam, id est omnes homines.

ARTICULUS TERTIUS

DE FUNCTIONIBUS MENTIS CIRCA IDEAS.

Quemadmodum videre, et inspicere, audire, et auscultare possumus, sic et sentire, ac in sensationes reflectere, percipere; et circa perceptiones agere. Praecipuae autem functiones mentis circa ideas, sunt attentio, abstractio, et comparatio.

§. I. — *De attentione.*

Attentio est ea mentis operatio, qua ideas velut ante oculos suos sistit, ut eas retineat, et diligentius inspiciat. Haec facultas imbecillitatem mentis nostrae denotat: si enim omnia unico intuitu conspiceremus, inutilis, imo et impossibilis esset hujusmodi attentio; sic Deus, proprie loquendo, non attendit, nec reflectit. Sed propter infirmitatem naturae nostrae, nobis necessaria est attentio; sine attentione enim ideae leviter animam perstringerent, statim effugerent, et nullam sui memoriam relinquerent: attentio igitur, et continua reflexio principium sunt omnium scientiarum.

Hinc multi juvenes, etiam in scholis publicis studentes, nihil fere discunt, aut quae didicerunt statim obliviscuntur, quia vim sibi inferre nolentes, ad ideas non attendunt, aut in attentione non perseverant: sic rusticus, qui totam degit vitam inter infinitas animalium multitudines, et plantarum varietates, nihil tamen in eis deprehendit, nec innumeris commovetur sapientiae mysteriis, quae periti naturae observatores anhelantes quotidie demirantur: sic infans, vel ignarus conspicit, percurrit, et legit librum, ac nihil in illo percipit; et sic nos sidera aspicimus, et leges quas sequuntur, ne quidem advertimus.

Quicumque ergo docti fieri volunt, attentioni, et reflexioni sedulo incumbant, atque ideo frequentiora hominum consortia, mundi strepitus, comessationes, potationes, et praesertim inordinatas carnis voluptates fugiant: experientia enim constat, nihil magis idoneum esse ad excitandam, fovendamque mentis attentionem, quam silentium, pacem, tranquillitatem, parcum alimentorum usum, sensuum custodiam, et in primis strictam libidinum coercitionem.

§. II. — *De idearum abstractione.*

Abstractio, seu *praecisio*, est operatio, qua mens unam, aut plures alicujus objecti proprietates, caeteris relictis, considerat. Dicitur abstractio, et praecisio, quia mens, per hanc operationem, quasdam proprietates objecti ab aliis ejusdem objecti proprietatibus abstrahit, et quasi praecidit: sic, v. g. malum, vel pirum coram oculis meis sistitur, habet figuram, colorem, odorem, saporem, mollitiem, vel duritiem, et, si cadat, quemdam excitat sonum; unam ex his qualitatibus, seorsim sumptam, considerare possum. Geometra quaerens quot sint jugera in agro, non totum simul metitur, sed separatim longitudinem ejus, et latitudinem, deinde unum numerum per alterum multiplicans, totam cognoscit superficiem.

Item, si cognoscere velit quot metra sint, vel pedes cubici in trabe, metitur primo longitudinem ejus, deinde latitudinem, postea profunditatem, et deinde per multiplicationes quaesitam obtinet solutionem.

Manifestum est hanc idearum praecisionem non tantum possibilem, et facilem esse, sed et absolute necessariam; debilior est enim acies mentis nostrae, quam ut objecta secundum diversos eorum respectus simul introspicere valeamus: necesse est ergo ut, praecisionem facientes, ea sub singulis respectibus seorsim perlustremus: ex notionibus sic acquisitis, et postea in mente coadunatis totum efficimus.

Omnium scientiarum principia, et elementa, quaedam sunt ideae generales, quae nullam habent existentiam realem, quales sunt, v. g. idea extensionis in genere, motus in genere, trianguli in genere, etc. Ad eas pervenitur ascendendo ab individuo ad speciem, a specie ad genus proximum, a genere proximo ad genus remotum, et sic usque ad ideam entis absoluti, quae est generalissima, ac simplicissima, et deinde eo magis restringitur quo inferius descenditur, videlicet ad genera, species, et individua: v. g. idea hominis generalior est quam idea Petri; idea animalis, quam idea hominis; idea entis viventis, quam idea animalis; idea substantiae creatae, quam idea entis viventis; de-

atque idea entis absoluti, quam quaelibet alia idea. Unde haec operatio mentis in hoc nititur facto, scilicet, quod omnia entia habeant attributa aliis entibus communia, et alia sibi propria, quibus ab aliis distinguuntur-

§. III. — *De idearum comparatione.*

Comparatio ea est operatio, qua mens duas, aut plures simul ideas considerat, ut earum convenientiam, vel disconvenientiam percipiat. Illae ideae sibi convenire dicuntur, quae res, vel qualitates in eodem subjecto simul compatibiles exhibent: unde idea extensionis, et idea mobilitatis sibi conveniunt, quia extensio, et mobilitas in eodem corpore existere possunt. Illae vero ideae sunt discrepantes, vel sibi repugnantes, quae repraesentant, velut in eodem subjecto residentes qualitates se invicem excludentes; tales sunt ideae circuli, et quadrati: eadem enim figura non potest esse sub eodem respectu simul rotunda, et quadrata.

Tam praestans, et necessaria est facultas comparandi, ut ea destituti, ab omnibus scientiis, et artibus alieni essemus.

Nota. Quamvis mens humana sit principium indivisibile, ut ex infra dicendis clarius patebit, plures tamen in illa distinguendae sunt facultates; plures enim sunt facultates ubi diversae sunt operationes: atqui diversae sunt mentis operationes; aliud quippe est intelligere, et aliud velle. Hinc, omnes distinguunt *intellectum*, et *voluntatem:* ad *intellectum* referunt perceptionem, attentionem, praecisionem, comparationem, et ratiocinium; ad *voluntatem* vero desiderium, deliberationem, et electionem. Intellectus versatur circa verum, et voluntas circa bonum. Affectiones, et operationes intellectus simul sumptae vocantur *intelligentia*, respectu quidem subjecti, non vero respectu objecti, seu veritatis cognoscendae: omnes operationes, tum intellectus, tum voluntatis, nomine generali dicuntur *cogitationes.*

CAPUT SECUNDUM

DE IDEA PROUT SIGNIS EXTRA MENTEM PROFERTUR.

Signum generatim est illud, quod in notitiam alterius nos ducit: duplicem excitat ideam, unam sui ipsius, et alteram rei significatae.

Signum dividitur in *naturale*, et *arbitrarium*, in *certum*, et *incertum*, in *physicum*, et *logicum*. Signum *naturale* est illud, quod ex se aliquid exprimit; v. g. respiratio in animali est signum naturale vitae. Signum *arbitrarium* est illud, quod non ex se, sed

ex libero statuto rem aliquam designat; talia sunt apud nos diversa militum insignia.

Signum est *certum*, quando in notitiam alterius infallibiliter nos ducit: hujus generis est respiratio respectu vitae animalis. Est vero *incertum* si in notitiam alterius rei probabiliter tantum nos ducat; talis est pulsus arteriae praecipitatus, qui ordinarie est signum naturale febris, et tamen ab alia causa, v. g. a vivida animi commotione provenire potest.

Signum *physicum* designat rem aliquam materialiter existentem, v. g. fumus respectu ignis; signum *logicum* mentis cogitationes manifestat. De hoc signo hic agitur.

Triplicis autem generis sunt signa, quibus cogitationes nostrae exterius manifestari possunt, scilicet, *gestus*, *locutio*, et *scriptura*: de his seorsim et breviter nobis dicendum est.

ARTICULUS PRIMUS

DE GESTU.

Nomine *gestus* omnes intelliguntur sensibiles motus, situsque corporis, quibus diversae mentis operationes, et affectiones exterius prodeunt. Duplicis sunt generis, videlicet *naturales*, et *arbitrarii*; utrique autem subdividuntur in *simplices*, et *mixtos*.

Gestus *naturales* illi sunt qui, natura duce, praesentes mentis affectiones exprimunt, ut sunt lacrymae, clamores, gemitus, tremores, risus, etc. iidem sunt apud omnes gentes, et ipsum rationis usum praeveniunt; sic infans dolorem sentiens ubique vagit, brachiola movet, manus tendit ad objecta, quae cupit, etc.

Gestus *arbitrarii* ex libero duntaxat hominum statuto significationem suam habent; hujus generis est lingua surdorum mutorum a D. *de l'Épée* mirabiliter excogitata, et a D. *Sicard* ejus successore, atque ab aliis plurimis feliciter perfecta: miseri namque illi homines sensu auditus, ac usu loquelae destituti discunt legere, et scribere, omniumque artium, et scientiarum fiunt capaces: sola gestuum ope colloquuntur, confabulantur; easdem ac nos habent, et exprimunt ideas.

Gestus *simplices* sunt quaedam actiones externae ad alias significandas actiones, vel ad exprimendos eventus usurpatae: sic pantomimi quaedam acta solis gestibus repraesentant; sic Jeremias lumbare suum in foramine petrae abscondit, et illud putridum educit, ut ostendat Deum putrescere facturum esse superbiam Judae (1); sic idem conterit lagenam, ad ostendendum conterendum esse populum (2). Modus iste loquendi frequens erat

(1) XIII, 4 *et seq.*
(2) XIX, 10.

apud Judaeos, et in toto Oriente: patet igitur quam immerito *Voltaire* hujusmodi figuras suggillaverit in Prophetis, ut scite probavit eruditissimus *Warburton*, Episcopus anglicanus.

Gestus *mixti* ii sunt, qui vocibus, et sermonibus adjunguntur, ut mentis imagines vividius pingantur, atque auditores efficacius moveantur: sic actores in theatris, et quilibet veri nominis oratores, tum sacri, tum profani, variis utuntur signis manuum, vultus, oculorum, etc. ut attentionem audientium excitent, eosque commoveant.

ARTICULUS SECUNDUS

DE VOCE SEU LOCUTIONE.

Vox est sonus articulatus cum intentione aliquid significandi.

1.° Dicitur *sonus articulatus*, id est, per syllabas quasi per articulos distinctus: unde essentialiter differt a risu, gemitu, suspiratione, etc.

2.° Dicitur *cum intentione aliquid significandi*; ut distinguatur a vocibus a psittacis, picis, aut corvis prolatis, necnon a quibusdam locutionibus per infantem balbutientem, aut per hominem delirantem, vel somniantem organice tantum expressis.

Ad hoc signi genus revocatur musica vocalis, dum instrumentalis ad gestus revocanda potius videtur.

Usus actualis vocum dicitur *locutio*; collectio vocum, et locutionum appellatur *lingua*, a mirabili vocis organo, quod sic vocatur. Dicitur etiam *idioma*, quando de modo loquendi uni genti, et praesertim alicui parti unius gentis proprio, agitur.

Innumerae sunt linguae nunc existentes apud varios orbis populos, et multae aliae, olim usitatae, et celebres, desierunt esse vulgares, et idcirco vocantur mortuae, ut Hebraica, Chaldaica, Graeca, Latina, etc.

Cum omnes eodem modo percipiant objecta, quaedam sunt loquendi principia omnibus linguis communia; v. g. nomen, pronomen, verbum, adverbium, praepositiones, et conjunctiones: ubique tria sunt tempora in verbo, praesens, praeteritum, et futurum.

Circa multiplices has sermonis partes multa sunt scitu dignissima, pro quibus ad grammaticos remittimus libros.

Duae tamen hic proponi solent quaestiones philosophicae, scilicet 1.° an omnes voces quibus componuntur linguae, signa sint arbitraria, et nullam habeant connexionem necessariam cum ideis quas manifestant; 2.° an homines usum loquelae excogitaverint, et primae linguae fuerint inventores: sed utraque haec difficultas convenientius solvetur in Metaphysica, ubi de idearum origine agemus.

ARTICULUS TERTIUS

DE SCRIPTURA.

Gestibus, sermonibusve ideae manifestari non possunt absentibus, nec igitur ad posteros transmitti potuissent, nisi aliud exstitisset signum, quo diu starent, in mentem pro nutu revocarentur, ad absentes, et usque ad extremam posteritatem pervenirent. Signum istud est *scriptura*, quae recte definitur, Ars ideas per signa subsistentia exprimendi, seu ad oculos loquendi. Alia fit per imagines naturales, per signa symbolica, aut per signa arbitraria, quibus annectuntur ideae, et vocari potest *ideographica*; alia per signa variis modis composita sermonem exprimentia, et dicitur *alphabetica*.

Scriptura *ideographica*, in qua scilicet ideae immediate per varia signa exprimuntur, fit:

1.° Per *imagines naturales*, et hoc genus dicitur *pictura*, aut *sculptura*, prout imagines repraesentantur in superficie plana per solas lineas, vel in objecto solido per instrumenta laborato.

2.° Per *signa symbolica*: hujusmodi signis usi sunt Ægypti in primis temporibus; v. g. ut Deum omnia videntem et audientem significarent, oculos, et aures in muris templorum pingebant. Haec signa vocata sunt *hieroglifica*, id est figurae sacrae, a vocibus graecis ιερος, *sacer*, et γλυφω, *coelo*, quia his praecipue utebantur Ægyptii, quando mysteria, et facta ad religionem spectantia exprimere volebant. Saepe tamen haec signa in monumentis inscripta, erant *alphabetica*, ut scite D. *Champollion* nuper probavit.

Similem ferme scribendi modum habebant Mexicani, quando Europaei, initio XVI saeculi, eos crudeli bello subegerunt: ut Hispanorum apud se invasionem exprimerent, repraesentabant hominem in equo sedentem, vestibus rubris indutum, petasum in capite habentem, ferrum manu tenentem, etc.

Nonnullae hujus generis figurae sunt in usu etiam apud nos, quando, v. g. virtus Spei per statuam mulieris in anchora innixae, Vigilantia per figuram galli, Abundantia per spicas, etc. repraesentantur.

3.° Per *signa arbitraria*: hoc scribendi modo utuntur Sinenses, ideas, et mentis operationes quibusdam characteribus determinatis annectentes. Hinc series litterarum apud ipsos 80,000 excedit; si novam acquirant ideam, illam exprimere non possunt, quin novum characterem, vel novam formam characteris usitati excogitent. Difficile est igitur tot litteras, minimis punctis saepe a se discrepantes, agnoscere, et secernere; qui majori

praediti sunt sagacitate, et perpetuo incumbunt studio, vix modum legendi, et artem scribendi discere possunt; saepe eruditi dimidiam partem litterarum tantum noscunt. Hinc contigit fere nullos exstitisse progressus scientiarum apud hunc populum aliunde sensatum.

Ex singulari tamen illa lingua quaedam exoritur utilitas; cum enim ideae sonis articulatis non sint annexae, sed characteribus depictis, qui hujusmodi characteribus semel sciunt, ideas iis annexas percipiunt, licet pronuntiatio sit diversa: hinc soni, in his regionibus, frequenter mutantur, idiomata multiplicantur, et eadem tamen ubique est lingua scripta, quae ab omnibus legere scientibus intelligitur.

Alia scriptura, quae est in usu apud caeteros populos per orbem sparsos, clarior, et expeditior est. Habent enim illi populi paucas litteras, quibus ex conventione specialem tribuunt sonum: eas diversis modis componendo, diversos repraesentant sonos, et sonis, non vero characteribus depictis, ideas colligunt. Cum postea, litteras sic varie scriptas videndo, voces agnoscunt, et sonos reddunt, eo ipso ideas sonis annexas exprimunt. Itaque haec scriptura definiri potest: Ars pingendi sermonem, seu ad oculos loquendi, diversas componendo litteras, et appellatur *alphabetica* vel phonetica.

Quidam existimant modum per litteras scribendi immediate a Deo revelatum fuisse Moysi: certum est Pentateuchum ea methodo fuisse scriptum.

Alii docuerunt Cadmum, Thebarum in Boeotia conditorem, ex Phoenicia oriundum, et tempore Moysis viventem, litterarum, atque usus scribendi fuisse inventorem. Unde poeta Gallicus (1).

Ars pingendi verba sagax, oculisque loquendi
Provenit ex illo; variaque imagine effecta
Largiri corpus sententiis, atque colorem.

Alii autem doctissimi viri, inter quos *Warburton*, et *Renaudot*, celeber academicus Parisiensis, probant Cadmum usum quidem litterarum Graecos docuisse, sed negant earum inventorem fuisse; per varia enim monumenta ostendunt scripturam

(1) *De Brébeuf.*
C'est de lui que nous vient cet art ingénieux
De peindre la parole et de parler aux yeux,
Et par les traits divers des figures tracées,
Donner de la couleur et du corps aux pensées.

alphabeticam in Phoenicia, et in Ægypto longe ante Cadmi tempora exstitisse (1).

Moyses in Ægypto natus, et artibus Ægyptiacis instructus, modum scribendi in hac regione tunc receptum ediscere debuit; hinc patet quam immerito affirmare ausus sit *Voltaire* illum Pentateuchi non esse auctorem, quia ipsius tempore ars scribendi nondum erat inventa (2).

Nota. Cum scripturae scopus sit cogitationes nostras manifestare absentibus, optandum esset existere scripturam universalem, qua eaedem ideae iisdem signis apud omnes gentes manifestarentur; facilius enim, promptiusque acquirerentur scientiae, et artes.

Ideae enim non sonis, qui perpetuo variantur, sed permanentibus signis adjunctae, ab omnibus sola inspectione signorum perciperentur, sicut numeri characteribus Arabicis expressi eodem modo apud populos diversis linguis utentes intelliguntur. *Descartes*, a patre *Mersenn* hac de re interrogatus, respondit (3) hujusmodi linguam esse possibilem. Etenim aliqua existit lingua numerorum saltem in tota Europa communis, non obstante idiomatum varietate; eodem sensu in quibuslibet linguis intelliguntur signa arithmetica, et algebrica; cur ergo possibile non esset aliud systema, in quo caeterae mentis operationes omnibus pariter innotescerent?

Attamen *Leibnitz* (4), vir sagacitate notissimus, et peritia singularis, per totam vitam universalem hanc artem frustra quaesiit, ut ipse testatur in fragmento manuscripto post mortem ejus reperto.

Laromiguière, recens auctor Gallicus (5), observat aliquam reipsa existere linguam naturalem, et universalem, eam scilicet, qua homines per orbem sparsi necessitates suas manifestant, et ostendunt res sensibiles, quibus indigent. Arbitratur, hanc signorum, et gestuum linguam adeo perfici posse, ut omnes ideae apud cunctas gentes exprimi possint, sicut surdi-muti, juxta methodum D. *Sicard* loquentes, in diversis idiomatibus audiuntur.

Quidquid sit, verisimile est universalem hanc linguam nunquam de facto exstituram esse, nisi in nonnullis Philosophorum capitibus.

Examinabimus in Metaphysica, an homines propriis viribus artem scribendi efformare potuerint.

(1) *Rollin*, *Histoire ancienne*, *t. 1*, *p.* mihi 98.
(2) *Encyclopédie*, art. *Écriture*; *Guénée*, *Lettres de quelques Juifs*, etc.
(3) *Lettres*, *t. 2*, *p. 548.*
(4) *Lipsia, in Germania, anno 1649 natus et anno 1716 decessus.*
(5) *Leçons de philosophie*, *leçon* IX, *t. 2*, *p. 311.*

DISSERTATIO SECUNDA

DE JUDICIO.

Mens, ideas comparando, earum convenientiam vel repugnantiam percipit, aut nihil deprehendit: tunc pronuntiat eas sibi convenire, aut repugnare, vel nihil pronuntiat: si nihil pronuntiet, simpliciter percipit; si vero pronuntiet eas sibi convenire, aut repugnare, dicitur judicare. *Judicium* igitur est, Operatio mentis de idearum convenientia, aut repugnantia pronuntiantis, seu pronuntiantis hanc, aut illam qualitatem objecto inesse, vel deesse. Saepe ab ideis ad externa transimus objecta, et quid in eis sit, vel non sit, pronuntiamus. An recte, videbimus infra.

In solo judicio reperitur sedes erroris; errare enim non possumus percipiendo, aut sentiendo, quia nec percipere, nec sentire possumus, quod nullo modo existit: at frequenter pronuntiamus nos percipere, quod non percipimus, vel ultra perceptionem nostram temere judicamus, sicque fallimur, et falsum alios docemus.

Judicium autem considerari potest prout in mente latet, vel prout extra mentem per verba exprimitur, et tunc *propositio* vocatur. De illo sub utroque respectu considerato in duplici capite tractabimus.

CAPUT PRIMUM

DE JUDICIO PROUT IN MENTE LATET.

In hoc capite nobis dicendum est 1.° de natura judicii, 2.° de ejus causa efficiente, 3.° de ejus divisione. De fontibus errorum, quibus judicia nostra obnoxia sunt, alibi disseremus.

ARTICULUS PRIMUS

DE NATURA JUDICII.

Ad judicandum duae saltem requiruntur ideae in mente, una quae exhibet substantiam, et altera qualitatem, vel una subjectum, et altera attributum: v. g. in his judiciis, Deus est justus, Deus non est crudelis, praesupponuntur ideae Dei, et justitiae, Dei et crudelitatis: essentia autem judicii consistit in jungendo ideas sibi convenientes, et in disjungendo ideas sibi re-

pugnantes : ergo ex natura sua est *affirmans*, vel *negans*. Unde ad omne judicium tria requiruntur : *subjectum*, *attributum*, et *actus mentis* utrumque jungentis per affirmationem, vel disjungentis per negationem, quod *copula* nuncupatur. Ita omnes philosophi, excepto *Dagoumer*, qui contendit omnia judicia ex natura sua esse affirmantia, quia mens, ideas disjungendo, affirmat eas sibi non convenire.

Controvertitur inter auctores, 1.° an judicium sit actus mentis, et 2.° an sit actus simplex, vel compositus.

§. I. — *An judicium sit actus mentis positivus.*

Mallebranche, pater Oratorii, anno 1638 natus, celeber philosophus, contendit (1) judicium ex parte mentis nihil aliud esse quam assensum voluntatis in percepta relatione convenientiae, aut repugnantiae idearum quiescentis: Abbas *de Condillac*, natus anno 1715, praeceptor filii ducis Parmensis, docet, in Logica sua (2) et in tractatu de Sensationibus, judicii naturam in perceptione relationis idearum consistere, et nihil aliud esse, quam sensationem. Alii vero communius dicunt judicium esse actum mentis positivum ; nam, inquiunt, 1.° judicium consistit in jungendo, vel disjungendo ideas : atqui jungere, vel disjungere ideas est agere, non vero quiescere. 2.° Mens judicando saepe falsum pronuntiat : at si judicium nihil aliud esset, quam perceptio relationis inter ideas, vel assensus relationi perceptae, mens judicando falsum non pronuntiaret, siquidem perceptio falsa esse non potest : ergo, etc.

Sola haec sententia admittenda nobis videtur.

§. II. — *An judicium sit actus simplex.*

Quaestio est, an judicium sit actus mentis adeo simplex, ut in plures partes dividi non possit, an vero sit compositus, et dividi queat.

PROPOSITIO.

Judicium est actus omnino simplex.

Prob. Vel judicium est actus simplex, vel in plures partes dividi potest : atqui posterius admitti nequit ; judicium enim consistit in affirmatione, aut negatione : atqui affirmatio, et negatio in plures partes dividi nequeunt ; nullo modo quippe assignari potest dimidia, tertia, aut quarta pars affirmationis, vel negatio-

(1) *Recherche de la Vérité*, *t. 1, ch. 2.*
(2) *I.re partie*, *ch. 7.*

nis; mens totaliter affirmat, aut totaliter negat, et inter utrumque non datur medium; ergo judicium in plures partes dividi non potest; ergo est actus omnino simplex.

Objicies 1.° Illud non est simplex, quod ex ideis componitur; atqui judicium ex ideis componitur: ergo non est simplex.

R. Nego minorem; nam judicium consistit in affirmatione, aut negatione; atqui affirmatio ideas jungit, et negatio ideas disjungit, non vero ex ideis componuntur; unde judicium circa ideas versatur quidem, sed ex ideis non componitur.

Instabis. Ideae sunt materia judicii: ergo judicium ex illis componitur.

R. Distinguo antecedens. Ideae sunt materia, circa quam versatur judicium, *concedo*; sunt materia, ex qua componitur, *nego antecedens.* Etenim cum judicium sit actus mentis ideas jungentis, vel disjungentis, existere non potest sine ideis: sed inde non sequitur illud componi ex ideis: ergo etc.

Obj. 2.° Propositio, quae est ipsum judicium exterius prolatum, est composita: ergo et judicium.

R. Nego consequentiam, et paritatem. Ratio disparitatis est, quod judicium extra mentem proferri non possit, quin ideae circa quas versatur simul exprimantur; et ideo propositio subjectum, attributum, et copulam complecti debet; dum e contra judicium consistit in affirmatione, vel negatione unionis attributi cum subjecto: ergo, licet propositio sit composita, non sequitur judicium esse compositum.

ARTICULUS SECUNDUS

DE CAUSA EFFICIENTE JUDICII.

Notandum est in mente nostra, quae alibi demonstratur simplicissima, duplicem ab omnibus distingui facultatem, intellectum scilicet, et voluntatem. Intellectus versatur circa verum cognoscendum, et voluntas circa bonum prosequendum.

Quaerere solent Philosophi, an judicium pertineat ad intellectum, an vero ad voluntatem. Gravis olim exstitit controversia circa hoc punctum in scholis.

Verum, cum generalis haec partitio facultatum animi sit arbitraria, nihil vetat quominus facultas judicandi referatur ad intellectum, ut plurimi volunt; et tunc quaedam admittenda est activitas in intellectu, siquidem judicium est actus mentis; vel tribuatur voluntati, ut alii non pauci contendunt; vel specialis excogitetur facultas judicandi, ut quidam affirmant. Omnis igitur disputatio circa hanc quaestionem in meram logomachiam desineret: nulla ergo ratio est cur in illa scrutanda diutius immoremur.

ARTICULUS TERTIUS

DE DIVISIONE JUDICII.

Judicium spectari potest vel ratione subjecti, id est, ratione facultatis judicantis; vel ratione objecti, seu rei de qua pronuntiatur; vel ratione motivi, quo mens judicando nititur.

1.° *De judicio ratione subjecti spectato.*

Judicium, ratione subjecti, dividitur in *necessarium*, et *liberum*. Judicium *necessarium* est illud ad quod tam fortiter mens impellitur, ut ab illo ferendo abstinere nequeat: v. g. Existo, Existunt corpora extra me posita, Totum est sua parte majus, etc. Judicium *liberum* est illud a quo mens temperare potest. Quoties manifesta non affulget evidentia, inquit *Mallebranche* (1) judicium est liberum: sic liberum est judicium quo pronuntiatur, Solem moveri circa terram, Qualitates sensibiles corporibus inesse, etc. Hinc non peccamus judicando proximum talem admisisse culpam, quae evidentissime nobis constat; contra vero plus minusve peccamus, si ultra id quod certum est temere pronuntiemus.

2.° *De judicio ratione objecti considerato.*

Judicium sub hoc respectu consideratum dividitur 1.° in judicium de rebus in ordine ad nos, et in judicium de rebus in ordine ad se. Judicium *de rebus in ordine ad nos* est illud, quo pronuntiamus, non quid res in se sint, sed quid nobis appareant; v. g. Ignis mihi videtur calidus, Sol apparet minor terra, et major stellis. Judicium *de rebus in ordine ad se* est illud quo affirmamus quid res in se sint, vel non sint; v. g. Tres anguli in omni triangulo duobus angulis rectis aequivalent, Circulus non est quadratus, etc. 2.° In judicium verum, et in judicium falsum. Judicium est *verum* quando res sunt sicut mens pronuntiat; v. g. Sol major est terra: est *falsum* autem quando res non sunt ut mens enuntiat; v. g. Sol major est stellis.

3.° *De judicio ratione motivi.*

Judicium ratione motivi dividitur in *certum*, et *incertum*, *evidens*, et *non evidens*, *probabile*, et *improbabile*.

1.° Judicium est *certum* quando nititur fundamento infallibili, v. g. Existunt corpora; est vero *incertum* si fallibili innitatur fundamento, v. g. Scriptura a Cadmo fuit inventa. 2.° Judicium

(1) *L. 1, c. 2.*

evidens est illud quod nititur clara, et distincta perceptione convenientiae, aut repugnantiae idearum inter se; v. g. Bis duo dant quatuor: dicitur *non evidens* quando illius motivum probatione indiget. Unde datur discrimen inter judicium certum, et judicium evidens: v. g. evidens est triangulum tribus angulis, et tribus lateribus constare, et certum est tres personas esse in Deo. 3.° Judicium *probabile* est illud quod gravibus quidem, sed non infallibilibus nititur motivis, v. g. Probabile est aegrotum, quem sanandum esse pronuntiant Medici, sanitatem recuperaturum. Judicium est *improbabile* quando nullo fundatur motivo alicujus momenti; sic, Improbabile est alterum aegrotum, quem Medici judicant certo moriturum, sanandum fore. Motivum dicitur probabile, quia approbatione est dignum; et improbabile quando approbari non meretur.

De notionibus, numero, et qualitatibus motivorum judicandi hic specialiter disserere solent plerique auctores; nos vero arbitramur graves has quaestiones non prius examini subjiciendas esse, quam de propositione, ratiocinio, et argumentatione tractaverimus.

CAPUT SECUNDUM

DE JUDICIO PROUT PER VERBA EXTRA MENTEM PROFERTUR.

Cum judicium sit affirmatio, aut negatio convenientiae idearum inter se, exterius proferri non potest, quin simul exprimantur ideae jungendae, vel disjungendae. Judicium autem extra mentem sic prolatum vocatur *propositio*; propositio igitur recte definitur, Oratio judicii interpres.

In propositione tria distinguenda sunt, videlicet *subjectum*, *attributum*, et *nexus* seu *copula*.

Subjectum, ita dictum, quia attentioni mentis specialiter subjicitur, vel quia attributum in se recipit, est illud, de quo aliquid affirmatur, aut negatur, *attributum* est id quod de altero affirmatur, vel negatur: *copula* est vinculum quo attributum cum subjecto unitur. Itaque subjectum semper est substantia, vel substantive sumitur; attributum vero est modus, aut tanquam modus consideratur; et copula per verbum *sum*, *es*, *est*, etc. exprimitur, aut si non exprimatur, verbum istud subauditur: functio hujus verbi est partes propositionis jungere, et numquam eas disjungit, nisi particula *non* praecedat. Hinc in propositione ista; *Homo est mortalis; homo* est subjectum, quia mortalitas de illo affirmatur; *mortalis* est attributum, siquidem de homine pronuntiatur; et *est* exprimit copulam.

Omnia verba ideam subjecti sufficienter exprimere possunt; item attributum, aut partem attributi saepe continent: v. g. *Amo virtutem;* verbo *amo* exprimitur subjectum; *Discipuli student;* verbum *student* exprimit attributum, et nexus subintelligitur; sensus enim est: Ego sum amans virtutem; Discipuli sunt studentes.

In Lingua gallica, subjectum ordinarie primum obtinet locum in propositione; at in Lingua latina constructio saepe intervertitur, et prius ponitur attributum; ut igitur unum ab altero secernatur, videndum est utrum de altero dicatur: v. g. *Justus est Dominus; justus* est attributum, quia de Domino praedicatur.

Subjectum, attributum, et copula saepe duabus vocibus, et aliquoties unica voce exprimuntur; v. g. *Amo Deum*, *Pluit*, *Licet*, etc. Ut subjectum, attributum, et copula reperiantur, sic vertendae sunt praedictae propositiones: *Ego sum amans Deum, Pluvia est cadens*, *Res est licita*.

Aliquando, e contra, subjectum aut attributum, aut utrumque simul est complexum, si scilicet exprimat rem modificatam, et tum propositio est complexa; v. g. Deus omnipotens est aeternus: Deus est bonus, et clemens; aliquando autem est compositum, si nempe sit multiplex, et tunc propositio est composita, ut infra dicemus.

Notandum voces, quibus exprimuntur ideae jungendae, vel disjungendae, id est subjectum, et attributum, vocari *terminos*, quia ideas determinant, vel quia in extremitatibus propositionis ponuntur.

Quidquid de propositionibus dicendum nobis occurrit, in duobus articulis absolvemus: primus erit de proprietatibus propositionis; secundus, de variis ejus speciebus.

ARTICULUS PRIMUS

DE PROPRIETATIBUS PROPOSITIONIS.

Duplicis generis sunt proprietates propositionis, nimirum aliae sunt *absolutae*, et aliae *relativae*. *Absolutae* sunt illae, quae uni propositioni seorsim sumptae conveniunt: *relativae* illae sunt, quae uni propositioni cum alia comparatae competunt. Agendum est **1.°** de *absolutis*, et **2.°** de *relativis*.

§. I. — *De proprietatibus propositionis absolutis.*

Proprietates absolutae propositionis sunt ipsius *quantitas*; et *qualitas*, de quibus seorsim disserendum est.

SECTIO PRIMA.

De quantitate propositionis.

Quantitas propositionis est ipsius extensio, quae est eadem ac extensio subjecti. Quadruplex est propositio ratione quantitatis, scilicet, *universalis*, *particularis*, *singularis*, et *indefinita*.

Propositio *universalis* ea est cujus subjectum secundum totam suam extensionem sumitur, et aliqua universalitatis nota afficitur, v. g. *omnis*, *nullus*; tales sunt istae propositiones: *Omne corpus est divisibile*; *Nullus spiritus est mortalis*. Non refert igitur, quod extensio subjecti sit major, vel minor; dummodo nihil excipiatur, propositio est universalis.

Attamen duplici modo potest esse universalis, nempe *metaphysice*, et *moraliter*. Est *metaphysice* universalis, quando illius subjectum accipitur secundum totam extensionem, sine ulla exceptione; v. g. *Omnis circulus est rotundus; Omnis homo constat ex mente, et corpore*. Est vero *moraliter* universalis, quando ipsius subjectum secundum fere totam extensionem sumitur, ita tamen ut aliquam admittat exceptionem; v. g. *Omnis homo est mendax*. Alia est moraliter universalis minus stricte, quando scilicet ipsius subjectum secundum majorem partem inferiorum suorum sumitur, ut in istis: *Omnes juvenes sunt inconstantes; Omnes senes sunt queruli*.

Propositio *particularis* ea est cujus subjectum secundum partem suae extensionis sumitur, et aliqua particularitatis nota afficitur, v. g. *aliquis*, *quidam*, *nonnulli*; hujusmodi sunt istae propositiones: *Aliquis homo est doctus; Aliqui, quidam, nonnulli homines sunt nigri*. Non necesse est tamen ut nota particularitatis semper exprimatur; saepe eleganter subauditur, ut in hac propositione: *Sunt qui nihil aestimant, nisi fecerint*.

Propositio dicitur *singularis*, quando ipsius subjectum est quid in genere suo individuum, et per propositionem sufficienter determinatum: v. g. *Cartesius magnus fuit philosophus; Hic homo non est doctus; Hoc seminarium est exemplare*.

Propositio vocatur *indefinita*, quando ipsius subjectum est quid commune, et nulla universalitatis, particularitatis, aut singularitatis nota determinatum: v. g. *Circulus est figura; Galli sunt sagaces*.

Quaelibet propositio versatur in materia necessaria, vel in materia contingenti. Est *in materia necessaria* quando ipsius attributum necessario convenit, vel repugnat subjecto, id est quando idea attributi in idea subjecti includitur, vel ab illa ex natura sua excluditur. Tales sunt istae: *Omnis homo est rationa-*

bilis ; Mens non est corporea. Est autem *in materia contingenti* quando attributum accidentaliter tantum convenit subjecto, ut in ista : *Homo est albus.*

Item quaelibet propositio est in ordine metaphysico, in ordine physico, vel in ordine morali, prout enuntiat judicium in essentiis rerum, in legibus physicis, vel in consuetis hominum moribus fundatum. Datur discrimen inter propositionem in ordine morali, et propositionem moraliter universalem : propositio enim in ordine morali potest esse metaphysice universalis ad sensum superius expositum; v. g. *Homo in cunctis operibus suis felicitatem suam quaerit.*

His praenotatis, quaedam nunc statuendae sunt propositiones.

PROPOSITIO PRIMA.

Omnis propositio ad universalem, vel ad particularem necessario revocanda est.

Prob. In quacumque propositione subjectum necessario sumitur secundum totam suam extensionem, vel tantum secundum partem extensionis suae ; non datur medium : at si prius, propositio est universalis ; si posterius, est particularis : ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA

Propositio singularis revocanda est ad universalem.

Prob. Illa propositio ad universalem revocanda est, quae id ipsum habet propter quod propositio dicitur universalis : atqui propositio singularis id ipsum habet propter quod propositio dicitur universalis ; ideo enim propositio vocatur universalis; quia ipsius subjectum secundum totam extensionem suam sumitur : atqui subjectum propositionis singularis secundum totam extensionem suam sumitur ; quando enim, v. g. dico Petrum esse doctum, non de aliqua parte Petri hoc affirmo, sed de tota persona ejus : ergo revera illud subjectum secundum totam extensionem suam sumitur; ergo propositio singularis id ipsum habet propter quod etc. ergo etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Propositio indefinita in materia necessaria ad metaphysice universalem revocari debet.

Prob. Propositio est metaphysice universalis, quando idea ejus attributi ita cum idea subjecti conjuncta est, ut nulla exceptio admitti queat : at, ubi propositio indefinita est in materia necessaria, idea attributi sic cum idea subjecti conjuncta est, ut nulla exceptio admitti queat, siquidem hoc solum efficit, ut pro-

positio dicatur in materia necessaria : v. g. emittantur hae propositiones : *Homo est rationalis* ; *Circulus est rotundus* ; sensus est omnem hominem ratiocinandi facultate donari ; omnes circulos sine ulla exceptione esse rotundos : ergo etc.

PROPOSITIO QUARTA.

Propositio indefinita, in materia contingenti, ad moraliter universalem, sed minus stricte sumptam, revocanda est, nisi aliqua specialis circumstantia eam ad sensum particularem determinet.

Prob. Illa propositio ad moraliter universalem minus stricte sumptam revocanda est, cujus subjectum secundum majorem partem inferiorum suorum sumitur : atqui subjectum propositionis indefinitae in materia contingenti, secundum majorem partem inferiorum suorum sumitur ; quando enim dicimus : *Juvenes sunt inconstantes ; Senes sunt queruli*, etc. sensus est plerosque juvenes esse inconstantes, et plerosque senes esse querulos.

Dixi : *Nisi aliqua specialis circumstantia eam ad sensum particularem determinet* ; fieri enim potest ut ex aliqua circumstantia judicetur subjectum secundum aliquam partem tantum extensionis suae sumi : v. g. *Milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput ejus* (1): certum est aliquos tantum milites hoc fecisse.

SECTIO SECUNDA.

De qualitate propositionis.

Qualitas propositionis est ipsius affirmatio vel negatio, veritas vel falsitas. Dicendum est 1.° de affirmatione et negatione, 2.° de veritate et falsitate propositionis.

PUNCTUM PRIMUM. — *De affirmatione et negatione propositionis.*

Cum propositio sit ipsa judicii expressio, debet esse affirmans aut negans, prout judicium affirmat aut negat. Propositio *affirmans* illa est quae enuntiat attributum convenire subjecto; et propositio *negans* ea est in qua attributum a subjecto removetur.

Nonnulla hic statuenda sunt axiomata, quae postea videbuntur necessaria. Alia propositionibus affirmantibus propria sunt, alia vero negantibus.

Per *axiomata philosophica* quaedam intelliguntur veritates ita omnibus manifestae ut nulla probatione indigeant, et ad probandas alias veritates adhibeantur. Dicuntur etiam *principia*, quia ex illis argumentando proficiscuntur Philosophi.

(1) *Matth.* XXVII, 29.

Axiomata propositionibus affirmantibus propria.

AXIOMA PRIMUM.

Attributum propositionis affirmantis secundum totam comprehensionem suam de subjecto dicitur.

Explicatur. Affirmatio in eo consistit quod pronuntietur attributum cum subjecto convenire : atqui affirmari non potest attributum cum subjecto convenire , quin de illo secundum totam comprehensionem suam dicatur; dici enim non potest attributum revera convenire subjecto , si vel una proprietas ipsi essentialis eidem subjecto tribui nequiret ; v. g. dici non posset : *Homo est intelligentia cui subministrant organa* , si una proprietas ad constituendam intelligentiam essentialis homini tribui non posset; in ea igitur propositione , *intelligentia* secundum totam comprehensionem suam de homine affirmatur : ergo etc.

AXIOMA SECUNDUM.

Attributum propositionis affirmantis sumitur secundum totam extensionem quam habet subjectum in propositione , non autem secundum propriam suam extensionem, vi affirmationis.

Explicatur. Per affirmationem declaratur attributum subjecto convenire : ergo convenit eo ipso omnibus individuis quae per propositionis subjectum exprimuntur. V. g. *Homo est intelligentia ;* in ea propositione intelligentia de cunctis hominibus affirmatur : in ista autem , *Quidam homines sunt docti* , de quibusdam tantum hominibus affirmatur quod sint docti. Ergo attributum propositionis affirmantis secundum totam extensionem quam habet subjectum in propositione sumitur.

At secundum propriam extensionem suam vi affirmationis non sumitur ; dici enim non potest de subjecto nisi prout illi convenire deprehenditur: atqui fieri potest ut attributum subjecto convenire deprehendatur , quamvis secundum totam extensionem suam non sumatur ; v. g. in dicta propositione : *Homo est intelligentia* , affirmatur quidem omnes homines esse intelligentes , sed non dicitur omnes intelligentias esse homines : ergo etc.

Dixi , *vi affirmationis* , nam fieri potest ut *vi materiae* attributum secundum totam extensionem suam de subjecto dicatur , nempe si ipsius extensio non latius pateat quam extensio subjecti. Hoc semper accidit quando est in materia necessaria et reciproca : v. g. *Homo est intelligentia cui subministrant organa*: omnes enim homines sunt intelligentiae quibus ministrant organa , et omnes intelligentiae quibus ministrant organa sunt homines.

Utrumque axioma simul sic explicari potest : per affirmatio-

nem attributum identificatur subjecto : quidquid ergo ipsi essentiale est, convenit subjecto. At non sequitur illud alteri subjecto non convenire: ergo vi affirmationis secundum totam suam comprehensionem, non vero secundum totam extensionem suam, de subjecto dicitur. V. g. *Homo est intelligens ;* in ea propositione quidquid ad intelligentiam essentiale est, non vero omnis intelligentia, homini tribuitur.

COROLLARIUM.

Cum attributum propositionis affirmantis ad extensionem subjecti vi affirmationis restringatur, sequitur illud semper esse particulare et nunquam universale, nisi in materia necessaria et reciproca versetur.

Axiomata quae spectant propositiones negantes.

AXIOMA PRIMUM.

Attributum propositionis negantis non removetur a subjecto secundum totam comprehensionem suam.

Explicatur. Natura propositionis negantis in eo consistit, ut attributum a subjecto removeatur: atqui ut attributum a subjecto removeri debeat, non necesse est nullam esse proprietatem utrique communem ; si enim subjectum una careat proprietate in attributo existente, eo ipso attributum ei non convenit : ab illo igitur removeri debet per negationem. V. g. in ea propositione: *Corpus non est spiritus*, ut spiritus a corpore merito removeatur, non necesse est illum non esse substantiam, quia corpus est substantia ; sed sufficit illum esse substantiam a corpore diversam, seu corpus carere proprietate in spiritu existente.

AXIOMA SECUNDUM.

Attributum propositionis negantis secundum totam suam extensionem semper sumitur.

Explicatur. Negatio in eo consistit, ut pronuntietur naturam attributi naturae subjecti non convenire : si autem natura attributi naturae subjecti non conveniat, nullum ex ipsius inferioribus ei convenire poterit : ergo attributum propositionis negantis removetur a subjecto secundum totam suam extensionem ; v. g. quando dicitur : *Homo non est lapis*, sensus est nullum lapidem homini convenire.

COROLLARIUM.

Ergo attributum propositionis negantis, sive universalis, sive particularis, semper sumitur universaliter, cum removeatur a subjecto secundum totam extensionem suam.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De veritate et falsitate propositionum:*

Notandum est propositionem considerari posse ut grammaticalem et ut logicam.

Propositio dicitur *grammaticalis*, quando sola ipsius verba spectantur, et examinatur an hoc vel illud sit *substantivum*, *adjectivum*, *verbum*, numero singulari vel plurali sumatur, etc.

Propositio vero appellatur *logica*, quando consideratur ut habens sensum determinatum. De sola propositione logica hic agitur.

Sensus propositionis logicae potest esse 1,° proprius vel alienus, 2.° compositus vel divisus.

1.° Sensus *proprius* seu naturalis, ille est quem voces ex sua significatione ordinaria exprimunt; et duplex est, litteralis scilicet et metaphoricus: *litteralis* quidem, si voces juxta nativam significationem suam sumantur, v. g. *Petrus est vir fortis; metaphoricus* autem, si voces, vel aliqua vox tantum, in sensu alterius vocis propter aliquam similitudinem usurpetur; v. g. *Petrus est leo invincibilis:* vox *leo* sumitur in sensu metaphorico. Sensus *alienus* ille est qui arbitrario vocibus aliud significantibus annectitur, ut facere solent qui decipere volunt, vel in quem voces aliud significantes ab ignaris vel malae fidei interpretibus detorquentur.

2.° Sensus propositionis dicitur *compositus* quando duo junguntur actus, vel duae qualitates incompatibiles; v. g. *Caeci vident; Deus vult salutem impiorum.* Sensus vero est *divisus* quando duo actus vel duae qualitates incompatibiles seorsim spectantur; v. g. *Visus redditur caecis; Deus vult impios converti et salvari.*

Ea propositio vera est, quae objectum suum sicuti est enuntiat; v. g. *Deus est omnipotens.* Illa vero est falsa, quae rem ut in se est, non enuntiat; v. g. *Deus est crudelis.*

Certum est 1.° omnem propositionem logicam necessario esse veram aut falsam; vel enim rem enuntiat sicut est, vel non: si prius, vera est; si posterius, est falsa.

Aliqua est difficultas circa propositiones de futuro contingenti, quae videlicet a libero hominum arbitrio vel a futuris eventibus non necessariis pendent, v. g. *Petrus erit justus; Petrus ante patrem suum morietur.* Sed convenientius solvetur in Metaphysica, ubi de praescientia divina agetur.

Certum est 2.° veritatem in qualibet propositione non esse majorem vel minorem in se; veritas enim propositionis affirmantis in consensione attributi cum subjecto, et veritas propositionis negantis in dissensione attributi cum subjecto consistit: atqui haec consensio vel dissensio non est major vel minor, sed necessario tota est vel nulla: ergo etc.

Veritas autem propositionis potest esse major vel minor re-

spectu nostri, prout illam clarius vel minus clare deprehendimus, et idem dici debet de falsitate.

SCHOLIUM.

Ut veritas aut falsitas alicujus propositionis detegatur, primo genuinus illius sensus assignari debet; propositio enim vera est aut falsa, prout hunc vel illum habet sensum: imo potest esse simul vera et falsa, si duplicem involvat sensum; et tunc dicitur *aequivoca;* vel falsa in sensu composito et vera in sensu diviso, aut vice versa; v. g. *Dormientes vigilare possunt*, id est transeundo a somno ad vigiliam; *Petrus et Andreas erant Apostoli*, id est quidam ex Apostolis et non omnes Apostoli.

§. II. — *De proprietatibus propositionum relativis.*

Proprietates *relativae* illae sunt quae uni propositioni cum alia comparatae conveniunt. Duae numerantur, conversio scilicet, et oppositio.

SECTIO PRIMA.

De conversione propositionum.

Conversio est mutatio propositionis in aliam propositionem quae eumdem sensum prae se ferat, ponendo subjectum in locum attributi, et attributum in locum subjecti. Nullum est dubium, quin hujusmodi operatio fieri possit; si enim attributum recte affirmetur aut negetur de subjecto, subjectum affirmari aut negari potest de attributo sub eodem respectu: v. g. si verum est Deum esse omnipotentem, non minus certum est omnipotentem esse Deum.

Non raro contingit propositiones esse aequivocas vel obscurum praebere sensum; tunc Philosophi et Mathematici, conversione utentes, reciprocas constituunt propositiones, ut veritatem earum aut falsitatem tutius detegant.

Duplex potissimum distinguitur conversio, simplex videlicet, et accidentalis.

Conversio est *simplex*, quando totum attributum subjecto et totum subjectum attributo substituitur; v. g. *Nullus homo est Angelus ; Nullus Angelus est homo.*

Conversio autem vocatur *accidentalis*, quando non totum attributum, sed pars ejus tantum in locum subjecti ponitur; v. g. *Homo est animal ; Aliquod animal est homo.*

Quaedam traduntur regulae pro legitima propositionum conversione; aliae sunt absolutae, aliae speciales.

De regulis absolutis pro conversione propositionum.

REGULA PRIMA.

Servanda est in conversa qualitas propositionis convertendae.

Prob. Ut accurata sit conversio nihil affirmari aut negari debet in conversa quod non fuerit affirmatum aut negatum in convertenda ; alioquin non esset substitutio reciproca terminorum, ut patet : ergo si convertenda sit affirmans, conversa non potest esse negans, nec vice versa ; item si convertenda sit vera, vera esse debet conversa, etc. ergo etc.

REGULA SECUNDA.

Nullus terminus latius sumi debet in conversa quam in convertenda.

Prob. Utraque propositio debet esse reciproca : at certe reciproca non esset, si terminus latius sumeretur in conversa quam in convertenda : ergo etc. Hinc propositio, *Omnis Gallus est homo albus*, in hanc alteram, *Omnis homo albus est Gallus*, male converteretur.

De specialibus regulis pro accurata propositionum conversione.

REGULA PRIMA.

Propositio universalis negans et propositio particularis affirmans simpliciter converti possunt, ponendo attributum in locum subjecti.

Prob. Nam tunc perfecta est reciprocitas ; v. g. *Nullus homo est Angelus ; Nullus Angelus est homo : Aliquis homo est justus ; Aliquis justus est homo.*

REGULA SECUNDA.

Propositio universalis affirmans converti non potest simpliciter, sed attributum ejus particulariter tantum poni debet in locum subjecti, nisi sit in materia necessaria et reciproca.

Prob. Attributum propositionis affirmantis semper est particulare, ex dictis pag. 57 : ergo poni non potest simpliciter in locum subjecti, quia fieret universale : unde haec propositio, *Omnes sacerdotes sunt homines*, verti non potest simpliciter, quia dici non potest omnes homines esse sacerdotes : sed ita verti debet : *Aliqui vel quidam homines sunt sacerdotes ;* haec conversio est accidentalis.

In materia vero necessaria et reciproca, propositio universalis affirmans converti potest simpliciter ; v. g. *Omnis circulus est figura rotunda : Omnis figura rotunda est circulus.*

REGULA TERTIA.

Propositio universalis affirmans et propositio universalis negans semper converti possunt accidentaliter, ponendo, scilicet, particulariter attributum in locum subjecti.

Prob. Nulla est difficultas pro propositione universali affirmante; praecedens enim regula statuit illam converti non posse simpliciter, bene vero accidentaliter. Quoad propositionem universalem negantem, cum semper liceat eam in alteram universalem convertere, ex prima regula, a fortiori licet eam convertere in particularem: v. g. si convertendo hanc propositionem, *Nullus homo est Angelus*, liceat dicere: *Nullus Angelus est homo;* a fortiori verum erit aliquem Angelum non esse hominem: ergo etc.

REGULA QUARTA.

Propositio particularis negans converti non potest nec simpliciter nec accidentaliter, id est, nec in universalem, nec in particularem.

Prob. Nullus terminus latius sumi debet in conversa quam in convertenda, at, ex hypothesi quod propositio particularis negans converteretur in alteram negantem, sive universalem, sive particularem, aliquis terminus latius sumeretur in conversa quam in convertenda: subjectum enim propositionis convertendae esset particulare, utpote subjectum propositionis particularis, fieret autem universale in conversa, sive universali, sive particulari, quatenus attributum propositionis negantis: itaque propositio ista, *Aliqui Europaei non sunt Galli*, converti non potest in hac alteram: *Aliqui Galli non sunt Europaei;* nec a fortiori in istam: *Nulli Galli sunt Europaei.*

Observatio necessaria.

In conversione propositionum curandum est ut verum detegatur attributum et in locum subjecti ponatur, alioquin vitiosa esset conversio. Sint, v. g. istae propositiones: *Petrus amat Joannem, Omnis homo mortuus fuit vivus; Nullus senex fieri potest juvenis*, etc. in has alias converti non possunt: *Joannes amat Petrum; Omnis vivus fuit mortuus; Nullus juvenis fieri potest senex:* sic ergo verti debent: *Aliquis amans Joannem est Petrus; Qui fuit vivus est homo mortuus; Nullus qui potest fieri juvenis est senex;* talis enim est sensus attributi bene intellecti.

SECTIO SECUNDA.

De oppositione propositionum.

Oppositionis nomine intelligitur duarum propositionum pugna,

vi cujus una refellit alteram. Una autem alteram refellere dicitur, quando ex veritate unius sequitur falsitas alterius.

Hinc 1.° duae propositiones negantes non possunt esse oppositae ; una enim non negat, quod affirmat altera, nec igitur ex veritate unius sequitur falsitas alterius ; v. g. duae sequentes minime sunt oppositae : *Circulus non est quadratus ; Circulus non est triangularis.*

Hinc 2.° duae propositiones affirmantes possunt esse oppositae, nam fieri potest, ut una refellat alteram, nempe si ambae affirment de eodem subjecto duo attributa sibi incompatibilia v. g. *Circulus est rotundus ; Circulus est quadratus:* si enim verum est circulum esse rotundum, sequitur illum non esse quadratum. Itaque veritas unius falsitatem alterius necessario importat: ergo etc.

Fieri potest, ut duae propositiones negantes ad duas affirmantes sibi contradictorias reducantur : v. g. *Petrus non est mendax; Petrus non est sincerus ;* hae propositiones sequentibus contradictoriis aequivalent: *Petrus est sincerus ; Petrus est mendax.*

Hinc 3.° duae propositiones, quarum una est affirmans, et altera negans, possunt esse oppositae ; nam fieri potest, ut quod una affirmat, neget altera de eodem subjecto : v. g. *Petrus est doctus, Petrus non est doctus.*

Oppositio ita deducitur ex affirmatione, et negatione ejusdem attributi, de eodem subjecto, et sub eodem respectu; nulla enim existeret oppositio, si affirmatio, et negatio essent quidem ejusdem attributi, sed de diverso subjecto ; v. g. *Petrus est doctus, Paulus non est doctus.* Si affirmatio, et negatio essent ejusdem attributi, et de eodem subjecto, sed sub diverso respectu, nulla iterum esset oppositio, ut in propositionibus istis : *Petrus est doctus in philosophia ; Petrus non est doctus in theologia.*

His praenotatis, quaedam dicenda sunt 1.° de speciebus, 2.° de proprietatibus oppositionis propositionum, 3.° de usu oppositionis.

PUNCTUM PRIMUM, — *De speciebus oppositionis propositionum.*

Quadruplicis generis propositiones sibi oppositas admittebant veteres Philosophi, nempe *contrarias*, *contradictorias*, *subcontrarias*, et *subalternas.*

Propositiones *contrariae* sunt illae, quarum una plus dicit, quam necesse est, ut altera refellatur ; v. g. *Omnis homo est justus ; nullus homo est justus.*

Contradictoriae sunt illae, quarum una praecise, quod requiritur, et sufficit ad alteram, dicit, refellendam; v. g. *Omnis homo est justus ; Aliquis homo non est justus.*

Subcontrariae sunt duae propositiones particulares, quarum una affirmat, et altera negat ; v. g. *Aliquis homo est justus ; Aliquis homo non est justus.*

Subalternae sunt duae propositiones diversae quantitatis, sed ejusdem qualitatis, quae scilicet ambae sunt affirmantes, aut negantes, sed una generalis, et altera particularis, v. g. *Omnis homo est justus, Aliquis homo est justus; nullus homo est justus, Aliquis homo non est justus.*

Certum est propositiones subcontrarias, et subalternas nullam proprie dictam admittere oppositionem; una enim non refellit alteram, ut evidens est. Restat igitur, ut de propositionibus contrariis, et contradictoriis agamus.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De proprietatibus oppositionis propositionum.*

Hic petitur, an propositiones sibi oppositae possint esse simul verae, aut simul falsae.

PROPOSITIO PRIMA.

Propositiones contradictoriae nec simul verae, nec simul falsae esse possunt.

Prob. prima pars. Idem enim non potest esse simul, et non esse: atqui idem esset simul, et non esset, si duae propositiones contradictoriae essent simul verae; nam idem esset simul, et non esset, si idem attributum eidem subjecto simul conveniret, et non conveniret. At si duae propositiones contradictoriae essent simul verae, idem attributum eidem subjecto simul conveniret, et non conveniret: conveniret, siquidem propositio illud affirmans esset vera; non conveniret tamen, cum, ex hypothesi, propositio negans esset pariter vera. Ergo idem attributum etc. ergo idem esset simul, et non esset, si etc. ergo etc.

Prob. secunda pars ex eodem axiomate. *Idem non potest esse simul, et non esse:* atqui idem esset simul, et non esset, si duae propositiones contradictoriae essent simul falsae; nam idem attributum simul repugnaret, et non repugnaret eidem subjecto; repugnaret quidem, cum propositio affirmans esset falsa; non repugnaret tamen, cum propositio negans similiter esset falsa: ergo etc.

COROLLARIUM PRIMUM.

Cum duae propositiones contradictoriae non possunt esse simul verae, nec simul falsae, ex veritate unius sequitur falsitas alterius, et, vice versa, ex falsitate unius sequitur veritas alterius.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Inter duas propositiones contradictorias nullum existere potest medium, siquidem una praecise dicit, quod sufficit ad alteram refellendam: ergo ambae converti possunt in unam propositio-

nem disjunctivam, quae necessario erit vera: v. g. *Omnis homo est justus ; Aliquis homo non est justus* , in hanc unicam propositionem merito convertuntur: *Vel omnis homo est justus ; vel aliquis homo non est justus.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Duae propositiones contrariae non possunt esse simul verae, sed possunt esse simul falsae.

Prob. prima pars. Propositiones contradictoriae non possunt esse simul verae: atqui propositiones contrariae non magis possunt esse simul verae: ideo enim contradictoriae non possunt esse simul verae, quia una praecise dicit quod sufficit ad alteram refellendam; in contrariis autem una plus dicit quam sufficit ad alteram refellendam, proindeque illam refellit: ergo etc. Unde si duae propositiones istae: *Omnis homo est justus* , *Aliquis homo non est justus* , non possint esse simul verae, a fortiori duae sequentes simul verae esse nequeunt: *Omnis homo est justus ; Nullus homo est justus.*

Prob. secunda pars. Cum in propositionibus contrariis una plus dicat, quam necesse est ad alteram refellendam, datur medium inter utramque, et fieri potest, ut in illo medio una, vel plures institui queant propositiones, ex quarum veritate sequatur falsitas utriusque contrariae; v. g. inter duas propositiones istas: *Omnis homo est justus ; Nullus homo est justus* , sequentes institui possunt: *Aliquis homo non est justus ; Duo* , *quatuor*, *plures*, *quidam homines non sunt justi.*

COROLLARIUM.

Ergo, ex veritate unius propositionis contrariae, optime concluditur alteram esse falsam; at ex falsitate unius inferri non potest alteram esse veram.

PUNCTUM TERTIUM. — *De usu oppositionis propositionum.*

Oppositio propositionum maximi est momenti, in inquirenda veritate, apud Philosophos, Mathematicos, et praesertim apud Theologos: quando enim aliqua propositio in controversiam adducitur, saepe ad contradictoriam ejus recurritur, et tunc ipsius veritas, aut falsitas facilius detegitur. Si una propositio damnatur ut haeretica, concluditur ejus contradictoriam esse de fide; aut si una definiatur tanquam de fide, judicatur contradictoriam esse haereticam. Abs re igitur non erit exponere methodum, qua contradictoria uniuscujusque propositionis inveniatur. De simplicibus propositionibus hic duntaxat agemus: ubi vero varias propositionum species trademus, simul indicabimus, qua via propositiones complexae, et compositae legitime contradicantur.

Propositiones autem simplices ad universalem, et ad particularem revocantur, ut vidimus.

De propositione universali.

Propositio universalis est, vel in ordine *metaphysico*, vel in ordine *physico*, vel in ordine *morali*, juxta notiones superius datas, p. 41.

1.° Propositio universalis *in ordine metaphysico* contradicitur per particularem negantem in numero singulari, si sit affirmans; aut affirmantem, si sit negans · v. g. *Omnis circulus est rotundus ; Aliquis circulus non est rotundus : Nullus est effectus sine causa, Aliquis est effectus sine causa.*

2.° Propositio universalis *in ordine physico* contradicitur etiam per particularem affirmantem, aut negantem, prout ipsa est negans, vel affirmans, sed addenda sunt haec verba, *servatis naturae legibus;* nam fieri potest, ut consuetis naturae legibus per miraculum derogetur. Hinc duae propositiones istae : *Nullus vere mortuus resurgit, Aliquis vere mortuus resurgit*, non sunt oppositae, nisi in utraque addatur, *servatis naturae legibus.*

3.° Si propositio universalis sit *in ordine morali*, prius resolvenda est in aliam genuinum ipsius sensum accurate exprimentem. et tunc contradicetur addendo, vel tollendo particulam *non*, prout erit affirmans, vel negans : v. g· *Omnes juvenes sunt inconstantes ;* sensus est plerosque juvenes esse inconstantes: sic ergo statim resolvenda est : *Plerique juvenes sunt inconstantes ;* et ipsius contradictoria erit : *Plerique juvenes non sunt inconstantes.*

De propositione singulari, et particulari.

Propositio singularis recte contradicitur addendo, vel tollendo particulam *non*, prout est affirmans, aut negans : v. g. *Petrus est doctus ; Petrus non est doctus.* Propositio particularis affirmans contradicitur per universalem negantem, et particularis negans per universalem affirmantem ; v. g. *Aliquis homo est justus; Nullus homo est justus : Aliquis homo non est justus ; Omnis homo est justus.*

Sed haec regula valet tantum pro propositione numero singulari expressa : si vero numero plurali exprimatur, quaerenda est extensio ipsius subjecti, et id affirmandum, vel negandum erit, quod in ea negatur, vel affirmatur: v. g. *Quidam alumni in tali schola sunt diligentes ; Unicus alumnus est diligens ;* vel, *Non quidam sunt diligentes.*

Si propositio contradicenda sit in ordine physico, aut in ordine morali, eadem observanda sunt, quae supra.

De propositione indefinita.

Omnis propositio indefinita ad universalem, vel ad particularem

necessario revocanda est; prius igitur attendendum est ad quam revocari debeat, et tunc ipsius contradictoria quaeretur juxta methodum pro universali, et particulari expositam.

ARTICULUS SECUNDUS

DE VARIIS PROPOSITIONUM SPECIEBUS.

Propositio spectari potest ratione *quantitatis*, vel ratione *qualitatis*, vel ratione *formae*, vel ratione *materiae*.

1.° *Ratione quantitatis*, dividitur in *universalem, particularem, singularem*, et *indefinitam*.

2.° *Ratione qualitatis*, dividitur in *affirmantem*, et *negantem*, in *veram*, et *falsam*. De duplici hac propositionum classe jam satis diximus.

3.° *Ratione formae*, propositio dividitur in *absolutam*, et *modalem*. *Absoluta* ea est in qua attributum simpliciter affirmatur, aut negatur de subjecto; v. g. *Materia est divisibilis*. *Modalis* insuper exprimit modum, quo attributum convenit, vel repugnat subjecto, v. g. *Materia est necessario divisibilis*. Ut veritas, aut falsitas hujus propositionis detegatur, ipse modus sedulo considerandus est; fieri enim potest, ut propositio vera in se, sit falsa ratione modi: v. g. propositio ista: *Terra est rotunda*, vera est in se; ista autem: *Terra est necessario rotunda*, falsa est, quia non repugnat terram aliam habere formam. Propositio modalis ejusdem est naturae, ac propositio complexa, de qua mox dicemus.

4.° Propositio *ratione materiae* spectata, id est, ratione terminorum, quibus constat, dividitur in *simplicem, complexam*, et *compositam*. Propositio *simplex* est illa in qua unicum attributum simpliciter affirmatur, vel negatur de unico, et simplici subjecto. De illa specie sufficienter jam diximus; nunc igitur agendum est 1.° de propositione complexa, 2.° de propositione composita.

§ I. — *De propositione complexa.*

Ea propositio dicitur *complexa*, cujus subjectum, vel attributum, vel utrumque, est terminus complexus, id est, propositionem habens incidentem, aut verbum aliquod propositioni incidenti aequivalens: v. g. *Deus omnipotens creavit mundum periturum*.

Nomen adjectivum attributo, vel subjecto annexum aequivalet propositioni, cujus subjectum semper est pronomen *qui*, *quae*, *quod*, sive exprimatur, sive non: v. g. *Deus omnipotens creavit mundum periturum*, idem est ac si diceretur: *Deus, qui est omnipotens, creavit mundum, qui est periturus*. Haec propositio: *Deus creavit mundum*, dicitur propositio principalis; istae autem propositiones: *Qui est omnipotens*, *Qui est periturus*, vocantur *incidentes*, quia in propositionem principalem quasi incidunt.

Propositio incidens est *explicans*, vel *determinans*.

Dicitur *explicans*, quando propositionem principalem nullatenus restringit, sed eam tantummodo explicat; tunc omitti potest, sensu principalis propositionis integro remanente. Est autem *determinans*, quando sensum principalis propositionis restringit, ac determinat, et tunc omitti non potest, quin sensus ejus immutetur; v. g. *Omnes qui pie vixerint, salvabuntur,* haec propositio vera est; et falsa esset, si omitteretur, *qui pie vixerint.*

Saepe in eodem subjecto, vel in eodem attributo plures simul adsunt propositiones incidentes, quarum aliae sunt *explicantes*, aliae *determinantes*, aliae *verae*, et aliae *falsae*, aliae *totis vocibus expressae*, et aliae *unico verbo constantes*, etc. Ubi ergo in discursu philosophico tales occurrunt propositiones, caute procedendum est, ne aliquid falsi cum vero admittatur.

Circa totam hanc materiam, de propositionibus complexis, utilissime legetur opus exquisitum, cui titulus *l' Art de penser*: vel aliud opus dictum *la Grammaire des grammaires*.

Propositio complexa recte contradicitur si propositionis principalis, vel unius propositionis incidentis vera assignetur contradictoria, juxta regulas superius expositas: v. g. haec propositio: *Alexander, rex Macedoniae, vicit Medos*, recte per hanc alteram contradicitur: *Alexander non fuit rex Macedoniae*; vel per istam: *Alexander non vicit Medos*. Attamen si propositio principalis sit vera, et falsam habeat propositionem incidentem, negari non debet simpliciter, sed velut falsum supponens: v. g. *Buonaparte pius religionem catholicam in Gallia restituit*; haec propositio non accurate negaretur simpliciter, sed tanquam falso supponens *Buonaparte* fuisse pium.

§ II. — *De propositionibus compositis*

Propositio vocatur *composita*, quando ipsius subjectum, vel attributum, vel utrumque simul, est multiplex; v. g. *Mens, et corpus sunt substantiae*; haec enim propositio duabus istis aequivalet: *Mens est substantia; Corpus est substantia*. Merito igitur appellatur composita.

Propositio composita praecipue dividitur in *copulativam*, *disjunctivam*, *conditionalem*, *causalem*, *relativam*, et *discretivam*.

1.° Propositio *copulativa* ea est, quae duo, aut plura subjecta, vel attributa simul nectit per conjunctiones affirmantes *et*, *ac*, *atque*, vel per alias negantes *nec*, *neque*: v. g. *Scientia, et divitiae faciunt hominem beatum*, vel *Nec scientia, nec divitiae faciunt hominem beatum*. Ad veritatem hujus propositionis, saltem quando est affirmans, requiritur, ut singulae ejus partes sint verae, unde falsa est ista: *Virtus, et divitiae necessariae sunt ad salutem*. Recte idcirco contradicitur negando veritatem unius membri: v. g. *Divitiae non sunt necessariae ad salutem*.

2.° Propositio *disjunctiva* ea est, quae duas, vel plures complectitur incompatibiles, per particulas *aut*, *vel*, *sive*, sibi colligatas: v. g. *Omnis actus hominis deliberatus est bonus, vel malus.* Veritas hujus propositionis ab oppositione membrorum pendet, et exigit, ut nullum admitti possit medium : hinc praedicta propositio est vera, et ista : *Homo est niger, vel albus*, est falsa. Contradicitur autem negando disjunctionem : v. g. *Homo non est albus, vel niger:* vel, *Aliquis est homo, neque albus, neque niger.*

3.° Propositio *conditionalis* ea est, quae duabus constat partibus per particulas conditionales *si*, *modo*, conjunctis: v. g. *Mens humana est immortalis, si non sit corporea.* Pars quae continet conditionem vocatur antecedens, et altera consequens. Veritas ejus a sola membrorum connexione pendet, ita ut ambae partes falsae veram tamen efficiant propositionem : v. g. *Si materia cogitat, mens humana potest esse extensa* : contra vero duae partes verae dant propositionem falsam, si inter eas non sit connexio; v. g. *Si David fuit rex, fuit justus.* haec propositio contradicitur negando legitimam esse membrorum connexionem : v. g. *Si David fuit justus, non quia fuit rex.*

4.° Propositio *causalis* ea est, quae duas habet partes his particulis, *quia*, *quoniam*, *enim*, *ideo*, etc. inter se devinctas; v. g. *Deum diligere debemus, quia est amabilis.* Ut haec propositio sit vera, duo requiruntur, videlicet 1.° ut singulae partes sint verae, 2.° ut una sit alterius causa. Falsa est igitur propositio ista : *Homo est rationalis, quia est animal.* Contradicitur negando unam esse alterius causam, v. g. *Homo ideo non est rationalis, quia est animal ;* aut negando veritatem unius partis, v. g. *Homo non est rationalis*, vel, *Homo non est animal.*

5.° Propositio *relativa* ea est, cujus membra particulis relativis *talis*, *qualis*, *tantum*, *quantum*, et aliis quamdam relationem exprimentibus colligantur, v. g. *Qualis vita, talis mors.* Ad veritatem hujusce propositionis requiritur, ut relatio, quae exprimitur revera existat ; falsa est ergo sequens propositio: *Tanta est mens, quantum est corpus.* Contradicitur negando accuratam esse relationem, quae exprimitur: v. g. *Magnitudo mentis non pendet a magnitudine corporis.*

6.° Propositio *discretiva* est illa, cujus membra sibi junguntur per adversantes particulas *sed*, *tamen*, *non*, *autem*, etc. Tales sunt istae : *Virtus fatigari potest, sed vinci nequit ; Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.* Hujusmodi propositio vera esse non potest, quin ambae partes ejus sint verae, et aliqua inter eas adsit oppositio, vel disparitas. Hinc falsa est ista : *Judas fuit avarus, et tamen proditor.*

Contradicitur refellendo unam partem, vel negando disparitatem seu oppositionem; v. g. praecedens propositio tripliciter con-

tradici potest, dicendo, scilicet: *Judas non fuit avarus*, vel, *Judas non fuit proditor*, vel, *Avaritia proditioni non est opposita.*
Circa has aliasque propositionum compositarum species, vide opus jam citatum (1).

DISSERTATIO TERTIA

DE RATIOCINIO.

Ratiocinium est actus mentis, quo unum judicium ex pluribus aliis deducitur. Actus ille est simplex, sicut judicium; quemadmodum enim judicium dividi non potest, quamvis necessario plures supponat ideas, quas jungit, vel disjungit, ita nec ratiocinium, licet duo saltem supponat judicia; vel enim totum est, vel nullum.

Haec operatio mentis vocatur etiam *discursus*, quia mens a noto ad ignotum transit, et quasi discurrit.

Tota ratiocinii natura in eo consistit, quod duae ideae, quarum convenientia, vel repugnantia clare non percipitur, cum alia tertia comparentur, et postea jungantur, vel separentur, prout simul convenire, aut repugnare eidem tertiae deprehenduntur: v. g. quaero an *mens humana sit corporea*; ut relationem convenientiae, vel disconvenientiae inter ideas mentis, et corporis deprehendam, tertiam advoco, nempe ideam *cogitationis*, et dico:

Mens humana cogitat:
Atqui substantia cogitans non est corporea:
Ergo mens humana non est corporea.

Res illustratur exemplo: Duo video objecta; noscere cupio an longitudine sint aequalia, vel inaequalia; illa cum eadem mensura comparo: si utrumque tres habeat pedes longitudinis, v. g. certo sunt aequalia; si, e contra, unum tres habeat pedes, et alterum quatuor, concludendum est ea esse inaequalia.

Hinc patet ratiocinium esse argumentum imbecillitatis nostrae; si enim omnia unico intuitu perspiceremus, ratiocinio non indigeremus, nec facultate ratiocinandi polleremus: nulla igitur est ratiocinatio, nullusque discursus apud Deum. Attamen ratiocinium est modus, quo scientiae humanae, positis primis principiis, acquiruntur.

In omni ratiocinio tria distinguuntur: antecedens, consequens et consequentia, ut diximus in prolegomenis, cap. 4.

Ratiocinium vocibus expressum, dicitur *argumentatio*, et definitur: Oratio ratiocinii interpres, in qua una propositio ex una, vel ex aliis deducitur.

(1) *L'Art de penser*, 2ᵉ *partie*, *ch.* 9.

Propositio, quae per argumentationem probanda est, vocatur *quaestio*, vel *theorema*; postquam vero fuit probata, dicitur *conclusio*, vel *consequens*. Propositiones vero ex quibus deducitur, appellantur modo *praemissae*, ex eo quod praemittantur conclusioni; modo *antecedens*, quia conclusionem antecedunt.

Multae sunt argumentationis species, quarum nobilior est syllogismus; ad eum enim caeterae argumentationes revocari possunt: de illo igitur potissimum agendum est, et dicendum 1.° de ejus *materia*, et *forma*, 2.° de ejus *regulis*, 3.° de ejusdem *speciebus*, 4.° de aliis, praeter syllogismum, *argumentationibus*, 5.° de diversis *sophismatibus*. Itaque quinque in ea parte Logicae erunt capita.

CAPUT PRIMUM

DE MATERIA ET FORMA SYLLOGISMI.

1.° Syllogismus, a verbis graecis σὺν, *cum*, et λογος, *sermo*, sic dictus, est argumentatio tribus constans propositionibus ita dispositis, ut ex duabus prioribus tertia necessario sequatur; v. g.

Qui cogitat existit:
Atqui cogito:
Ergo existo.

Per *materiam* syllogismi variae intelliguntur partes, quibus constat; duplex distinguitur, remota scilicet, et proxima.

Materia syllogismi *remota* sunt tres termini, qui in omni syllogismo reperiuntur: nam in omni ratiocinio tres sunt ideae, ut diximus, videlicet, duae comparandae, et tertia cui comparantur; ideae autem vocibus, seu terminis exprimuntur: in quolibet igitur syllogismo tres sunt termini distincti. Qui exprimunt ideas comparandas, dicuntur *extrema*, quia in utraque extremitate quaestionis probandae, et postea probatae collocantur. Terminus autem, quo exprimitur idea, quae adhibetur ut mensura, vocatur *medius*, quia duo extrema cum illo comparantur, et quasi medium inter ea tenet locum. Ut duo extrema a se invicem distingui possint, vocantur majus extremum, et minus extremum; tres igitur termini syllogismi sunt, *majus extremum*, *minus extremum* et *medius terminus*. Majus extremum est attributum conclusionis, minus extremum est subjectum conclusionis, et medius terminus est ille, cui duo extrema comparantur.

Materia *proxima* syllogismi sunt tres propositiones ratiocinium tribus constans judiciis exprimentes, et quibus totus constituitur syllogismus: una dicitur *major*, altera *minor*, et tertia *conclusio*.

Major sic appellatur, quia majus extremum cum medio termi-

no continet ; minor ita vocatur , quia minus extremum cum medio termino complectitur ; aliquoties primam occupat sedem in syllogismo. Conclusio sic nominatur , quia ex praemissis deducitur , et tertium locum semper tenet in syllogismo : duo extrema in ea junguntur, vel separantur , prout in praemissis deprehensa sunt cum medio termino convenire, aut repugnare. Cum attributum propositionis saepe latius extendatur, quam ejus subjectum , ideo attributum conclusionis vocatum est majus extremum, et ipsius subjectum , eadem ratione , dicitur minus extremum.

2° *Forma* syllogismi est dispositio ipsius materiae in ordine apto ad concludendum : duplex est , scilicet , remota, et proxima

Forma *remota* est dispositio terminorum, et forma *proxima* est dispositio propositionum , modo ad concludendum aptiori. Sit in exemplum sequens syllogismus :

Qui multa desiderat , non est beatus :
Atqui avarus multa desiderat :
Ergo avarus non est beatus.

Majus extremum est *beatus* , minus extremum est *avarus* , et *qui multa desiderat* est medius terminus: en dispositio terminorum.

Prima hujus syllogismi propositio est major , quia majus extremum cum medio termino continet ; secunda est minor , quia minus extremum cum medio termino habet ; tertia est conclusio, duo quippe complectitur extrema. En dispositio propositionum, et forma proxima istius syllogismi.

In omni syllogismo tria iterum distinguenda sunt , nempe, *antecedens* , *consequens* , et *consequentia* , sicut diximus in prolegomenis , agentes de ratiocinio.

CAPUT SECUNDUM

DE REGULIS SYLLOGISMORUM.

Inter regulas syllogismorum , aliae a veteribus traditae sunt, et arte maxima digestae ; alia vero est recentiorum, quae, juxta ipsos , locum caeterarum tenere potest. De hac, et de illis nunc seorsim agendum est.

ARTICULUS PRIMUS

DE REGULIS SYLLOGISMORUM JUXTA VETERES.

Octo numerantur regulae generales syllogismorum a veteribus excogitatae , quae Aristoteli tribuuntur. Sequentibus exornatae sunt versibus, ut facilius memoria retinerentur :

Terminus esto triplex , medius , majorque , minorque ;
Latius hunc quam praemissae conclusio non vult.
Nequaquam medium capiat conclusio oportet ;
Aut semel , aut iterum medius generaliter esto :
Utraque si praemissa neget , nihil inde sequetur ;
Ambae affirmantes nequeunt generare negantem ;
Nil sequitur geminis ex particularibus unquam :
Pejorem sequitur semper conclusio partem.

Quatuor priores regulae spectant terminos , et in ipsa ratiocinii natura fundantur ; quatuor vero posteriores spectant propositiones , et his nituntur principiis , scilicet

1.° Quae sunt eadem uni tertio , sunt eadem inter se ;

2.° Duo, quorum unum convenit, et alterum disconvenit eidem tertio , non sunt eadem inter se ;

3.° Si , comparatione peracta , duo eidem tertio inveniantur repugnare, eorum aequalitas affirmari, aut negari non potest.

In memoriam revocandum est, quod supra diximus pag. , attributum propositionis affirmantis semper esse particulare vi affirmationis , et attributum propositionis negantis semper universale ; subjectum vero esse universale, vel particulare , juxta quantitatem propositionis, quam determinat.

Certum est praedictas Aristotelis regulas non esse maximae utilitatis in praxi ; ad eas enim ratiocinando, et argumentando fere nunquam attendimus : quia tamen percelebres semper fuerunt in scholis, et aliunde, cum ita sint verae, ut nullus syllogismus recte concludat , si vel una ex illis non accurate servetur, abs re non erit aliquid de unaquaque paucis verbis dicere.

Regula I. *Terminus esto triplex* , etc.

Id est , tres tantum debent esse termini in syllogismo.

Demonstratur. Natura syllogismi in eo praecise consistit, quod duo extrema comparentur cum medio termino , ut eorum convenientia, vel repugnantia detegatur: porro ad hanc operationem tres tantum esse debent termini; si enim unum extremum compararetur cum uno termino , et alterum extremum cum altero termino , nihil inde concludi posset : ergo etc.

Absurdus est igitur sequens syllogismus :

Omnis homo est spiritus :
Atqui omne corpus est divisibile :
Ergo homo est divisibilis.

Quatuor enim in illo sunt termini , nempe , *Homo* , *spiritus* , *corpus* , et *divisibile.*

Regula II. *Latius hunc quam praemissae* , etc.

Id est, nullus terminus latius sumi debet in conclusione, quam in praemissis.

Demonstratur. Conclusio deducitur ex praemissis ; nihil ergo continere debet, quod non fuerit in praemissis: verumtamen aliquid contineret, quod non fuisset in praemissis, si aliquis terminus latius sumeretur in ea; quam in praemissis: ergo etc. Unde male concluderet iste syllogismus :

Omne animal est vivens :
Atqui omne animal est substantia :
Ergo omnis substantia est vivens.

Vox enim *substantia* sumitur tantum particulariter in minore, tanquam attributum propositionis affirmantis , et universaliter in conclusione , utpote subjectum propositionis universalis.

Regula III. *Nequaquam medium capiat* , etc.

Id est , medius terminus exprimi non debet in conclusione.

Demonstratur. Conclusio est ipsamet propositio, quae ante probationem dicebatur quaestio probanda , quae proinde eadem esse debet post probationem ; atqui medius terminus in ea propositione non continebatur ante probationem , siquidem ad conficiendam probationem adhibetur : ergo non contineri debet in conclusione , aut saltem omnino superfluus esset. Peccat itaque sequens syllogismus :

Alexander fuit rex :
Atqui Alexander erat parvus :
Ergo Alexander erat parvus rex.

Concludendum esset: Ergo parvus fuit rex , vel potest esse rex.

Regula IV. *Aut semel aut iterum* , etc.

Id est , medius terminus saltem semel universaliter sumi debet in alterutra praemissarum.

Demonstratur. Ex prima regula , tres tantum debent esse termini in syllogismo : atqui , nisi medius terminus saltem semel universaliter sumeretur , quatuor essent termini in syllogismo , nempe duo extrema , et duplex medius terminus ; duplex enim esset medius terminus si duo diversa significaret in praemissis : atqui duo significaret , si bis particulariter sumeretur , ut in sequenti syllogismo :

Omnis homo est animal :
Atqui omne brutum est animal ;
Ergo omnis homo est brutum.

Vox enim *animal* , quae est medius terminus , unum significat in majore, et alterum in minore; aequivalet igitur duplici termino : ergo quatuor sunt termini in illo syllogismo , qui idcirco male concludit.

Caute ergo cavendum est, ne aliqua sit vox aequivoca, quae in diverso sensu accipiatur ; nam eo ipso duobus aequivalet termi-

nis, sicque facile irrepit error, praesertim ubi plures sibi succedunt propositiones concatenatae

Communiter sequens objieitur syllogismus:

Quidam homines sunt albi :
Atqui Galli sunt homines ·
Ergo Galli sunt albi.

Unde sic: Iste syllogismus est legitimus : atqui tamen medius terminus, nempe *homines*, bis particulariter sumitur : ergo etc.

R. Nego maj. Tres quidem propositiones citatae seorsim spectatae sunt verae, sed non ideo legitimus est syllogismus ; nam ille syllogismus non est legitimus, cujus conclusio non deducitur ex praemissis : atqui conclusio hujus syllogismi non deducitur ex praemissis : ex eo quod enim quidam homines sint albi, et Galli sint homines, non sequitur Gallos esse albos ; possent enim esse ex quibusdam aliis hominibus, qui non sunt albi. Unde alter ille syllogismus priori omnino similis, male concludit:

Quidam homines sunt albi :
Atqui Æthiopes sunt homines :
Ergo Æthiopes sunt albi.

COROLLARIUM.

Ex quatuor prioribus regulis, plures debent esse termini generales in praemissis, quam in conclusione : nam, ex regula secunda, nullus terminus latius sumi potest in conclusione quam in praemissis ; ex regula quarta, medius terminus sumi debet saltem semel universaliter ; et ex regula tertia, reperiri non debet in conclusione: ergo si duo sint termini universales in conclusione, tres esse debent in praemissis ; si duo tantum sint generales in praemissis, unicus debet esse in conclusione ; et si unicus sit generalis in praemissis, nullus potest esse generalis in conclusione.

Regula V. *Utraque si praemissa neget*, etc.

Id est, ex duabus praemissis negantibus nihil concludi potest.

Demonstratur. Ubi duae praemissae sunt negantes, pronuntiatur duo extrema cum medio termino non convenire : at ex eo, quod duo extrema cum medio termino non conveniant, inferri non potest ea sibi convenire, vel repugnare, ut patet. Sic vitiosus est sequens syllogismus :

Homo non est lapis :
Atqui marmor non est homo :
Ergo marmor non est lapis.

Obj. Sit in exemplum iste syllogismus :

Qui non studet, non erit doctus :
·Atqui Petrus non studet :
Ergo non erit doctus.

Utraque praemissa hujus syllogismi est negans : atqui tamen recte concludit : ergo etc.

R. Nego majorem. In syllogismo enim non sola verborum contextura examinanda est, sed multo magis quaerendus est genuinus propositionum sensus: atqui minor propositio citati syllogismi, si quoad sensum spectetur, est affirmans: illa enim propositio est affirmans, in qua attributum cum subjecto unitur: atqui in minore propositione praefati syllogismi attributum cum subjecto unitur; attributum enim est, *qui non studet*; illud autem de Petro affirmatur, id est, affirmatur Petrum esse illum *qui non studet :* ergo etc·

Haec propositio in se spectata negans esset: sed posita in syllogismo. pendet ab altera cui colligatur; nam idem debet esse medius terminus in utraque: porro medius terminus in majori est, *qui non studet :* ergo etc.

REGULA VI. *Ambae affirmantes nequeunt*, etc.

Id est, si utraque praemissa sit affirmans, conclusio debet esse affirmans.

Demonstratur. Quando ambae praemissae sunt affirmantes, pronuntiatur duo extrema cum medio termino convenire ; si autem duo extrema cum medio termino conveniant, necessario sibi conveniunt, juxta axioma, *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se :* ergo in conclusione sibi consociari debent per affirmationem : ergo etc.

REGULA VII. *Nil sequitur geminis*, etc.

Id est, nihil legitime concludi potest ex duabus praemissis particularibus.

Demonstratur. Vel enim ambae praemissae essent affirmantes, vel ambae negantes ; vel una affirmans, et altera negans : at in triplici hypothesi nihil legitime concludi potest.

1.° Si ambae sint affirmantes, nihil legitime concludi potest; nam tunc subjectum, et attributum utriusque propositionis esset particulare ; medius terminus bis particulariter sumeretur, ac proinde conclusio non posset esse legitima, ex regula quarta. V. g. vitiosus esset iste syllogismus :

Quidam homines sunt nigri :
At quidam homines sunt Galli :
Ergo quidam Galli sunt nigri.

2.° Nihil pariter concludi posset, si utraque praemissa esset negans, ut patet ex regula quinta.

3.° Nihil similiter concludi posset, si una praemissarum esset affirmans, et altera negans : tunc enim, ex regula octava mox demonstranda, conclusio deberet esse negans, proindeque ipsi-

us attributum, scilicet majus extremum, universaliter sumeretur: ergo universale esset in majore, ex regula secunda; aliunde, ex regula quarta, medius terminus saltem semel universaliter sumi debet in una praemissarum: duo igitur reperiri deberent termini universales in praemissis: atqui in duabus praemissis particularibus, quarum una est affirmans, et altera negans, unicus est terminus universalis, scilicet, attributum propositionis negantis: ergo 3.° Hinc legitimus non esset sequens syllogismus:

Quidam homines sunt nigri :
Atqui quidam Galli non sunt nigri :
Ergo non sunt homines.

Regula VIII. *Pejorem sequitur semper*; etc.

Id est, si una praemissarum sit negans, conclusio debet esse negans; et si una sit particularis, conclusio debet esse particularis.

Demonstratur. 1.° Conclusio debet esse negans, si una praemissarum sit negans; nam ubi una praemissarum est affirmans, et altera negans, pronuntiatur unum extremum cum medio termino convenire, et alterum extremum cum eodem medio termino non convenire: ergo separanda sunt per conclusionem negantem: ergo 1.° etc.

2.° Si una praemissarum sit particularis, conclusio debet esse particularis: nam vel utraque praemissa est affirmans, vel una est affirmans, et altera negans; siquidem, ex regula quinta duae praemissae non possunt esse negantes. At in utroque casu conclusio debet esse particularis.

1.° Si utraque praemissa sit affirmans: nam in ea hypothesi, unicus terminus in praemissis est universalis, nempe subjectum propositionis generalis: ergo, ex corollario superius expresso, nullus potest esse terminus universalis in conclusione, ac proinde conclusio debet esse particularis affirmans. Unde vitiosus esset sequens syllogismus:

Omnes Itali sunt molles :
At quidam homines sunt Itali :
Ergo omnes homines sunt molles.

2.° Si una praemissarum sit affirmans, et altera negans, conclusio debet esse negans, ex prima parte hujus regulae; et particularis: nam duo tantum essent termini generales in praemissis, videlicet subjectum propositionis generalis, et attributum propositionis negantis: ergo unicus deberet esse generalis in conclusione: attributum autem ejus est generale; ergo subjectum debet esse particulare, ac consequenter propositio necessario est particularis. Male ergo sequens concludit syllogismus:

Omnis philosophus est superbus :
At quidam juvenes non sunt superbi :
Ergo nullus juvenis est philosophus.

ARTICULUS SECUNDUS

DE REGULA GENERALI PRO OMNIBUS SYLLOGISMIS JUXTA RECENTIORES.

Natura syllogismi in eo consistit, ut conclusio ex praemissis recte inferatur: at conclusio ex praemissis inferri non potest, nisi in eis contineatur, et contenta videatur. Unde quidam recentiores hanc universalem pro omnibus syllogismis statuunt regulam, scilicet, *ut una praemissarum conclusionem in se contineat, et altera eam esse contentam manifestet.* Ita auctor Artis cogitandi (1).

Certum est hanc regulam totius artis syllogisticae fundamentum exprimere: nullus enim syllogismus recte concludit, nisi conclusio in praemissis contineatur, et contenta videatur; semper. e contra, legitime concludit, quando conclusio accurate continetur in praemissis: verissima est igitur haec regula. Si utraque praemissa sit affirmans, alterutra indiscriminatim spectari potest, ut conclusionem continens, vel ut altera contentam declarans, v. g.

Omnis virtus est laudabilis;
Atqui justitia est virtus:
Ergo justitia est laudabilis.

Quaelibet praemissa continet conclusionem, et altera eam esse contentam declarat: major enim eam continet, quia justitia in nomine virtutis includitur, ut minor declarat; minor pariter eam complectitur, nempe vocem *justitia*, quae cum virtute identificata, declaratur in majore laudabilis.

Si autem una praemissarum sit negans, conclusionem continere debet, sive sit major, sive sit minor; affirmans declarat eam esse contentam, ut in syllogismo sequenti:

Nullus vitiosus est beatus:
Atqui avarus est vitiosus:
Ergo avarus non est beatus.

Avarus sub nomine vitiosi non beati includitur, ut patet, et minor illud declarat: ergo etc.

Ope illius regulae vitium sequentis syllogismi facile detegitur·

Lex divina praecipit, ut saeculari magistratui obediamus:
Atqui Episcopi non sunt magistratus saeculares:
Ergo lex divina non praecipit ut obediamus Episcopis.

Manifestum est enim conclusionem in praemissis non contineri: major quidem declarat obediendum esse saeculari magistratui, sed non excludit alios in dignitatibus ecclesiasticis constitutos; in minore autem negatur Episcopos esse magistratus saeculares; verum nihil pronuntiatur de lege divina respectu ipsorum: inferri ergo non potest legem divinam non praecipere, ut illis obediatur.

(1) *Tertia parte, c. 9. et 11.*

Eodem modo mens perspicax vitium uniuscujusque argumenti falso concludentis deprehendet : at saepe rationem cur false concludat ostendere non poterit, nisi ope regularum, quas supra demonstravimus ; v. g. si medius terminus bis particulariter sumatur , et quatuor sint termini in syllogismo : aliunde probari non potest conclusionem non contineri in praemissis, nisi ostendendo medium terminum duo diversa significare. Haec itaque recentiorum regula facilior, et communior est in praxi pro iis, qui jam exercitati sunt ; sed aliae nihilominus aptiores sunt ad exhibendam rationem, cur syllogismus recte non concludat.

CAPUT TERTIUM

DE VARIIS SYLLOGISMORUM SPECIEBUS.

Syllogismus , quoad species suas spectatus , potest esse *simplex* , *complexus* , et *compositus*.

1.° Syllogismus *simplex* ille est, in quo utrumque extremum integrum comparatur medio termino in praemissis : v. g.

Virtus est laudabilis :
Atqui diligentia est virtus :
Ergo diligentia est laudabilis.

De hac syilogismorum specie hujusque disseruimus.

2.° Syllogismus *complexus* ille est, cujus conclusio continet terminos complexos, qui non integre, sed ex parte exprimuntur in praemissis ; v. g.

Lex divina jubet honorare reges :
Atqui Ludovicus-Philippus est rex :
Ergo lex divina jubet illum honorare.

Ut judicetur an syllogismus complexus recte concludat, reducendus est ad syllogismum simplicem , omittendo propositiones incidentes , quoties omitti possunt ; et tunc communibus subjicitur regulis : v. g.

Reges honorandi sunt :
Atqui Ludovicus-Philippus est rex :
Ergo honorandus est.

Etenim verba ista : *Lex divina jubet*, non sunt propositio principalis , sed propositio incidens , quae in confirmationem propositionis principalis adducitur. Fieri tamen posset , ut verba, *Lex divina jubet* , principaliora essent , si nempe vis legis divinae praecipue intenderetur a loquente.

Si autem propositiones incidentes omitti nequeant , quin sensus propositionis principalis immutetur, vel adulteretur , curandum est , addendo voces necessarias , ut majus extremum , et

minus extremum eadem sint in praemissis, ac in conclusione, et tunc regulae consuetae facile applicantur : v. g.

Pecunia est vilis materia :
Atqui avari amant pecuniam :
Ergo avari amant vilem materiam.

Ut idem sit majus extremum in praemissis, sic exprimi debet major : *Qui amant pecuniam, amant vilem materiam :* atqui, etc. ergo etc.

Caute genuinus exquirendus est sensus praemissarum complexarum, ut conclusio recte deducatur (1).

3.° Syllogismus *compositus* ille est, cujus major est propositio conditionalis, disjunctiva, vel copulativa negans. Unde triplex distinguitur, videlicet, *conditionalis*, *disjunctivus*, et *copulativus*.

Syllogismus *conditionalis* ille est, cujus major est propositio conditionalis, id est, duas habens partes per particulam *si* conjunctas ; pars quae conditionem includit, vocatur antecedens, altera pars dicitur consequens : v. g.

Si Deus est justus, punit peccatores :
Atqui Deus est justus :
Ergo punit peccatores.

Istiusmodi syllogismi duplex est regula : 1.° quando conceditur antecedens in minore, consequens affirmari debet in conclusione, ut in exemplo citato ; 2.° quando consequens negatur in minore, antecedens negari debet in conclusione. V. g.

Si Petrus sit sapiens, fugiet tabernas ;
Atqui non fugit tabernas :
Ergo non est sapiens.

Unde haec duo nata sunt axiomata, *Verum prius ; ergo et posterius : Falsum consequens ; ergo et antecedens.*

Ratio fundamentalis est, quod in propositione conditionali accurata posterior pars a priori necessario pendeat : posita igitur veritate antecedentis, verum est consequens ; et, admissa falsitate consequentis, falsum esse debet antecedens.

Syllogismus *disjunctivus* ille est, cujus major est propositio disjunctiva, seu duas, aut plures complectens partes incompatibiles per particulas *aut*, *vel*, *sive*, sibi colligatas. Triplicem habet regulam, scilicet :

1.° Quando una pars affirmatur in minore, altera negari debet in conclusione : v. g.

Vel coercendae sunt cupiditates, vel eis indulgendum est ;
Atqui eas coercendas esse jubet recta ratio :
Ergo eis non indulgendum est.

2.° Si una pars negetur in minore, altera debet affirmari in conclusione : v. g.

(1) *Art de penser*, 3ᵉ *partie*, *ch.* 9.

Vel coercendae sunt cupiditates, vel eis, etc.
Atqui eis non indulgendum est:
Ergo coercendae sunt.

Ratio est, quia partes propositionis disjunctivae vere sunt contradictoriae: non possunt igitur esse simul verae, nec simul falsae: ergo una admissa, altera rejicienda est, et vice versa.

3.° Requiritur, ut nullum sit medium inter membra propositionis disjunctivae, alioquin propositio esset falsa, ac proinde falsa esset conclusio. Hinc peccat iste syllogismus:

Vel obediendum est principibus aliquid contra legem Dei praecipientibus, vel adversus eos rebellandum est:
Atqui eis obedire non licet:
Ergo adversus eos rebellandum est.

Omnis propositio disjunctiva propositioni conditionali aequivalet: idcirco syllogismus disjunctivus in syllogismum conditionalem semper resolvi potest. Sic aliquando resolvi debet, ut ipsius falsitas, aut absurditas clarius pateat. Sit, v. g. iste syllogismus.

Vel pluit, vel non pluit:
Atqui pluit:
Ergo non pluit.

Si prima propositio in conditionalem vertatur, haec erit: *Pluit, si non non pluit;* at propositio sic enuntiata evidenter est absurda. Ita pariter multi refelli possunt alii syllogismi disjunctivi eadem forma expressi.

Aliunde peccant contra primas regulas pro hujusmodi syllogismis traditas; quando enim una pars affirmatur in minore, altera negari debet in conclusione; et, vice versa, quando una negatur, altera debet affirmari. Illae regulae in dicto syllogismo, et in aliis ejusdem generis non observantur, sed ambae partes primae propositionis eadem remanent in minore, et in conclusione: v. g.

Vel sol movetur circa terram, vel non movetur:
Atqui non movetur:
Ergo movetur.

Neutra pars majoris vere negatur, seu immutatur, sive in minore, sive in conclusione: eadem quippe et in iisdem terminis utraque remanet. Cum enim secunda pars de facto affirmetur in minore, prima negari debet in conclusione.

Syllogismus *copulativus* ille est, cujus major est propositio copulativa negans; v. g.

Nemo potest servire Deo, et mammonae:
Atqui avarus servit mammonae:
Ergo non servit Deo.
Vel: Atqui vere Christianus servit Deo:
Ergo non servit mammonae.

Regula hujus syllogismi est, ut una pars affirmetur in minore, et altera negetur in conclusione, sicut in datis exemplis.

Non valeret autem si una pars negaretur in minore, et altera affirmaretur in conclusione: v. g.

Nemo potest servire Deo, et mammonae:
Atqui prodigus non servit mammonae:
Ergo servit Deo.

Ratio est, quia major enuntiat quidem duo attributa eidem subjecto simul convenire non posse; unde, uno affirmatio, alterum negari debet; sed non declarat alterutrum necessario convenire subjecto: ex negatione igitur unius male inferretur alterum convenire.

CAPUT QUARTUM

DE ALIIS, PRAETER SYLLOGISMUM, ARGUMENTATIONIS SPECIEBUS.

Syllogismus tribus constat propositionibus distinctis, ut patet ex dictis. At hujusmodi argumentandi forma, licet verissimis principiis fundata, est lenta, gravis, et in consueto sermone injucunda: parum igitur extra scholas usitatur. Saepe vero aliae usurpantur formae, quae ad septem revocantur species; scilicet: *prosyllogismus*, *enthymema*, *epicherema*, *sorites*, *dilemma*, *inductio*, et *exemplum*.

1.° *Prosyllogismus* est argumentatio quinque constans propositionibus, duos continentibus syllogismos, ita dispositos, ut conclusio prioris sit una praemissarum posterioris: v. g.

Quod non habet partes, perire non potest dissolutione partium:
Atqui substantia spiritualis non habet partes:
Ergo perire non potest dissolutione partium:
Porro mens humana est substantia spiritualis:
Ergo mens humana perire non potest dissolutione partium.

Haec argumentatio iisdem subjicitur regulis, ac syllogismus.

2.° *Enthymema*, a vocibus graecis ἐν, *in*, et θυμος, *animus*, est syllogismus in mente quidem perfectus, exterius vero truncatus, quia, brevitatis causa, una praemissarum reticetur: v. g.

Deus est bonus:
Ergo est amandus.

Subauditur haec propositio: *Qui est bonus, amandus est.*

Similiter reticeri potest minor: v. g.

Qui est bonus, amandus est:
Ergo Deus est amandus.

Subintelligitur ista propositio: *Atqui Deus est bonus.*

Ad istam argumentationis speciem reducitur syllogismus de quo

loquitur auctor Artis cogitandi (1), cujus conclusio est conditionata: in duplicem enim, et aliquando in unicam convertitur propositionem, ut vividior, et lepidior sit sermo. V. g. iste syllogismus:

Vere amicus dat vitam pro amico :
Atqui pauci vitam dant pro amicis :
Ergo pauci sunt vere amici ,

sic eleganter reducitur :

Pauci vitam dant pro amicis :

Ergo , si vere amici vitam pro amicis dare debeant, pauci sunt vere amici ;

vel adhuc brevius , et elegantius :

Si vere amici vitam pro amicis dare debeant, pauci sunt vere amici.

Sola haec propositio sequenti aequivalet enthymemati :

Pauci vitam pro amicis dare volunt :
Ergo pauci sunt vere amici.

Cum enthymema in syllogismum semper resolvatur, iisdem subjicitur legibus.

3.° *Epicherema*, a verbo graeco ἐπιχειρέω, *contendo*, sic vocatum, est syllogismus, cujus alterutri, vel utrique praemissae sua statim adjungitur probatio , antequam deducatur conclusio. Immediata propositionis obscurae probatio aptior est ad persuadendum ; impedit enim ne animus defatigetur , et taedio afficiatur. Sic oratio Ciceronis pro Milone hoc epicheremate tota continetur:

Insiadiatores occidere licet ; id enim naturae leges, jus gentium, et multa exempla comprobant:

Atqui Claudius insidias struxit Miloni , quod ex armorum apparatu, militumque copia satis constat:

Ergo licitum fuit Miloni Claudium occidere.

In simplices syllogismos haec argumentatio reducitur, et iisdem subjacet regulis.

4.° *Sorites*, a voce graeca σωρος, *acervus*, ita dictus , est argumentationis species pluribus constans propositionibus ita inter se colligatis, ut attributum praecedentis fiat subjectum sequentis, donec tandem subjectum primae cum attributo ultimae conjungatur : idcirco haec argumentatio dicitur etiam gradatio ; v. g. si per soriten , seu gradationem probare velim *avaros esse miseros* , argumentum meum sic instituo :

Avari multa desiderant :
Qui multa desiderant , multis indigent ;
Qui multis indigent , non sunt beati :
Ergo avari non sunt beati.

Ut tale argumentum recte concludat , duo requiruntur , nempe 1.° ut omnes propositiones arctissime sibi sint concatenatae, 2.° ut nulla admittatur propositio aequivoca.

(1) 3 parte, c. 13.

Hinc peccat sequens gradatio :

Qui large bibit , bene dormit ;
Qui bene dormit , non cogitat malum ;
Qui non cogitat malum , non peccat ;
Qui non peccat , salvus erit :
Ergo qui large bibit , salvus erit.

Æquivoca enim est ista propositio: *Qui bene dormit , non peccat*, etenim non peccat dormiendo, sed potuit peccare antequam dormiret , vel postquam expergefactus est.

5.° *Dilemma*, a verbis graecis δις, *bis*, et λαμβάνω, *suscipio* , est argumentatio, in qua post divisionem totius in suas partes, id de toto concluditur, quod de qualibet parte fuit conclusum. Vulgo dicitur argumentum *cornutum* , seu utrinque feriens , quia ex utraque parte adversarium devincit. Sic probari potest nullam impiis sperandam esse felicitatem :

Vel impii moriendo toti pereunt , vel animae eorum sunt immortales :
Si toti pereunt , nulla speranda est ipsis felicitas :
Si animae eorum sunt immortales , terribilis quaedam judicii exspectatio ipsos manet :
Ergo nulla spes felicitatis ipsis relinquitur.

Ad rectam hujus argumenti conclusionem requiritur 1.° ut propositio disjunctiva medium non admittat , 2.° ut conclusio utriusque partis sit necessaria ; ita ut argumentum istud retorqueri non possit adversus eos, a quibus adhibetur. Contra has conditiones peccat sequens dilemma :

Vel uxor tua erit formosa , vel deformis :
Si sit formosa , aliis nimis placebit ;
Si sit deformis , tibi displicebit :
Ergo tibi non expedit uxorem ducere.

Contingere enim potest uxorem non esse tam formosam, ut aliis nimis placeat , neque tam deformem, ut marito displiceat : vel potest esse adeo pudoris, et castitatis amans , ut omnem zelotypiae causam amoveat.

6.° *Inductio* est argumentatio , in qua ex singularibus enumeratis aliquid universale concluditur : v. g.

Aurum , argentum , cuprum , ferrum , stannum , plumbum , liquari possunt :
Ergo omnia metalla liquari possunt.

Postulat illa argumentatio , ut accurata fiat omnium partium enumeratio. Hinc vitiosa est sequens inductio :

Galli , Germani , Itali , et Angli sunt albi :
Ergo omnes homines sunt albi.

7.° *Exemplum* est argumentationis species, in qua ex uno singulari aliud singulare infertur ; quod fieri potest triplici modo ,

per similitudinem, per oppositionem et per superioritatem, id est, *a pari*, *a contrario*, et *a fortiori* ; v. g.

1.° *A pari* : Deus pepercit David poenitenti :
Ergo mihi parcet.

2.° *A contrario* : Crapula nocet valetudini :
Ergo sobrietas illi favet.

3.° *A fortiori*· Confabulatio Petri per unam horam est fastidiosa:
Ergo a fortiori per unum diem.

Forma hujus argumenti eadem est ac enthymematis. Exemplis frequenter utuntur oratores, ut suos efficacius commoveant auditores.

CAPUT QUINTUM

DE DIVERSIS SOPHISMATIBUS.

Verbum graecum σοφιζω significat docere sapientiam, a quo σοφιζης, *sapiens*, et σοφισμα, *inventio sapiens*: sophistes igitur, et sophisma in initio perhonorifica erant nomina. At plurimi extiterunt homines, qui dum profiterentur se esse sapientes, nimia ingenii subtilitate abutebantur, veritatem ambagibus obnubilabant, fucum aliis faciebant, eosque in errores inducebant. Hinc honorabile nomen eorum in malam partem coepit usurpari, sicut apud nos per Philosophos ii vulgo nunc intelliguntur homines, qui omnem religionem, et praesertim revelatam abjiciunt, saltem quoad praxim, aut arbitrantur diversas religiones positivas aequales esse coram Deo.

Sophismata itaque, juxta significationem nunc receptam, nihil aliud sunt, quam nonnulla ratiocinii artificia, quibus variis modis decipiuntur homines. Dicuntur etiam *paralogismi* a verbis graecis παρα, *secus*, et λογισμος, *ratiocinium*, cum ea tamen differentia, quod sophismata, ut effectus malae voluntatis habeantur, et paralogismi, ut effectus ignorantiae. Juvat praecipua eorum genera hic summatim indicare, ut ab illis praecavere facilius discant juvenes. Inter sophismata, alia pertinent ad intellectum, et alia ad voluntatem.

De his, et illis paucis verbis nobis dicendum est, sed quaedam praemittendae sunt notiones circa errorem.

Error est opinio veritati opposita, et supponit actum mentis, id est judicium falsum : *ignorantia* vero est simplex scientiae carentia. Hinc aliquis potest multa ignorare, et tamen non errare, si nempe falsum non pronuntiet.

Sedes igitur erroris est judicium, et illius causa est quidquid nos impellit ad falso judicandum. Mens nostra amat veritatem, sicut oculi sani naturali delectantur lumine ; nemo vult errare ; nullus fatetur se errorem defendere, et tamen frequenter erramus, quia ab aliis per captiosa argumenta decipimur, vel ex

praecipitatione, praejudicio, passionibus, illusione sensuum, imaginatione, aliave de causa non satis explorata judicantes, nosmetipsos decipimus. Praecipuos errorum fontes iudicaturi sumus sequentia manifestando sophismata.

Seriam ab alumnis postulamus attentionem, quia nihil majoris est utilitatis in tota Logica.

§ I. — *De sophismatibus ad intellectum pertinentibus, quae melius vocarentur paralogismi.*

PRIMUM est *ignorantia elenchi*, et fit probando id quod non fuit positum in quaestione, et quod ab adversariis non negatur, vel supponendo eis principia, quae non admittunt; aut consecutiones a quibus abhorrent. Nihil frequentius est in disputationibus tum privatis, tum publicis, quam ista fallacia. Oritur ex praecipitatione, praejudiciis, ignorantia, superbia, affectione odii, invidiae, aversionis erga adversarios, et in primis ex aequivocationibus, et terminis male definitis, quibus frequenter utuntur sophistae, praesertim tempore nostro; quasdam enim affectant formas loquendi, aut voces inauditas, vel extraordinarias, quibus nullus affixus est sensus determinatus: aliquando per ironiam respondent, omnia deridènt, et gravissimas etiam veritates in quemdam contemptum adducunt, simplices decipiunt, et incautos a via veritatis procul faciunt. Sapienter igitur cavere debemus, ne quid obscurum tanquam verum admittamus, et ne irrisiones pro solidis rationibus imprudenter suscipiamus.

Cum multo plures sint ideae, aut modificationes idearum, quam termini, saepe eadem verba plures habent sensus diversos, aut sub una denominatione plurima subintelliguntur objecta. Unde, nisi attente, et sine ulla cupiditatum impulsione procedatur, frequenter disputantes idem non habent in mente, et frustra secum decertant. Sic, abhinc quadraginta annis, multi apud nos valde abusi sunt his verbis: *libertè*, *patriotisme*, *gloire*, *honneur*, *tyrannie*, *despotisme*, *lumières ignorance superstition*, aliisque similibus, ut populum commoverent, et perniciosos fines a se intentos obtinerent.

SECUNDUM vocatur ab Aristotele *petitio principii*, et fit supponendo, ut probatum, quod probandum est; v. g. qui sic probaret terram circa solem moveri: *Sol quiescit ergo terra circa illum movetur*, in talem incideret fallaciam, quaestio enim est, an sol quiescat, vel moveatur.

Ad eam reducitur *circulus vitiosus*, qui in eo consistit, ut argumentator cum iisdem adversariis disputans duas propositiones per se invicem probare conetur; v. g. si dicat 1.° evidentiam esse infallibilem, quia Deus est summe verax, et 2.° Deum esse summe veracem, quia illud est evidens. In idem adhuc labe-

retur vitium, qui probaret incertum per incertum, et ignotum per ignotum.

Tertium est *non causa pro causa*, et fit assignando, ut causam alicujus effectus id quod revera ipsius causa non fuit. Variis modis in sophisma istud labuntur homines incauti; v. g.

1.° Quando, ne videantur ignari, falsas effectuum causas fingunt: sic errabant, et deludebant veteres Philosophi asserentes ideo aquam intra animas, et syringen ascendere, *quia natura abhorret a vacuo;* illae enim voces nullum habent sensum determinatum, et nunc constat ascensum liquorum intra tubos a pressione aeris externi originem ducere.

2.° Cum res alterius rei causa dicatur, quia eam antecedit, sic ratiocinando: *Post hoc, ergo propter hoc;* hinc creditum est olim cometarum apparitiones, solis, et lunae defectiones infaustos praenuntiare eventus, v. g. morbos, penuriam, bella, mortem magni alicujus principis, etc. quia nonnulli ejus generis eventus post cometarum apparitiones, vel solis eclipses acciderant.

3.° Si, ut causae quorumdam effectuum, ea assignentur, quae cum illis nullam habere possunt connexionem; v. g. si dicatur sidera in liberas hominum determinationes influere, eversionem salinae, numerum tredecim personarum eidem mensae assidentium mortem alicujus e sedentibus, vel aliam calamitatem indicare, etc.

Sciat vir Philosophus, quod ipsum minus dedeccat suam ingenue fateri ignorantiam, quam in tales incidere absurditates.

Quartum sophisma est *enumeratio imperfecta*, de qua jam aliquid diximus. Locum habet, cum ex particularibus aliquid universale concluditur: v. g. quia plurimi visi sunt sacerdotes avari, ebriosi, vindicativi, etc. inferunt cleri detractores omnes clericos iisdem vitiis esse deditos; quia plures exstiterunt, qui sub larva pietatis damnabilia occultabant vitia, affirmant impii totam religionem nihil aliud esse, quam hypocrisim, etc.

Quintum est *fallacia per accidens*, fitque quando id alicui rei tribuitur simpliciter, quod ei convenit tantum per accidens: v. g.

Abusus philosophiae multos fecit impios:
Ergo philosophia in se mala est.

Fuerunt tyranni, qui potestate sua in perniciem populorum abusi sunt:
Ergo gubernium monarchicum essentialiter est vitiosum.

Reperiuntur fabulae apud eos, qui historiam Romanam scripserunt:
Ergo historia Romana nullam meretur fidem.

Falsa admissa sunt miracula:
Ergo miraculis nulla fides adhibenda est.

Sextum. *est transitus a dicto simpliciter ad dictum secundum quid.*: v. g.

Quos habuisti pedes nunc habes:
Atqui habuisti pedes parvos:
Ergo nunc habes pedes parvos.

SEPTIMUM est *fallacia compositionis*, et contingit quando fit transitus a sensu diviso ad sensum compositum: v. g.

Unum, et duo sunt par, et impar:
Atqui unum, et duo faciunt tria:
Ergo tria sunt par, et impar.

Unum, et duo enim faciunt par, et impar seorsim sumpta, et divisa, non vero coadunata.

OCTAVUM est *transitus a sensu composito ad sensum divisum:* sic, v. g.

Apostoli erant duodecim:
Atqui Petrus, et Paulus erant Apostoli:
Ergo erant duodecim.

Vox enim *Apostoli* sumitur in majore, ut competens duodecim, et in minore ut competens Petro, et Paulo: conclusio igitur deberet esse Petrum, et Paulum e numero duodecim Apostolorum fuisse.

Notandum dari propositiones falsas in sensu composito, et veras in sensu diviso: v. g. *Caeci vident*, *Claudi ambulant;* et alias veras in sensu composito, et falsas in sensu diviso; v. g. ista: *Fornicarii regnum Dei non consequentur.* Ut ergo a paralogismo caveatur, ad genuinum propositionis sensum attendendum est.

§. II. *De sophismatibus ad voluntatem pertinentibus.*

Ea sophismata ad voluntatem dicuntur pertinere, quae ex vitiis, aliisque fontibus a voluntate pendentibus procedunt.

Quinque praesertim numerantur: scilicet, *praecipitatio*, *praejudicium*, *passiones*, *sensus*, et *imaginatio*, de quibus pauca seorsim dicturi sumus.

1.° *De praecipitatione.*

In eo consistit praecipitatio, ut de re non satis explorata, et cognita pronuntiemus.

Nihil frequentius est inter homines, quam vitium istud, non solum in scientiis addiscendis, sed in politica, in moribus, in ipsamet religione; innumeri enim, praesertim in temporibus nostris, superbia tumentes, diuturni examinis impatientes, aliorum dictis aut factis nimis credentes, nonnullis apparentiis decepti, statim temere pronuntiant, fidenter affirmant, aut negant, audacter laudant, et vituperant, excusant, vel condemnant, etc. Hinc, tot errores in societate, tot peccata contra charitatem, et justitiam, et tot falsa ratiocinia.

Ut fecunda haec tot malorum radix penitus destruatur, caute

procedendum est: 1.° accuratae adhibendae sunt definitiones, quando opus erit, ut clare distinguantur ideae, et evidentes acquirantur rerum notiones; 2.° sedulo comparandae sunt ideae, attente spectanda est earum relatio, et connexio; 3.° his peractis, si veritas nondum affulgeat, mens non concludat, nec judicet, et in quacumque hipothesi non pronuntiet ultra id quod clare percipit; vel motivis fide dignis fulcitum videt; affirmet, ut certum, quod certum est, ut probabile, quod probabile est; et sic de caeteris.

2.° *De praejudicio.*

Praejudicium est judicium, quod absque praevio examine ferimus. Duplex distinguitur, nempe unum *legitimum*, quando res adeo clara est, ut examine non indigeat; et alterum *vitiosum*, si, videlicet, res examine praevio indigeat. Multa sunt praejudicia hujusmodi inter homines, quae nulla ratione fundantur, et in falsa ratiocinia nos inducunt. Nascuntur, 1.° ex anilibus fabulis, quas matres, et nutrices crebrius narrant infantibus: hinc inanes puerorum terrores, vana, et superstitiosa credulitas in eis, quae ad religionem, et mores pertinent; 2.° ex sensuum impressionibus, quae tenerae rationi facile illudunt; v. g. puer, qui manum ad ignem protendens, sentit dolorem, arbitratur ignem dare dolorem, et contra illum irascitur; 3.° ab eorum auctoritate, quos veneramur, et quorum sententias velut tot veritates cum lacte hausimus. Unde qui optimos habent parentes, communiter sunt boni, et qui ex malis oriuntur parentibus, generaliter sunt mali. Praeconcepta haec judicia nobiscum veluti adolescunt, in mentibus nostris magis ac magis obfirmantur; ea deinde, ut evidentes rerum notiones habemus, et difficillime postea ab iisdem nos eximere possumus.

Funditus tamen ruent, si opiniones a sensibus, educatione, consuetudine, et auctoritate sine examine receptas, ad trutinam rectae rationis sistamus, bona fide perpendamus, et eas duntaxat admittamus, ut certas, quae inconcussis momentis reperiuntur fundatae; caeteras vero tanquam falsas rejiciamus, vel inter eas maneamus suspensi.

Caveamus tamen ne, sub hoc praetextu, judicia vera cum falsis rejiciamus, aut ne ipsam rerum essentiam cognoscere semper velimus; multa sunt enim vera, et certissima, quorum intrinsecam constitutionem non novimus.

3.° *De passionibus.*

Passiones sunt quaedam mentis impressiones illam agitantes, et diverse impellentes, v. g. amor, odium, ira, tristitia, vo-

luptas, desiderium, etc. Quemadmodum vitra colorata oculos decipiunt, ita passiones mentem fallunt, et in judicia, ac ratiocinia falsa inducunt. Sic, in deliberatione aliqua, vir iratus violentissima approbat media; timidus, e contra, in moderationem semper inclinatur: qui odio erga aliquem est inflammatus, difficillime ab illo etiam gravibus motivis persuaderi poterit; si vero benevolentia erga alterum praeveniatur, facile admittet sine probatione, quod ab eo audiet: quidquid dixerit, aut fecerit amicus, illum semper volumus excusare; inimicum autem semper damnamus; si facta ipsius reprehendere non valeamus, intentionem arguimus.

Igitur, passionibus delusi, et abrepti, in gravissimos inducimur errores: sic 1.° avarus, felicitatem suam in divitiis constituens, concludit eas totis viribus esse inquirendas; 2.° libidinosus, voluptates corporeas super omnia aestimans, totus est ut illis fruatur; 3.° ambitiosus sibi persuadet nihil esse praestantius in mundo, quam prae aliis elevari, et idcirco omnibus modis quaerit gloriam, honores, potestatem, et dignitates; 4.° caecus amor judicat optimum quidquid in objecto vesaniae suae deprehendit; infensum odium omnia detorquet in sensum perversum; superbia in opinionibus suis semper sibi plaudit; obstinatio nulli vult cedere; ignavia, laborem formidans, omnia impossibilia esse decernit; et ita de aliis passionibus, ac cupiditatibus, quae rationem laedentes, in infinitos errores nos inducunt. Hinc doctrinae perversae in quibusdam familiis, vel institutis, in una regione, et non in altera, admittuntur, et perseverant.

Unusquisque ergo studiose attendat, ne aliqua passione inordinata detineatur, et in eo casu a ferendo judicio prudenter abstineat; aut, si judicare debeat, perpendat, quid olim de re illa senserit, quid adhuc de illa sentiret, si passioni non subjaceret, quid alii de ea sentiant; affectiones suas diligentissime expendat, non quod sibi gratum, sed magis, quod verum est, quaerere discat, et caveat, ne in judicando vel ratiocinando, cupiditatum impulsu moveatur.

Circa hanc materiam utilissime legi possunt (1).

4.° *De sensibus.*

Sensus ideo a Creatore nobis dati sunt, ut de corporibus relative ad nos judicaremus, non autem de corporibus prout in se sunt: quod innumeris rationibus, et factis demonstrat P. *Mallebranche*, in toto libro primo *de la Recherche de la vérité*. At-

(1) *La Recherche de la vérité*, lib. 5; *l'Art de penser*, c. 19; *S' Gravesende*; *pars secunda Logicae*.

tamen, relationibus sensuum ultra modum obsequentes, saepe judicare volumus de corporibus prout in se sunt, et erramus: sic temere, et falso judicamus stellas exiguis fasciculis esse similes, solem esse velut discum, baculum in aquis media parte immersum esse fractum, etc. sic pariter in moralibus pluris aestimamus divitias, honores, palatia, pretiosas vestes, aliaque similia, sensus nostros vividius afficientia, quam fidem, justitiam, Dei amorem, et alias virtutes, quae sub sensibus cadere nequeunt.

Si hujusmodi errores devitare velimus, adversus sensuum illusiones continuo previgiles simus: semper igitur meminisse nos oportet, quod illorum ministerio de natura rerum judicare non debeamus.

3.° *De imaginatione.*

Imaginatio est functio mentis sensibilia sibi exhibentis objecta, quae actu sensuum organa non afficiunt: hoc igitur datur discrimen inter sensationem, et imaginationem, quod sensatio ad principium extra nos positum referatur, imaginatio vero ad principium nobis intrinsecum.

Nemo nescit quot, et quam singulares ex imaginatione nascantur fallaciae, et illusiones; illa enim est fons dementiae, furoris, et opinionum delirantium: v. g. aliquis imaginatur se esse regem, magum, lupum, bovem, etc. Hac imaginatione vivide affectus, incipit affectare imperium sicut rex, divinare sicut magus, currere per noctem, et aliquando mordere sicut lupus, paleas, et fenum manducare sicut bos, etc. Alter sibi repraesentat talem cibum esse amarum, vel nocivum, ab illo abhorret; talem hominem suum esse inimicum, illum odio prosequitur, verba ejus, et facta male interpretatur; fingit se aliquo morbo corripi, revera dolet, aegrotat, et moritur; etc.

Remedium contra hos errores efficacius est attendere, undenam oriantur imagines, quibus afficimur, an rationi sint consentaneae, vel oppositae, an sibi aliisque mentis affectionibus tam antecedentibus, quam sequentibus cohaereant, an ab aliis hominibus quibuscum vivimus non reprehendantur ut falsae, et delirantes. Legendum est opus jam commendatum (1).

Quamvis mens humana valde sit imperfecta, nunquam tamen falleretur, si in inquirenda veritate prudenter semper ageret; nam intra limites suos se continens, a judicando abstineret, aut probabiliter tantum pronuntiaret, donec veritas manifeste ipsi affulgeret. Multa quidem ignoraret, aut imperfecte cognosceret;

(1) *De la Recherche de la vérité*, lib. 2.

sed proprie non erraret, ut ait Bossuet (1). *Constat inter omnes, intellectum suis vitiis detersum, atque ad suum objectum perquam attentum, nunquam esse fallendum; eo enim modo aut perspicue videbit, et quae videbit certa erunt, aut minime perspicue, et pro certo habebit, sibi dubitandum esse, quousque mentis lumen aperiet.*

An autem vitia intellectus purgare, et debitam semper praestare attentionem ex propriis viribus valeamus, ita, ut omnem vitemus errorem etiam in moralibus, non affirmamus. Quaestionem ad theologos remittimus.

Summa vigilantia studeant juvenes a memoratis errorum fontibus sese expedire.

DISSERTATIO QUARTA

DE METHODO.

Notionem ideae, naturam judicii, et ratiocinii exposuimus, regulas ad recte judicandum, et ratiocinandum tradidimus; verum haec nondum sufficiunt: requiritur enim insuper, ut illae mentis operationes in quodam ordine ad veritatem scrutandam, aliisque manifestandam aptiori disponantur. Haec dispositio vocatur methodus, a verbis graecis μετα, *per*, et οδος, *via*, quia est via directa, qua ad propositum finem pervenitur. Methodus igitur est operatio mentis, qua cogitationes suas eo disponit ordine, qui aptior est ad ignotam veritatem detegendam, vel ad eam cognitam aliis manifestandam.

Cuncta entia sibi sunt concatenata, et mirabiliter ordinantur, individua ad speciem, species ad genus, genera ad genus remotum, et sic usque ad primum principium, ita ut veritas simpliciter sit complexio omnium entium relative ad se invicem ordinatorum.

Si acies mentis nostrae infinita esset, nulla indigeremus methodo; omnia enim unico intuitu conspiceremus ordinata; sed tanta est facultatum nostrarum infirmitas, ut aliquos duntaxat respectus objectorum simul amplecti possimus: sciamus ergo intra limites nobis assignatos sistere, et studeamus aliquem instituere ordinem facultatibus nostris proportionatum. Adeo necessaria est hujusmodi methodus, ut opera aliunde optima, sine

(1) *T. 34, p. 119. Il demeure pour certain que l'entendement purgé de ses vices, et vraiment attentif à son objet, ne se trompera jamais; parce qu'alors on il verra clair, et ce qu'il verra sera certain; ou il ne verra pas clair, et il tiendra pour certain qu'il doit douter jusqu'à ce que la lumière paraisse.*

ordine scripta, nobis displiceant; ut doctiores magistri, sine methodo docentes, discipulos fatigent, et nullos progressus ab eis obtineant.

Ars vero ista tanti momenti multo magis studio, quam praeceptis acquiritur, et plus a rectitudine, et attentione mentis nostrae, quam a documentis pendet. Haec tamen sequentia paucis verbis notabimus.

Duplex distinguitur methodus: *analytica*, silicet, et *synthetica*.

Analytica, a particula ανα, *sursum*, et λυσις, *dissolutio*, sic dicta, in eo consistit, quod a facto particulari ad propositionem generalem, a generali ad generaliorem ascendamus, donec ad generalissima deveniamus principia: v. g. Existo, non existo à meipso, nec tamen sum aeternus; venio a parentibus, sed parentes similiter non existunt a semetipsis, nec sunt aeterni; requiritur ergo causa illorum existentiae: porro illa causa fuit effectus respectus alterius causae; sed admitti non possunt effectus, et causae in infinitum: ergo datur causa prima, necessaria, aeterna, etc.

Est etiam resolutio totius in suas partes, quae speciatim, et ab aliis abstrahendo considerantur.

Methodus *synthetica*, a συν, *cum*, θεσις, *positio*, incipiens a principiis generalibus, ad minus generalia, et deinde ad particularia descendit. Analysis igitur a partibus ad totum ascendit, et synthesis a toto ad partes descendit. V. g. supponatur mihi probandum esse mentem humanam esse simplicem, per analysim sic procedam: Mens humana judicat; judicare non potest, quin ideas comparet; ideas comparare non potest, quin eis tota simul afficiatur: porro subjectum materiale duabus modificationibus, v. g. quadratura, et rotunditate simul totum affici non potest: ergo. etc. Per synthesim autem sic procedendum foret: Subjectum quod pluribus modificationibus oppositis totum simul afficitur, materiale esse non potest: atqui mens humana pluribus, etc. nam ideas, seu modificationes suas comparat, circa earum convenientiam, aut repugnantiam pronuntiat: ergo, etc.

Recentes Philosophi, praesertim *Condillac* ejusque discipuli, summopere commendant analysim, tanquam solam methodum, quae in investiganda veritate admitti debeat. contenduntque synthesim per seipsam nulli demonstrationi inservire posse.

Quidquid sit, certum est nos per analysim ordinarie procedere in praxi, etiam minime cogitantes; quando veritatem inquirimus, objecta resolvimus, in partes dividimus, sub diversis respectibus inspicimus, eaque via accuratas notiones rerum obtinemus: sic datis effectibus ad causas ascendimus; positis quibusdam numeris ad numerum ignotum pervenimus: v. g. si cognoscere velim, quot sint areae (*ares*) in agro, latitudinem, et

longitudinem mensuro per metra ; deinde ope multiplicationis numerum metrorum quadratorum obtineo ; postea , per divisionem , numerum arearum.

Aliquando tamen, methodum syntheticam sequentes , a generalibus principiis ad consecutiones , a causis ad effectus descendimus : v. g. cognita vi aquae , ventus , ignis , etc. novae excogitantur artes , vel artes jam notae perficiuntur , ut ars nautica , ars molitorum , antliae igniariae, etc.

Haec insuper methodus aptior est ad veritatem cognitam aliis manifestandam ; eos enim a noto ad ignotum , a principio ad conclusiones per seriem propositionum sibi concatenatarum deducunt periti magistri · v. g. si alicui demonstrare velim solvenda esse tributa , ostendam , 1.° Deo jubenti obediendum esse, 2.° Deum jubere, ut principibus obediamus, 3.° principes legitimam habere auctoritatem condendi leges , 4.° legem solutionem tributorum praecipientem non repugnare , 5.° hujusmodi legem in Gallia existere , 6.° te hac lege obstringi : unde merito concludam te ad illa solvenda tributa teneri.

Traduntur regulae pro utraque methodo, analytica, et synthetica , sed non mediocriter subtiles , et intelligentiae candidatorum parum accommodatae , ideo , eas praetermittentes, sequentia tantum advertenda putamus scilicet :

1.° Nullae admittantur, nec proponantur voces obscurae , vel ambiguae : omnia definienda, et dividenda sunt, prout opus est.

2.° Nihil teneatur, ut verum, nisi tam certo constet, ut in dubium nullo modo revocari queat: omnis praecipitatio in judicando devitetur, et caveatur, ne aliquid contineatur in conclusione, quod non fuerit in praemissis.

3.° Dividantur quaestiones tractandae in tot partes, quot expedit, ut dilucidius resolvantur.

4.° A rebus cognitu facilioribus incipiatur, ut quasi per gradus ad difficiliores ascendamus , vel descendamus, prout analyticam, vel syntheticam sequimur methodum : caveamus ne res contra naturam sese confuse praecedant in mente.

5.° Accurate faciendae sunt enumerationes, tum in mediis quaerendis , tum in difficultatibus percurrendis , ut nihil omittatur , nihilque admittatur nisi certissimum sit (1).

(1) Descartes, de Methodo ; *Art de penser, 4e part. c. 2;* Mallebranche *; de la Recherche de la vérité, liv. 6 , seconde partie ;* S'Gravesende , *Logique* , *3e part.* Locke , *liv 4. chap. 12;* Condillac , *l'Art de penser*, *ch. 4 et 9 ;* Laromiguère , *2e partie, leçons 1re et 2e ;* Portalis, *de l'Usage et de l'Abus de l'esprit philosophique ; t. 1r , ch. 8.*

APPENDIX
DE DEMONSTRATIONE.

Demonstratio est ratiocinium, aut ratiocinorum series veritatem alicujus propositionis invicte astruens.

Ad hoc requiritur 1.° principium certum ex quo procedatur, sive principium istud jam sit demonstratum, sive sit per se notum; 2.° ut propositio demonstranda cum principio demonstrationis certe sit connexa: si enim dicta propositio ex principio vero male deduceretur, aut ex principio falso recte inferretur, vitiosa esset demonstratio, ut patet. 3.° Propositiones per se notae, ut *cogito, existo*, etc., demonstrari nequeunt; quia clariora poni non possunt principia, ex quibus vi ratiocinii inferantur,

Demonstratio dividitur 1.° in *directam*, et *indirectam*: est *directa*, quando per propositiones bene concatenatis connexio alicujus propositionis cum principio certo clare ostenditur; v. g. *Quod non habet partes non est divisibile: atqui mens humana non habet partes: ergo, etc.* Demonstratio est *indirecta*, quando veritas alicujus propositionis concluditur ex contradictione, absurditate, aut impossibilitate, quae aliunde sequeretur; v. g. *Admittenda est causa aeterna; quia alioquin dicendum foret, aut nihil existere, quod est absurdum, aut entia nunc existentia esse effectus sine causa, quod sibi contradicit*, etc.

Dividitur 2.° in demonstrationem *a priori*, in demonstrationem *a posteriori*, et in demonstrationem *a simultaneo*.

Demonstratio *a priori* illa est, qua descenditur a causa ad effectum, et valere non potest, nisi effectus cum causa certe sit conjunctus: sic mechanici machinas vento, aqua, vapore movendas construere volentes, demonstrant a priori qualiter faciendae sint ad talem producendum effectum, aut semel factae, qualem producturae sint effectum.

Demonstratio *a posteriori* ea est, qua causa ex effectu demonstratur; sic ex creaturis demonstratur creator, ex architectura architectus; ex reliquiis antiquissimarum urbium in America nuper repertis, societatem artibus instructam has plagas ante populos recentes occupasse, etc.

Demonstratio *a simultaneo* est illa, quae fit per attributa rei constitutiva: tales sunt operationes, quibus manifeste ostenditur summam extremorum, in proportione arithmetica, summae mediorum aequivalere; productionem extremorum, in proportione geometrica, productioni mediorum esse similem; tres angulos cujuslibet trianguli rectilinei duobus angulis rectis aequales esse, et generatim demonstrationes mathematicae.

Dividitur 3.° in *absolutam*, et *relativam*: demonstratio *absolu-*

ta ea est, quae fit sine respectu ad personam, quales sunt demonstrationes supra citatae. Demonstratio vero *relativa* est illa, qua adversarius ex confessis, vel negatis premitur; puta si quis negans alterius vitae existentiam, contendat bonum nihilominus esse faciendum, et malum vitandum, ex negato facile deducitur ad absurda, vel ex affirmato, ad veritatem, quam negat. Hoc argumentandi genus dicitur *ad hominem*.

Ut ad quamlibet demonstrationem recte procedatur, sedulo, perpendenda sunt media, quibus utendum est, videlicet principia, aut facta, quae admittuntur, ut argumenti fundamentum, et caveatur, ne aliquid falsum, dubium, aut aequivocum pro certo ponatur, vel inductio obscura pro manifesta accipiatur.

DISSERTATIO QUINTA

DE CERTITUDINE.

Usque nunc de arte quaerendi, et manifestandi veritatem egimus: idcirco praecipuas functiones mentis perlustravimus, scilicet, ideam, judicium, ratiocinium, et methodum. At tradendis Logicae praeceptis frustra studuissemus, si nulla existeret veritas, quae certo cognosci posset.

Veritas definitur a S. Aug. (1), *id quod est;* et Bossuet (2), ait: *Verum est id, quod est; falsum id, quod non est.*

Veritas, juxta S. Th. (3) est principaliter in intellectu, et secundario in rebus, quatenus comparantur ad intellectum.

Intellectus ergo est subjectum veritatis, et res cognoscibiles sunt ejus objectum.

Inter res cognoscibiles aliae sunt pure intellectuales, ut rerum essentiae, et in solo intellectu divino aeternaliter, ac invariabiliter existunt; aliae vero physicam habent existentiam contingentem: ratio earum existentiae a voluntate Dei petenda est, earumque cognoscibilitas ab intellectu divino descendit.

Omnes igitur veritates sunt in Deo, nec a Deo separantur, et sub hoc respectu sunt aeternae, ac immutabiles. Quando intellectus humanus ponitur, eas invenit, cognoscere incipit, sed non facit; sicut novus oculus lumen existens videt, eoque fruitur, illud vero non creat.

Hinc 1.° veritas objectiva quoad rerum essentiam, et possibilitatem, est aeterna, et invariabilis; 2.° veritas objectiva quoad rerum existentiam est accidentalis, et mutabilis, ut patet; 3.°

(1) Soliloq. 1. 2, c. 5.

(2) *T. 54, p, 118. Le vrai est ce qui est; le faux, ce qui n' est pas.*

(3) 1ª Parte, q. 16, art. 1.

veritas subjectiva ex parte Dei est una, aeterna, infinita, et absque ulla vicissitudinis obumbratione; 4.° veritas subjectiva respectu nostri est valde limitata, et multo variabilis.

Objectum autem philosophiae sunt omnia entia existentia, et possibilia, eorumque proprietates, et relationes.

Certitudo est firma mentis adhaesio veritati cognitae sine errandi periculo.

Considerari potest in Deo, et in homine. In Deo est sub omni respectu absoluta, et invariabilis: Deus enim cuncta cognoscibilia uno intuitu aeterno, et infallibili videt, sine medio: unde dici non potest philosophus. Talis cognitio in nulla intelligentia creata existere potest, ut evidens est.

Veritas igitur non communicatur homini, nisi modo imperfecto, juxta mensuram valde limitatam, majorem, vel minorem, habita ratione uniuscujusque ingenii, studii, auxiliorum externorum, sive divinorum, sive humanorum: unde certitudo absoluta in eo sicut in Deo existere non potest, sed tantum certitudo relativa. Quod, ut rectius intelligatur, notandum est certitudinem humanam sub triplici respectu considerari posse, videlicet, ratione *objecti*, ratione *subjecti*, et ratione *motivi*.

Objectum certitudinis humanae sunt res existentes, et possibiles, earumque proprietates, et relationes, prout eas modo exposuimus: nulla igitur est difficultas sub hoc respectu.

Advertendum est res contingentes, immutabiles esse quoad essentiam, et possibilitatem, variabiles vero quoad existentiam. Attamen factum existentiae, independenter a cognitione nostra, est, vel non est, et neutiquam juxta nostrum concipiendi modum variatur.

Praecipue agitur de certitudine humana ratione subjecti, et ratione motivi. 1.° *Ratione subjecti*, est firma mentis adhaesio veritati cognitae: evidens est illam variari, juxta diversos gradius, quibus veritas cognoscitur. Hinc non est eadem in omnibus individuis, ut patet, nec in eodem homine cunctis vitae ejus instantibus; experientia enim constat eumdem hominem novas quotidie agnoscere veritates, alias oblivisci, aliis minus firmiter adhaerere, de aliis, quibus adhaeserat vere dubitare.

2.° *Ratione motivi*, certitudo humana est etiam major, vel minor, quia motiva non eodem modo omnes afficiunt, nec eumdem hominem in diversis circumstantiis. De illis fusius infra dicemus.

Nunc dicendum est 1.° de certitudinis *divisione*, 2.° de illius *existentia*, et 3.° de variis ejus *motivis*.

CAPUT PRIMUM

DE CERTITUDINIS DIVISIONE.

Triplex vulgo distinguitur certitudo ratione objecti, nempe, *metaphysica*, *physica*, et *moralis*.

Certitudo *metaphysica* ea est, quae fundatur in ipsis rerum essentiis, et cujus contrarium est omnino impossibile, etiam per miraculum: v. g. *Bis duo dant quatuor; Omnes radii circuli sunt aequales.*

Certitudo *physica* ea est, quae fundatur in consuetis naturae physicae legibus, et cujus objectum aliter esse non potest sine miraculo: sic certum est solem cras oriturum esse, lapidem in aero demissum esse casurum; vera esse facta, quae videmus, vel audimus, seu quorum testes oculati sumus; etc.

Certitudo *moralis* ea est, quae moribus hominum adeo fundatur, ut ipsius contrarium esse non possit, quin humana conditio subvertatur: sic certissime constat olim exstitisse imperium Romanum, nunc existere Romam, etc.

Alia est certitudo moralis, in consueto loquendi modo, quae nihil aliud est, quam verisimilitudo, aut magna probabilitas, et cujus oppositum absoluto est possibile: sic moraliter certum est hominem non libere mansurum esse in cubiculo flammis addicto, patrem probitate conspicuum filium non esse occisurum, aut haereditate sua privaturum, etc. De hac ultima certitudine hic praecise non agitur, sed de certitudine proprie dicta.

Ratione subjecti, certitudo unica est, scilicet firma adhaesio veritati, in ordine metaphysico, physico, aut morali, juxta naturam objecti; nec major est certitudo metaphysica, quam physica, aut moralis, supposito quod nullum interveniat miraculum.

Eadem veritas potest esse certa physice, et moraliter; v. g. facta certa sunt physice respectu testium, et moraliter respectu eorum ad quos sufficientia de illorum existentia pervenerunt testimonia.

Ratione motivi duplex distinguitur certitudo, nempe *intuitiva*, et *deductiva*. *Intuitiva* est illa, quae sola visione mentis habetur; sic certum est totum esse sua parte majus: *deductiva* autem illa est, quae ope discursus ex certissimis principiis obtinetur; ita certum ost tres angulos omnis trianguli *rectilinei* duobus angulis rectis aequivalere.

Operatio mentis, qua certitudo ex principiis certis ope discursus obtinetur, vocatur *demonstratio*. Duplex autem est demonstratio, ut supra diximus.

CAPUT SECUNDUM

DE EXISTENTIA CERTITUDINIS.

Pyrrho, philosophus Graecus, 330 annis circiter ante aeram nostram existens, cuncta systemata cognitionum a philosophis hucusque excogitata lacessit, contendens nullum esse demonstratum, nullum veritatis criterium assignari, omni rationi dari ra-

tionem oppositam, et aequalem. Veritatis existentiam non negabat, sed dicebat illam inveniri nondum potuisse, et nihil omnino certum esse, praeter apparentias, quibus vita humana instituitur; sic in universale incidit dubium, cui nomen suum imposuit: unde discipuli ejus vocati sunt *Pyrrhonii*, vel *Sceptici*, id est, *inquisitores* a verbo graeco σκεπτομαι *inquiro*, quia plures ex eis semper veritatem inquirebant, et eam non inveniebant, aut se eam invenisse fateri nolebant.

Arcesilas, anno 312 ante Christum natus, secundae Academiae, seu novorum Platonicorum fundator (1), universalem amplexus est phyrrhonismum, et tamen multos habuit discipulos, qui dicti sunt Ακαταλεπτικοι, id est *incomprehensores*. Impugnabat enim Stoicos, qui fortiter tuebantur καταληψιν, *comprehensionem*; ideo solam ακαταληψιν, id est *incomprehensionem*, defendi posse affimavit, sicque possibilitatem inveniendae veritatis negabat.

Carneades, 200 annis circiter ante Christum natus, eamdem admisit opinionem, cum aliqua tamen reformatione; fatebatur enim judicia de rerum apparentiis esse vera, non autem judicia de rebus, ut in se sunt.

Sextus Empyricus, medicus, inaerae nostrae saeculo vivens, historiam philosophorum Graecorum in propria eorum lingua scripsit: distinguit *Dogmaticos*, ut Aristotelem, Epicurum, et Zenonem, qui arbitrabantur se veritatem invenisse; *Academicos*, inter quos Arcesilam, et Carneadem nominat, qui contendebant veritatem certo cognosci non posse; et *Scepticos*, veritatem semper inquirentes; quibus assensiendum esse putat.

Montaigne, *Bayle*, aliique recentiores plus minusve insipientes, huic doctrinae faverunt, quamvis illam in tota generalitate sua nunquam tenuerint·

Philosophi, qui certitudinis existentiam admiserunt vocati sunt Dogmatistae, quia veritates certo cognitae sunt dogmata, quibus ratio assentit.

Notandum plurima invincibiliter ab omnibus admitti tanquam certissima: quaestio est, an dubium Scepticorum, seu Pyrrhonismus contra hanc universalem, et invincibilem persuasionem praevalere possit. Sit ergo sequens

PROPOSITIO.

Existit certitudo proprie dicta.

Haec propositio stricte probari non potest, quia probationes supponunt aliquid jam esse certum. Pro explicatione rei sufficit

(1) Platonici semper dicti sunt Academici, a nomine domus amoenae in suburbio Athenarum aedificatae, in qua Plato philosophiam docebat.

ostendere hoc dubium prorsus impossibile esse ; in hoc nempe consistit , quod mens sit perpetuo fluctuans inter affirmandum , et negandum , ob rationes hinc , et inde oppositas : atqui perpetua hujusmodi fluctuatio mentis est omnino impossibilis , et humanam prorsus subverteret rationem; plurimae enim dantur propositiones circa quas nemo cohibere potest suum assensum ; v. g. istae : ***Existo*** , ***Aliquid extra me existit*** , ***Bis duo dant quatuor*** , ***Totum est sua parte majus*** , ***Non est effectus sine causa***, ***Nihili nullae sunt proprietates***, et innumerae aliae, quae fundamentum naturae nostrae rationalis constituunt. Sic habet Fénelon (1). ***Impossibile est , quodcumque conamen in proprio spiritu adhiberetur, de iis posse serio dubitari , quae pro compertis nobis exibent ideae v. g. si totum sit majus una ex suis partibus.***

Et vero adeo impossibile est dubium universale , ut Sceptici illud defendere nequeant, quin perpetuo sibi contradicant; vel enim admittunt judicia de rebus in ordine ad nos esse vera , vel non : si prius , jam aliquid est certum , nempe judicium istud : Judicia de rerum apparentiis sunt vera ; si posterius, saltem admittent de omnibus dubitandum esse : porro judicium istud est de rebus, ut in se sunt : ergo , etc. Unde S. Aug. (2) qui ipse fuerat Academicus , sic Academic os, et quoscumque dubitantes, premebat : ***Omnis qui se dubitantem intelligit , verum intelligit, et de hac re , quam intelligit certus est : de vero igitur certus est : omnis igitur qui, utrum sit veritas, dubitat, in seipso habet verum unde non dubitet. Nec ullum verum nisi veritate verum est.***

Quod si dicant se dubitare, an de omnibus dubitandum sit, se dubitare an existant , se dubitare an alii sint homines, an loquantur , an audiantur, an habeant os, et linguam, an verba sint quibus ideae manifestari possint , etc. tunc humanam rationem funditus subvertentes , delirantibus assimilandi sunt , et ut tales deserendi , quia nullum superest medium cum illis ratiocinandi. Nullus quippe , nisi demens fuerit , huc usque deveniet , aut saltem nemini fucum faciet. Quod sic exprimit *D. Frayssinous*, (3). ***Pono, ut sophista nobis probare studeret , nos non existere , nihil extra nos existere , motum impossibilem esse , aedem se ipsammet ǎedificasse , animi ingrati significationem esse virtu-***

(1) Existence de Dieu , 1re partie, n. 52 : Il est impossibile, quelque effort qu' on fasse sur son propre esprit , de parvenir jamais à douter sérieusement de ce que les idées nous représentent avec clarté ; par exemple : si le tout est plus grand qu' une de ses parties , etc.

(2) De Vera Religione. Cap. 29, n.° 73. T. 1, p. 773.

(3) Conf. De la Vérité (t. 1 , p. mihi 52) : Je suppose qu' un sophiste essayât de nous prouver que nous n' existons pas, que rien n' existe hors de nous , que le mouvement est impossibile, qu' une

tem ; is suis subtilitatibus facile posset nos intricare ; at natura humana tota se adversus ejus inania argumenta incitaret, et in veritate retineretur suis primitivis notionibus, quae suam intelligentiam dominantur, eumque in eo, quod reale est, devinciunt.

Hinc certitudinis existentia validis argumentis impugnari non potest : ad hoc quippe necesse foret, ut adversus illam darentur rationes clarae, et insuperabiles : atqui nemo non videt tales rationes invincibili persuasioni totius generis humani oppositas dari non posse. Quae ergo a Scepticis proponi solent objectiones, merae debent esse cavillationes, imbecillitatem mentis nostrae, atque limites ejus ostendentes, sed existentiam certitudinis commovere non valentes. Ergo dubium Scepticorum est prorsus impossibile, ac consequenter proprie dicta existit certitudo.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° De omnibus dubitandum est, si nullae sint propositiones, quibus assensum denegare non valeamus : atqui nullae sunt propositiones, quibus, etc. ergo etc.

R. Nego min. Ostendimus enim plurimas dari propositiones circa quas assensum nostrum cohibere non possumus, v. g. *Existo*, *Aliquid extra me existit*, etc. ergo etc.

Inst. 1.° Contra quamlibet propositionem validae proponi possunt objectiones: ergo nulla est propositio, cui assensus denegari non possit.

R. Nego ant. Sint enim in exemplum propositiones superius allatae, *Existo*, *Aliquid extra me existit*, etc. atqui certe contra hujusmodi propositiones validae proponi non possunt objectiones ; quidquid enim dicat subtilissimus disputator, nunquam intricatis argumentis suis persuadebit etiam rustico bis duo non dare quatuor . totum non esse sua parte majus, solem, lunam, stellas, et mundum non existere, aut eorum exitentiam non constare, alios homines non esse, etc. ergo contra propositiones istas validae proponi non possunt objectiones, sed merae duntaxat cavillationes, et quaedam argutiolae contemnendae.

Inst. 2.° Omni rationi datur ratio opposita: ergo contra quamlibet propositionem validae proponi possunt objectiones.

R. Dist. ant. Omni rationi datur ratio opposita futilis, *concedo antecedens ;* aequalis, *nego antecedens.* Itaque non diffitemur

maison s' est bâtie toute seule, que l'ingratitude est une vertu ; ce sophiste pourrait bien nous embarrasser par ses subtilités, mais la nature humaine se soulèverait tout entière contre ses vains argumens, et serait retenue dans la vérité par ces notions primitives qui maîtrisent son intelligence et l'enchaînent à ce qui est réel.

omni rationi aliquam dari posse rationem oppositam futilem; nihil enim est tam clarum, et tam manifestum contra quod argutiis certantes aliquid dicere nequeant: sed nego quod omni rationi detur ratio opposita aequalis, vel etiam alicujus momenti; nam, ut diximus, plurimae dantur propositiones ita lucidae, ut nihil solidum ipsis opponi queat. Porro solae rationes solidae validas subministrare possunt objectiones: ergo etiamsi concederetur omni rationi aliquam dari rationem oppositam, non sequeretur, quod contra quamlibet propositionem validae proponi possunt objectiones.

Inst. 3.° Forsitan possibile est aliquando inveniri rationes rationibus oppositas, et aequales: ergo, etc.

R. Nego ant. nam 1.° hujusmodi rationes inveniri non possunt per discursum, quin sint principia certa, ex quibus deducantur: atqui, juxta Scepticos, nulla sunt principia certa; 2.° quaedam sunt veritates adeo manifestae, ut certissimum sit inveniri non posse rationem eis oppositam, et aequalem; tales sunt propositiones superius citatae: etenim veritates ignotae decursu temporis inveniri possunt; at rationes non existentes nunquam inveniri queunt: ergo, etc.

Obj. 2.° Dubium, quod valide non confutatur, admitti debet: atqui dubium generale Scepticorum valide non confutatur: ergo, etc.

R. Nego min. Clare enim ostendimus dari propositiones circa quas nullum moveri possit dubium; eo ipso dubium universale evertitur, et prorsus impossibile demonstratur: ergo, etc.

Inst. 1.° Dubium Scepticorum valide confutari non potest, quin sit principium argumentationis certum ab ipsis admissum: atqui nullum hujusmodi admittunt principium: ergo, etc.

R. Nego min. Nam 1.° plerique saltem admittunt judicia de rerum apparentiis esse vera: atqui judicia de rerum apparentiis vera esse non possunt, quin sint judicia de rebus, ut in se sunt vera; 2.° constat, ex dictis, dari propositiones ita fulgentes, ut assensus circa illas cohiberi non possit; eas igitur admittere coguntur Sceptici, vel omnem rationem humanam abjiciunt, et tunc indigni sunt, ut cum illis disputemus; 3.° si nihil omnino admittant, nec agere, nec disputare, nec loqui debent, nec aliquid objicere possunt: ergo nulla opus est confutatione.

Inst. 2.° Illud principium non probatur, sed supponitur: atqui principium suppositum nullius est roboris: ergo, etc.

R. Dist. min. Principium suppositum nullius est roboris, si probatione indigeat, *concedo*; si probatione non indigeat, *nego min.* Etenim principium, quod probatione indiget, supponi non debet, aut, si supponatur, nullius est roboris, id patet. At principium, quod probatione non indiget, statim supponi, et admitti debet, ut certissimum; qui enim principia adeo fulgentia probare volunt, eo ipso illa obscurant, quia nulla confici possunt ar-

gumenta principiis demonstrandis clariora; sic, qui per seriem argumentationum demonstrare intenderet solem hora meridiana lucere, rem simplicissimam obscuraret; ita ea, qui primas veritates per se lucidas, et omnibus communes ope discursus probare vellet: ergo, etc.

Obj. 3.° De omnibus dubitandum est, si mens humana certitudinis non sit capax: atqui mens humana certitudinis non est capax: ergo, etc.

R. Nego min. Nam mens humana certitudinis est capax, si veritati plurimarum propositionum absque errandi periculo adhaereat: atqui mens humana veritati, etc. nam veritati illarum propositionum absque errandi periculo adhaeret, de quibus dubium respectu uniuscujusque hominis est omnino impossibile: atqui plurimae sunt hujusmodi propositiones, ut jam ostendimus: ergo, etc.

Inst. 1.° Mens humana errori est obnoxia: ergo non est certitudinis capax.

R. Dist. ant. Mens humana est errori obnoxia in aliquibus, *concedo*; in omnibus, *nego ant.* Revera fateor mentem humanam errori obnoxiam esse in aliquibus; sed nego, quod in omnibus sit errori obnoxia, propter rationem in praecedenti responsione allatam. Porro, ex eo, quod in aliquibus sit errori obnoxia, non sequitur illam certitudinis non esse capacem, ut patet. Ergo etc.

Inst. 2.° Ideo mens errori est obnoxia, quia est finita: atqui est in omnibus finita: ergo est in omnibus errori obnoxia.

R. Dist. maj. Ideo mens humana in aliquibus est errori obnoxia, quia est finita, *concedo*; ideo est errori obnoxia in omnibus, *nego maj.* Itaque fateor mentem humanam in aliquibus errori obnoxiam esse, quia est finita: si enim infinita esset, nunquam errare posset. Sed ex eo, quod in omnibus sit finita, non sequitur illam in omnibus errori obnoxiam esse; nam si ex una parte sit finita, ex altera parte objectum potest esse finitum, tum in se, tum numero, tum respectu sub quo attingitur: ergo, etc.

Inst. 3.° Mens humana, ex dictis, nullius objecti omnes proprietates novit: ergo nunquam constare potest illam non errare.

R. Nego consequens, et consequentiam: istud enim argumentum non minus est ridiculum, quam hoc sequens: Nemo omnes divitias, omnesque honores possidet: ergo nullus certus est se aliquas, divitias, vel aliquos honores possidere. Quamvis enim mens nullius objecti omnes proprietates noscat, si vel unam clare percipiat, eam certo cognoscit: ergo, etc.

Inst. 4.° Fieri potest, ut inter proprietates objecti incognitas una existat, quae certitudinem proprietatis notae destruat: ergo, nisi mens omnes unius objecti proprietates noscat, nullam certo cognoscit.

R. Nego ant. Mens enim certissima est de veritate hujus prin-

cipii per se omnibus noti: *Idem non potest esse simul, et non esse;* at idem esset simul, et non esset, si in eodem objecto quaedam essent proprietates incognitae, quae cognitis repugnarent, easque destruerent ; nam tunc eaedem proprietates essent simul in eodem objecto compatibiles, et incompatibiles : essent compatibiles quidem , cum in eo existerent ; essent tamen incompatibiles, siquidem sese mutuo destruerent : v. g. circulus posset esse simul rotundus , et quadratus : ergo , etc.

Obj. 4.° Forsitan praesens vita merum est somnium, et phantasma : ergo de omnibus, etc.

R. Nego ant. Illud enim tanquam certissimum admitti debet , circa quod nullum proprie dictum moveri potest dubium : atqui circa praesentis vitae realitatem, et mundi existentiam nullum proprie dictum moveri potest dubium , ut quisquis rationis compos fateri cogitur ; non magis enim serio dubitare possumus de realitate praesentis vitae, et de differentia inter somnium, et vigiliam, quam de existentia nostra : at nullo modo de existentia nostra dubitare possumus : ergo solummodo delirantes affirmare possunt praesentem vitam forsan merum esse somnium.

Obj. 5.° Forte aliquod genium praepotens nobis perpetuo illudit, nosque invincibiliter decipit : ergo proprie dictam certitudinem non habemus.

R. Nego ant. quodlibet enim genium: quantumvis supponatur potens, et malignum, ea facere non potest, quae sese destruunt: atqui nobis circa omnia perpetuo illudere, nosque invincibiliter decipere non posset, quin multa faceret sibi pugnantia, et sese destruentia : v. g. si erraremus judicando bis duo dare quatuor , totum esse sua parte majus , circulum esse rotundum , eo ipso verum esset bis duo non dare quatuor , totum sua parte non esse majus , circulum non esse rotundum , etc. atqui manifestum est haec repugnare, et se mutuo destruere; si enim pars esset toto major , jam non esset pars illius totius , circulus non rotundus non esset circulus.

Praeterea , si dicant Sceptici, nos circa haec omnia perpetuo decipi , eo ipso nos existere demonstrant ; prius est enim existere, quam decipi, et errare: ergo, facta quacumque hypothesi, impossibile est, ut a genio praepotente, vel a qualibet alia causa circa propriam existentiam nostram decipiamur. *Fénelon* inquit (1). *Gratam voluntatem habeo de omnibus dubitare: mihi impossibile est posse dubitare, an existo. Nihil dubitare nesciret, et quamvis ego fallerer, sequeretur meo ipso errore, me aliquid esse: nihil enim falli non potest.*

(1) Vide , Demonstration de l'existence de Dieu , 2e partie , ch. 1er, n° 6: « *J'ai beau vouloir douter de toutes choses, il m'est impossible de pouvoir douter si je suis. Le néant ne saurait douter, et quand même, je me tromperais, il s'ensuivrait, par mon erreur même*

Dubitare, atque falli est cogitare: hic Ego, *qui cogitat, qui dubitat, qui, ne fallatur, timet, qui de nihilo judicare audet, haec facere nesciret, si nihil esset.*

COROLLARIUM PRIMUM.

Ergo existit veritas, quae plus minusve, a mente humana certissime cognosci potest, et multis revera cognoscitur; alioquin certitudo proprie dicta non existeret.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Ergo datur principium certitudinis per se notum, omnibus commune, et cum veritate essentialiter connexum: 1.° per se notum, alioquin probatione indigeret, et sic in infinitum probandum esset, quod omnem certitudinem destrueret; 2.° omnibus commune, quia intelligentiae humanae debet esse proportionatum, et tale, ut nullus ratione utens a certitude excludatur; homo enim rationis compos, et in nullo certus concipi non potest; 3.° cum veritate essentialiter connexum, secus plenam certitudinem generare non potest. In omni demonstratione ab illo principio procedendum, vel ad illud ultimo perveniendum est, ut veritas quaesita certo obtineatur.

COROLLARIUM TERTIUM.

Principium istud non fuit excogitatum, sed in prima origine a Deo dari debuit, et perpetuo intellectum est, ut natura fundatum: sine illo quippe ratio humana subsistere non potest, nec quidquam operari. Unde plurimae veritates ab omnibus semper, et ubique invincibiliter admissae sunt, ita ut, qui eas in dubium revocare vellet, statim ut dementia correptus haberetur. Etenim quod ab omnibus invincibiliter admittitur falsum esse non potest, quin omnis tollatur certitudo, et ratio humana destruatur, quia nullum subesset medium erroris detegendi.

Illae autem veritates, per se notae omnibus communes, quibus invincibiliter adhaeremus, sunt principium, basis, et fundamentum totius humanae scientiae: idcirco philosophiam recte definiri posse diximus, Scientiam ex primis principiis deductam.

Philosophia igitur non habet pro objecto has inquirere veritates, quae vitae humanae, et sociali necessariae, nunquam fuerunt ignotae; sed primis principiis firmiter innixa, sicut arbor suis radicibus, et domus suo fundamento, alias veritates, minus notas, vel omnino ignotas, earumque rationes, respectus, et demonstrationes investigat, ordinat, et ab adversariorum objectis

que je suis quelque chose, puisque le néant ne peut se tromper. Douter et se tromper, c'est penser: ce moi *qui pense, qui doute, qui craint de se tromper, qui n'ose juger de rien, ne saurait faire tout cela, s'il n'était rien* ».

vindicat. Recte ergo dicitur Logicam mentis operationes dirigere, tum in inquisitione, tum in manifestatione veritatis.

COROLLARIUM QUARTUM.

Cum pyrrhonismus universalis sit impossibilis, omnis propositio, omnis sententia, et methodus, quae accuratae demonstrationi subjecta, ad intolerabilem hanc absurditatem deduceret, statim rejicienda est, ut falsa. Hinc sane improbandi sunt, qui nonnullis difficultatibus pressi, confessi sunt nullam proprie dictam existere certitudinem in individuo, sed tantum in societate; nam 1.° omnes persuasum habent se habere certitudinem: omnes ergo deciperentur, et intelligentia humana funditus rueret; 2.° si nulla existat certitudo proprie dicta in individuo, nec etiam in societate, quia existere non potest, nisi in mente eam suscipiente: porro societas, ut talis mentem certitudinis capacem non habet, sed ex individuis veritati adhaerentibus componitur; 3.° si individuus certitudinem proprie dictam non possideret, nequidem certo affirmare posset certitudinem in societate residere, vel societatem esse: ergo etc.

Non tamen dicimus individuum privilegio infallibilitatis gaudere eo sensu, quod nunquam erret, sed eo sensu, quod veritati cognitae infallibiliter adhaereat, quemadmodum fidelis catholicus definitioni Ecclesiae semel datae infallibiliter adhaeret, quamvis de controversiis fidei infallibiliter ipse judicare non possit.

COROLLARIUM QUINTUM.

Quando una propositio solide stabilitur per demonstrationes materiae competentes, rejici non debet propter objectiones etiam insolubiles: illae enim difficultates, ex limitibus intelligentiae nostrae nascentes, optime probant, vel in rebus nostro concipiendi modo magis proportionatis multa nos latere, quod quidem semper agnoscere, et confiteri debemus; at inde concludi non potest propositiones clare demonstratas, vel ab omnibus invinciliter admissas, propter difficultates, rejiciendas esse, alioquin in absurditatem dubii universalis sine ulla spe ex illo emergendi relaberemur. Unde, quotquot proferentur objectiones ex obscuritate rei demonstratae, vel ex difficultate illam cum alia re demonstrata conciliandi petitae, contemnendae, et statim rejiciendae sunt, tanquam ad rem non pertinentes. Frequenter, et utilissimo principium istud applicari potest in praxi.

CAPUT TERTIUM

DE MOTIVIS CERTITUDINIS.

Motivum in genere est ratio, qua mens impellitur ad judicandum; judicium enim in affirmatione, aut negatione consistit: por-

ro aliqua debet esse ratio, cur mens potius affirmet, quam neget, aut vice versa: haec autem ratio dicitur motivum, quia mentem movet, et ad judicandum determinat.

Si veritatem clara luce intueremur, sicut videmus solem in meridie, motivo ab ea distincto non indigeremus. Motivum igitur est medium, quo imbecilles adjuvamur, et ad veritati adhaerendum determinamur.

Dividitur in certum, et incertum, evidens, et inevidens, probabile, et improbabile, sicut et judicia iis motivis innixa, ut diximus, pag. 37.

Nunc praecipue nobis dicendum est de motivis certis, quae possunt esse in ordine metaphysico, physico, vel morali, sicut ipsa certitudo de qua supra diximus, pag. 83.

In ordine metaphysico, vel agitur de iis, quae intra nos geruntur, et habemus sensum intimum; vel de essentiis rerum, et datur evidentia. *In ordine physico*, de existentia, et qualitate corporum agitur, et tunc relatione sensuum innitimur. *In ordine morali*, vel de doctrinis in moribus hominum fundatis quaestio movetur, et consensionem hominum, ac traditiones inprimis consulere debemus; vel de factis historicis, et testimonium eorum profertur; vel de praeteritis mentis nostrae affectionibus, et memoria exibetur. In ordine tum physico, tum morali, aliquando judicandum est de objectis similibus aliis objectis nobis cognitis, et datur analogia.

Praesens igitur caput in octo dividemus articulos, quorum primus erit de sensu intimo, secundus de evidentia, tertius de relatione sensuum, quartus de consensione hominum, quintus de eorum testimonio, sextus de memoria, septimus de analogia, et octavus de motivo probabili.

ARTICULUS PRIMUS

DE SENSU INTIMO.

Sensus intimus interior est affectio, qua mens de praesenti statu suo admonetur: dicitur etiam conscientia seu nostri scientia.

PROPOSITIO

Sensus intimus est motivum metaphysice certum judicandi.

Explicatur, et simul prob. Illud est motivum metaphysice certum judicandi, quod in quacumque hypothesi necessariam habet connexionem cum veritate judiciorum, quae ipso nituntur: atqui, sensus intimus in quacumque hypothesi necessariam habet connexionem, etc. Vel enim necessariam habet connexionem cum veritate judiciorum, quae ipso nituntur, vel judicia sensu intimo innixa possunt esse falsa: atqui repugnat judicia sensu intimo innixa in aliqua

hypothesi esse falsa; sit in exemplum judicium istud, *Ego cogito:* atqui, facta qualibet hypothesi, judicium istud falsum esse non potest; sive enim praecipitatione ducamur, sive praejudiciis abripiamur, sive semper somniemus, sive a genio potente deludamur, impossibile est, ut dum judico me cogitare, revera non cogitem, id est, aliqua affectio in mente mea non existat, quia prius est esse in mente, quam sentiri in mente: ad hoc enim principium inconcussum, unicuique notum, et ab omnibus admissum, tota reducitur probatio nostra: ergo, etc.

Idem dicendum est de quolibet alio judicio sensu intimo innixo, v. g. *Ego doleo;* vel enim dolorem sentio, dum judicium istud efformo, vel non: si prius, verum est judicium; si posterius, judicium istud sensu intimo non innitur, ut patet, sed merum est mendacium: ergo, etc. Unde nullus de veritate sensationum suarum dubitat, nec exigit, ut alii probent se reipsa sentire.

Hinc 1.° omnia, quae de rerum apparentiis feruntur judicia essentialiter sunt vera, nam praesentem animae statum enuntiant, et sensu intimo nituntur.

Hinc 2.° actualis existentia nostra est respectu nostri prima veritas, per se nota, et nulla probatione indigens.

Hinc 3.° haec propositio: Sensus intimus est motivum certum judicandi, est principium certitudinis, per se notum, omnibus commune, et cum veritate essentialiter connexum; quod expositione magis, quam probatione indiget, et nullis objectionibus alicujus ponderis labefactari potest. Sequentes tamen Scepticorum cavillationes proponuntur ad majorem rei elucidationem.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Illud non est motivum infallibile judicandi, quod nos impellit ad judicia falsa: atqui sensus intimus nos impellit ad judicia falsa: ergo, etc.

R. Nego min. propter rationes mox allatas.

Inst. 1.° Ex duobus judiciis contradictoriis unum sit falsum necesse est: atqui sensus intimus ad duo judicia contradictoria nos aliquando impellit: ergo, etc.

R. Nego min. nam judicia sensu intimo innixa enuntiant duntaxat praesentem animae statum; atqui judicia, quae duntaxat praesentem animae statum enuntiant, non possunt esse contradictoria, alioquin praesens animae status esset simul talis, et non talis, quod repugnat: ergo, etc.

Inst. 2.° Haec duo judicia: *Ego caleo; Ego non caleo*, sunt contradictoria: atqui sensus intimus ad haec duo judicia simul nos impellit: ergo, etc.

R. Dist. maj. Haec duo judicia sunt contradictoria, si profe-

rantur ab eodem homine, eodem tempore, et sub eodem respectu, *concedo*; si proferantur a diversis hominibus, aut diverso tempore, vel sub diverso respectu, *nego maj.* Itaque fateor, quod duo praedicta judicia sint contradictoria, si proferantur ab eodem homine, eodem tempore, et sub eodem respectu; tunc enim esset affirmatio, et negatio ejusdem attributi de eodem subjecto, et sub eodem respectu: sed nego haec judicia esse contradictoria si proferantur a diversis hominibus, ut patet; aut ab eodem homine, sed diverso tempore; vel ab eodem homine, et eodem tempore, sed sub diverso, respectu: v. g. caleo sub respectu manus dextrae, quam ad ignem admoveo, et non caleo sub respectu sinistrae, quam in aquam frigidam immergo; tunc quippe non est affirmatio, et negatio ejusdem, de eodem, et sub eodem respectu: porro sensus intimus ad duo praedicta judicia non impellit, nisi sint saltem sub diverso respectu: ergo, etc.

Sensationes autem caloris, et frigoris simul existunt in anima, ut experientia constat, ac proinde in hoc sensationum subjecto sese non excludunt: qua ratione vere concilientur ignoramus, quia naturam animae nostrae non satis cognoscimus; at certum est nullam in ea existere contradictionem, cum diversae illae affectiones sese non destruant: contra vero effectus caloris, et frigoris in eadem parte corporis sese destruunt; calor enim partes materiae dilatat, et dividit, dum frigus eas restringit, ac comprimit; sic perpetua docet experientia. Si autem aliter contingeret, dicta judicia non essent contradictoria, nec proinde repugnaret ea simul sensu intimo esse innixa: ergo, etc.

Obj. 2.° Somniantes, delirantes, furiosi, aegroti *imaginarii*, etc. saepe judicant se multa videre, audire, facere, aut experiri, quae reipsa non vident, nec audiunt, nec faciunt, nec experiuntur: ergo, etc.

R. Nego conseq. nam, ex observatis, sensus intimus de praesentibus mentis nostrae affectionibus tantum, non vero de rebus extra non positis, nec de externis actibus nos admonet; at in exemplis, quae nobis objiciuntur, de rebus extra nos positis, vel de externis actionibus agitur; si ergo decipiamur, non sensui intimo, sed aliis causis diverse mentem nostram afficientibus tribuendus est error: id unum testatur sensus intimus, scilicet, nos in iis circumstantiis eodem modo affici, ac si reipsa haec videremus, audiremus, etc. porro talia judicia sunt vera: ergo, etc.

Inst. Aliquando judicamus in somno nos vigilare: atqui judicium istud sensu intimo nititur: ergo, etc.

R. Dist. maj. Aliquando judicamus in somno nos vigilare, sed expeditam conscientiam vigiliae non habemus, *concedo*; et expeditam conscientiam vigiliae habemus, *nego maj.* Etenim, ubi primum expergefacti sumus, clare advertimus nos somniasse, et

tunc vigilare, sicque statum vigiliae a statu somni, aut deliramenti perfecte distinguimus. Praeterea ignoramus quid apud somniantes, et delirantes existat, quomodo somnia, et deliramenta contingant, et quid in eo statu fieri, aut contingere possit.; verum optime novimus quid sit vigilare: atqui pro solis vigilantibus regulas judicandi tradimus: ergo, etc.

ARTICULUS SECUNDUS

DE EVIDENTIA.

Nomine *evidentiae* intelligitur lumen adeo fulgens, ut inviti ad assensum illi praebendum rapiamur, et definitur: *Perceptio clara, et distincta convenientiae aut repugnantiae idearum inter se.*

Dividitur 1.° in *subjectivam*, et *objectivam*, 2.° in *immediatam*, et *mediatam*, 3.° in *intrinsecam*, et *extrinsecam*.

Evidentia *subjectiva* est ea, quam mox definimus; dicitur subjectiva, quia in mente tanquam in subjecto recipitur. *Objectiva* est quaedam aptitudo in objectis, ut clare, et distincte ab omnibus in iisdem ciscumstantiis constitutis facile, et eodem modo percipiantur: talia sunt objecta mathesis.

Evidentia est *immediata*, quando convenientia, vel discrepantia idearum absque ullo ratiocinio clare percipitur; dicitur etiam cognitio intuitiva: v. g. *Totum est sua parte majus.* Vocatur autem *mediata*, quando propositio non per se ipsam, sed ope ratiocinii clare percipitur; v. g. Tres anguli cujuscumque trianguli *rectilinii* duobus angulis rectis aequivalent: haec enim propositio, demonstratione facta, tam evidens est, quam prima, sed non pro omnibus.

Evidentia *intrinseca* est illa, quae ex ipsius rei natura nascitur: talis est evidentia praecedentis propositionis. Evidentia vero *extrinseca* ea est, quae repetitur ab aliquo principio rei extrinseco, vel ex absurdis aliunde secuturis: tales sunt supputationes astronomorum circa motus siderum; evidentes enim non sunt respectu aliorum hominum, nisi ex fide, quam habent in testimoniis astronomiae peritorum, vel ex eventibus jam praenuntiatis, et accurate peractis. Hoc sensu mysteria religionis christianae sunt evidentia, vel melius, evidenter credibilia, quia demonstratur ex una parte Deum esse summe veracem, et ex altera parte eum mysteria revelasse.

Quaecumque evidentia subjectiva, sive immediata, sive mediata, sive intrinseca, sive extrinseca, modo certe habeatur, ejusdem est generis quoad vim probandi; semper enim est clara convenientiae, aut repugnantiae idearum perceptio: sed mentem nostram eodem modo non afficit; evidentia namque extrinseca majorem, vel minorem requirit attentionem, et assensum non ra-

piat sicut primorum principiorum intuitio. Unde fides in mysteria revelata, licet evidenter credibilia, est libera, ac meritoria.

Notandum 1.° convenientiam, aut repugnantiam idearum eodem modo ab omnibus in iisdem circumstantiis constitutis percipiendam esse, sicut objectum physicum sensibus obvium eodem modo ab omnibus videtur; nam intelligentia humana eadem est substantialiter in cunctis hominibus ratione utentibus. Unde repugnat veram dari evidentiam individualem evidentiae generali oppositam: nemo igitur propriam evidentiam contra evidentiam omnium hominum, aut sanioris partis hominum, in scientia, de qua agitur peritorum, rationabiliter invocare potest, et de facto nullus philosophus Christianus, etiam Cartesianus, tale effectum pronuntiavit, aut defendere suscepit, quidquid contrarium dixerint D. *de la Mennais* discipuli.

Notandum 2.° existentiam rerum extra nos positarum ex evidentia quantumvis fulgenti concludi non posse; evidentia enim versatur tantum circa ideas: atqui ideae solam rerum essentiam, non vero existentiam realem exhibent, saltem si excipiatur Dei existentia, quae ex ipsius idea recte concluditur, et propria existentia, quam ipsa cogitatio necessario supponit. Quaestio est igitur, an evidentia, prout vulgo intelligitur, sit motivum infallibile de ideis, et earum respectibus judicandi.

PROPOSITIO.

Evidentia est motivum metaphysice certum de convenientia, aut repugnantia idearum inter se judicandi.

Probatur. 1.° Evidentia, ex dictis, est clara, et distincta perceptio convenientiae aut repugnantiae idearum inter se: atqui talis perceptio est infallibilis; est enim infallibilis, aut dicendum est mentem eam habendo herrare posse: atqui mens talem perceptionem habendo errare non potest; nam tunc eadem simul esset perceptio et non perceptio: esset quidem, ut supponitur, non esset tamen, cum mens falleretur: ergo, etc.

2.° Illud tanquam certissimum veritatis motivum admitti debet, de cujus infallibilitate nemo dubitare potest: atqui de infallibilitate evidentiae proprie dictae nemo dubitare potest; tam facile enim foret totam naturam nostram mutare, quam nobis persuadere, bis duo non dare quatuor, totum non esse sua parte majus, radios circuli non esse aequales, etc. Hinc quando in discussione ad claram convenientiae, aut repugnantiae idearum perceptionem devenimus, invincibiliter rapimur ad judicandum nos huic perceptioni adhaerentes decipi non posse: ita omnes judicant, et ubi fatentur rem esse evidentem, controversia terminatur: ergo, etc. Ergo evidentia est motivum metaphysice certum de convenientia, aut repugnantia idearum inter se judicandi.

13

Eo motivo nituntur geometrae, astronomiae, et artis mechanicae periti, etc. quando de principiis scientiae suae disserunt, et supputationes suas faciunt: ubi vero speculationes suas ad praxim reducunt, objecta physica supponunt.

Eodem motivo saepe etiam innituntur Philosophi de quaestionibus logicis, metaphysicis, necnon quandoque moralibus disserentes.

Jam autem monuimus evidentiam non esse motivum judicandi de reali rerum contingentium existentia, sed ad aliud recurrendum esse motivum, nempe ad relationem sensuum, hominum testimonium, aut divinam revelationem. At, licet ordo metaphysicus et ordo moralis externam non habeant existentiam, sicut substantiae, nihilo tamen opponuntur, et immutabile sunt objectum idearum nostrarum: nam ideae nostrae essentialiter sunt conformes objectis, quae nobis, aliisque hominibus clare exhibent, tum in ordine metaphysico, tum in ordine morali; ac proinde haec objecta prout ab omnibus apprehenduntur in suo genere reipsa existunt, alioquin tota rueret certitudo, et intelligentia humana destrueretur. Unde *Fénelon* (1). *Extremum facio discrimen inter meas opiniones liberas, et veras, et inter meas ideas claras, quas mihi non est libera facultas mutare. Etsi haec falsae essent, mihi impossibile est eas emendare, et ego erroris causa resurgere nequeo. Ipsi qui me errare arguent, id si fallacia sit, necessario semper falluntur perinde ac ego: Hic error non est accidens, est vero status constans, in quo nati sumus. Haec est eorum natura haec est mea.*

Solvuntur objectiones.

Objicies. Evidentia saepe, cum abest, judicatur adesse: ergo de praesentia illius certo constare non potest.

R. Dist. ant. Evidentia saepe, cum abest, judicatur adesse ante sufficiens examen, *conc. ant.* post maturum, et sufficiens examen, *nego ant.* Etenim illa propositio merito judicatur evidens circa quam affectio nostra eadem est, ac circa propositiones per se notas, de qua nullus ratione praeditus, et in ea materia versa-

(1) Existence de Dieu, 2e partie, ch. 1, n° 12 (t. 1, p. 155): « *Je fais une extrême différence entre mes opinions libres et véritables, et mes idées claires que je ne suis pas libre de changer. Quand même elles seraient fausses, il m'est impossible de les redresser, et je suis sans ressource dévoué à l'erreur. Ceux mêmes qui m'accuseront de me tromper, si c'est une tromperie, sont dans la nécessité de se tromper toujours aussi bien que moi. Cette erreur n'est point un accident; c'est un état fixe où nous sommes nés. C'est leur nature, c'est la mienne.* »

tus serio dubitare potest. Atqui, data sufficienti attentione, facile comperiemus, utrum affectio nostra sit eadem circa propositionem de qua agitur, ac circa propositiones per se notas; ita ut non magis de illa dubitare possimus, quam de propria existentia nostra, vel de veritate istius principii: *Idem non potest esse simul, et non esse:* ergo, etc.

Inst. 1.° Saepe Philosophi, post adhibitam seriam attentionem, sententias sibi contradictorias defendunt, et ex utraque parte judicant se habere evidentiam: atqui tamen evidentia non est in utraque parte, et forte in nulla: ergo, etc.

R. Nego maj. et dico eos, qui in hujusmodi disceptationibus, falso judicant se evidentiam habere, seriam non adhibuisse attentionem; nam si quid in causa esset, cur post adhibitam seriam attentionem, falso putaretur affulgere evidentiam, dum revera non affulget, maxime quaestionis difficultas: at difficultas quaestionis impedire non potest, quin judicetur affulgere evidentiam ubi reipsa affulget, abesse vero, si absit; difficultas enim quaestionis id unum praestare potest, scilicet, ut facilius, aut difficilius habeatur evidentia, prout quaestio magis, vel minus est ardua; a paucioribus, vel a pluribus fuit examinata, et soluta: at si, adhibita seria attentione, res clare, et distincte percipiatur, et si complures affirment se ita illam percipere, mens eam experietur affectionem vividam, et invincibilem quae semper comitatur evidentiam; si vero, quacumque adhibita attentione, res clare non intelligatur, aut a multis viris gravibus negetur, mens eamdem non experietur affectionem, ac proinde merito judicare non poterit se habere evidentiam: ergo difficultas quaestionis non impedit, etc. ergo etc.

Inst. 2.° Ut prudenter asseratur dictos Philosophos, evidentiam falso sibi vindicantes, sufficientem attentionem non adhibuisse, determinare oportet gradum examinis necessarium: ad ille gradus determinari non potest, siquidem pendet a quaestionis difficultate, ab ingenii acumine, vel exilitate, a cognitionibus jam acquisitis, ab usu, et exercitio, etc. ergo, etc.

R. Nego min. Gradus enim examinis necessarius generatim est ille, qui nos ducit ad evidentem notitiam veritatis, quam comperimus, ita ut haec veritas detecta eodem modo nos afficiat, ac veritates per se notae, aut demonstratae, quales sunt propositiones mathematicae: atqui hujusmodi gradus examinis, et attentionis sufficienter determinatur; unusquisque enim serio attendens comperire poterit utrum eam affectionem, quae evidentiam semper comitatur, in se sentiat, necne, et videre an alii ita eam sentiant: si eam sentiat, et audiat alios dicentes se pariter eam sic sentire, gradum attentionis sufficientem adhibuit; secus, judicare debet se ad gradum examinis sufficientem nondum perve-

nisse, aut difficultatem captum mentis suae superare: ergo, etc.

Inst. 3.° Nunquam certo judicabitur sufficientem adhibitam fuisse attentionem, nisi detur signum infallibile, quo illud constare valeat: atqui nullum datur hujusmodi signum: ergo, etc.

R. Nego min. Nam certum est principium istud: Illud admittendum est, ut verum, circa quod omne dubium respectu omnium est prorsus impossibile, alioquin nihil esset certum: atqui principium istud est signum infallibile, quo merito judicatur sufficientem adhibitam fuisse attentionem; vel enim ope ratiocinii ad claram hujusmodi perceptionem pervenimus, vel non: si prius, de veritate sic percepta nemo potest dubitare, et judicamus sufficientem adhibitam fuisse attentionem; si posterius, assensum cohibere possumus, et eo ipso pronuntiare debemus sufficientem adhibitam non fuisse attentionem, aut quaestionem captum nostrum superare; a ferendo igitur judicio certo abstinere debemus: ergo revera datur signum, etc. ergo, etc.

Inst. 4.° Principium istud est ipsamet evidentia: atqui evidentia non potest esse sui ipsius signum: ergo, etc.

R. Nego min. Evidentia enim se habet respectu mentis sicut lux meridiana respectu oculorum: atqui, ut lux meridiana oculis nostris innotescat, non requiritur signum ab ea distinctum: ergo a pari, nec evidentia requirit signum a se distinctum, sed est sui ipsius signum: ergo, etc.

Inst. 5.° Saepe evidentiam a verisimilitudine secernere non possumus: ergo non potest esse sui ipsius signum.

R. Nego ant. 1.° Etenim evidentiam a verisimilitudine tuto secernere possumus, si intima affectio nostra non sit eadem circa verisimilitudinem, ac circa evidentiam: atqui intima affectio nostra non est eadem circa verisimilitudinem, ac circa evidentiam; ubi enim de propositione evidenti agitur, ita vivide afficimur, ut ad assensum illi praebendum etiam inviti rapiamur: at si propositio sit tantum verisimilis, vividam hanc affectionem non experimur. Unde multa invincibiliter ignoramus, sed nunquam invincibiliter judicamus, ut evidens, quod non est tale. Caveamus igitur, ne ultra id quod clare percipimus certo judicemus. 2.° Propositio evidens talis omnibus in ea materia versatis apparet; non ita verisimilitudo: ergo, etc.

Inst. 6.° Verisimilitudo prae se fert speciem veri, ut ex etymologia patet: ergo ab evidentia tuto secerni non potest.

R. Dist. ant. Verisimilitudo prae se fert speciem veri primo intuitu, *conc.* maturo adhibito examine, et aliis hominibus consultis, si opus est, *nego ant.* Itaque fateor verisimilitudinem primo intuitu speciem veri prae se ferre: at si rem diligentius introspiciamus, et quid alii sentiant consideremus, haec dolosa veritatis apparentia evanescit, et tunc vividam non experimur

affectionem, quae cum veritate evidenter percepta semper conjungitur : ergo, etc.

Inst. 7.° Judicamus aliquam propositionem esse veram, quia apparet veritas: atqui apparere potest veritas, quamvis nulla sit: ergo, etc.

R. Dist. maj. Judicamus, etc. quia veritas apparet evidenter, *conc.* quia apparet veritas qualicumque apparitione, *nego maj.* Eodem sensu *distincta minore*, *nego consequentiam.* Itaque duplicis generis distingui possunt veritatis apparentiae, evidentes, scilicet, et dolosae, seu umbratiles : porro judicare non debemus aliquam propositionem esse veram, nisi veritas appareat evidenter, ita ut assensum illi denegare non possimus; quamdiu vividam hanc affectionem non experimur, judicare debemus propositionem esse ad summum verisimilem, probabilem, aut dubiam, prout nobis apparet, non autem veram : ergo, etc.

Si prudenter sic ageremus, a praecipitatione, cupiditatibus, et praejudiciis diligentissime caventes, nunquam evidentiam falso nobis vindicaremus, nec illius umbra, vel apparentia deciperemur; ignorantiam nostram cum simplicitate fateremur, quoties perfectam rerum notitiam non haberemus, aut alios sensatos, in scientia de qua agitur peritos, adversantes, aut dubitantes videremus.

Notandum est 1.° Evidentiam in multis casibus patere: quamvis in aliis ab apparentia non ita facile secernatur, non ideo desinit esse inconcussum veritatis motivum, quando reipsa affulget.

Notandum est 2.° Objecta evidentia eodem modo ab intelligentiis, quibus sunt proportionata, percipienda esse, sicut sol eodem modo ab oculis sanis videtur : unde repugnat aliquem habere evidentiam contra sensum generis humani, aut sanioris partis hominum : communis igitur aliorum hominum sensus ostendere, potest quinam ex contendentibus evidentiam merito sibi vindicent, et in controversiis ad hunc judicem saepe recurrendum esse omnes fatentur, aut fateri coguntur.

Unde in discussionibus nemo propriam allegare potest evidentiam tanquam principium demonstrationis syntheticae, vel tanquam ultimam propositionem demonstrationis analyticae; adversarium enim negantem rem esse evidentem ex evidentia mea convincere non possum, sed debeo rem elucidare, et pro viribus meis efficere, ut evidens ipsi appareat sicut, et mihi. Saepe etiam ego plenam habere non possum certitudinem, nisi advertam rem talem esse, ut non mihi solum, sed, et aliis rationis usum habentibus, et serio attendentibus evidens apparere debeat: sic omnes, etiam Cartesiani, semper judicaverunt, v. g. auctor libri *l' Art de penser* (1). *Pro claris habenda sunt, quae talia omnibus videntur, qui rem*

(1) *4^e partie, ch. 6 : « Il faut tenir pour clair ce qui pa-*

attente considerare laborant, et candide dicunt, quae intus opinantur.

Quaeritur utrum evidentia possit esse major, vel minor ?

R. Evidentia potest esse major, vel minor *extensive*, non vero *intensive*.

1.° *Extensive:* evidentia enim major est extensive, si ad plures rei proprietates, vel respectus sese extendat : atqui certe plures ejusdem objecti proprietates, vel respectus attingere possumus : ergo , etc.

2.° Major esse non potest *intensive :* ut enim major esset *intensive*, arctius jungi deberet cum veritate in uno casu, quam in altero : atqui repugnat evidentiam arctius jungi cum veritate in uno casu, quam in altero; nam essentialiter cum veritate conjungitur; in essentialibus autem non datur plus, et minus: v. g. bis duo non magis dare possunt quatuor in uno casu, quam in altero : ergo etc.

Idem dicendum est de certitudine, quae extendi potest quoad objecta , vel quoad media , quibus acquiritur , non vero quoad suam cum veritate connexionem.

Si ergo plures eadem de re saepe adhibeantur demonstrationes, id non fit praecise ad augendam certitudinem , sed 1.° ut magis excitetur animus, et in arte demonstrandi exerceatur ; 2,° ut ipsius curiositas impleatur ; 3.° ut ille cui una demonstratio non arridet , altera convincatur : ita enim disponuntur homines , ut eodem modo eamdem non percipiant veritatem ; qui prima fronte eam non vident , assensum illi sub altera facie sibi exhibitae non denegabunt.

SCHOLIUM.

Sequitur, ex dictis, evidentiam esse primam veritatis regulam pro judiciis ipsa innixis; prima enim regula veritatis est ultima ratio, quae afferri possit: atqui evidentia ultima est ratio, quae in judiciis ipsa innixis afferri possit; necesse est enim, ut sit connexio inter propositiones, quae ad demonstrationem inserviunt; se ubi, per seriem propositionum sibi concatenatarum ad principium evidens devenitur, aut a principio evidenti ad propositionem demonstrandam perventum est , aut adversarius fateri cogitur rem esse evidentem , tunc nihil addi potest , et demonstratio est completa : ergo etc.

ARTICULUS TERTIUS.

DE RELATIONE SENSUUM.

Mediantibus quinque sensibus nostris , qui sunt tanquam toti-

rait tel à tous ceux qui veulent prendre la peine de considérer les choses avec attention , et qui sont sincères à dire ce qu'ils en pensent intérieurement ».

dem fenestrae ad animam nostram perforatae, varias experimur sensationes, quas ad externa objecta referimus: unde distinguendum est inter sensationes, et sensuum, seu potius sensationum relationem. Sensatio enim nihil aliud est, quam interna mentis affectio, quae in nobis occasione corporum circumstantium excitatur; *relatio* autem *sensuum* est invincibilis illa propensio, qua sensationes nostras ad corpora, tanquam ad earum occasiones referimus.

Certum est sensus in multos errores, multasque illusiones quotidie nos inducere: quidam Philosophi judicarunt eos erroris convictos nullam mereri fidem, concluseruntque nulla forte existere corpora, sed mera tantum phantasmata, et puras imagines; et alii, ea ratione demonstrari non posse.

1.° Academici, si non omnes, saltem plures, absolutam connexionem inter rerum existentiam, et earum essentias non deprehendentes, inferebant nihil forte existere, et sola judicia de rerum apparentiis sub hoc respectu admittenda esse, ut vera.

2.° *Descartes*, rebus sedulo attentis, contendit (1) existentiam corporum ex summa veritate Dei repetendam esse. Unde contra atheos demonstrari non posset ea existere.

3.° *Mallebranche* errores sensuum, in toto libro primo *de la Recherche de la vérité*, ultra modum descripsit, et in tomo quarto capite sexto, docet relationem sensuum per se sufficientem non subministrare demonstrationem de corporum existentia; sed, ut omnimoda hac de re obtineatur certitudo, recurrendum esse ad revelationem.

4.° *Berkeley*, Episcopus anglicanus in Hibernia anno 1733 creatus, in opere gallice inscripto, *Principes des connaissances humaines*, et in alio dicto, *Dialogue entre Hilas, et Philonous*, non solum dixit existentiam corporum esse dubiam, sed audacter affirmavit nullum esse corpus, neque proprium, neque alienum, nullam materiam, nullum mundum physicum; sed tantum animae nostrae modificationes a Deo in nobis impressas, quarum objecta sunt mera phantasmata, quibus perpetuo deludimur.

Kant quasdam intellectus nostri formas assignans, ut fundamentum, et originem omnium cognitionum nostrarum, realem corporum existentiam stricto sibi demonstrare non potest.

PROPOSITIO.

Relatione sensuum infallibiliter constat generatim existere corpora.

Prob. Illud infallibiliter certum est, quod ipsa natura invicte nobis demonstrat: atqui ipsa natura invicte nobis demonstrat corpora generatim existere; nam propensio universalis, constans

(1) Medit. 6, et Princip. parte 2.

et invincibilis merito reputanda est vox naturae, et omne excludit dubium: atqui propensio, qua ferimur ad judicandum corpora generatim existere est *universalis*, *constans*, et *invincibilis*.

1.° *Est universalis*: illa enim propensio est universalis, quam omnes homines, docti, et indocti, in quacumque aetate, aut regione mundi, eodem modo experiuntur: atqui omnes homines docti, et indocti quacumque, hactate aut regione mundi, eamdem experiuntur propensionem ad judicandum existere corpora; ipsimet *immaterialistae*, qui corporum existentiam negarunt aut affirmarunt eam demonstrari non posse, eodem modo semper se gesserunt, ac si credidissent corpora existere. Neque dicatur eam rationem corporum existentiam supponere, quia supponit alios esse homines; nam visionarii admittunt apparentias quas vocant homines; ex illis argumentamur; ergo 1.°, etc.

2.° Illa propensio *est constans*, haec enim propensio est constans, quam per totum vitae curriculum semper experimur: atqui per totum vitae curriculum eamdem experimur propensionem ad judicandum existere corpora; si enim visiones quandoque per somnia habeamus, expergefacti falsa haec judicia statim reformamus, et in statu vigiliae, dum constat nos rationis esse compotes, eodem modo semper inclinamur ad judicandum existere corpora: ergo 2.° haec propensio est constans.

3.° *Est invincibilis*: illa namque propensio est invincibilis, qua nullo conatu nos exuere possumus: atqui nullo conatu praedicta propensione nos exuere possumus; quis enim sanus sibi persuadere posset non existere solem, neque lunam, neque stellas, neque coelum, neque terram, etc.? Quis siti, fame, vel alio dolore pressus, serio judicare posset stomachum, ventrem, totum corpus suum, esum, potum, etc. nihil habere realitatis? quis, repetitis ictibus graviter percussus, obstinate contenderet haec omnia meras esse imagines sicut geometriae figuras? Ergo 3.° etc. aliunde etc. insuper etc. ergo etc.

Et vero, si non existerent corpora, nullum daretur discrimen inter corpora per imaginationem nobis repraesentata, et corpora realiter praesentia, siquidem omnia essent phantasmata: atqui invincibiliter credimus multum dari discrimen inter corpora per imaginationem nobis repraesentata, et corpora realiter praesentia: v. g. invincibiliter credimus aliud esse solem in medio noctis nobis repraesentare, et aliud illum hora meridiana propriis oculis conspicere; aliud fragorem tonitrui, vel tormentorum bellicorum recordari, et aliud illum reipsa audire; aliud vividum dolorem ex amputatione membri expertum in mentem revocare, et aliud dolorem reipsa experiri, etc. ergo etc.

Praeterea, in hypothesi quod nulla existerent corpora, dicendum foret motum, quietem, nativitatem, vitam, mortem, familias, cognationes, vicinos, amicos, domos, civitates, regna,

distinctionem inter divites, et pauperes, principes, et subditos, exercitus, arma, bella, victorias, fugas, quascumque artes, universa artificia, caeteraque omnia totidem esse imagines; somnia, et phantasmata: porro nullus haec omnia serio admittere potest: ergo etc.

Insuper, vel existentia Dei auctoris naturae agnoscitur, vel non: si prius, existentia corporum negari non potest: nam Deus in invincibilem errorem nos inducere non potest: atqui tamen Deus in invincibilem errorem nos induceret, si corpora non existerent, cum, natura duce, invincibiliter credamus ea existere; si posterius, sola natura attenditur: atqui natura docet corpora existere. Ergo invicte demonstratur, sive contra theistas, sive contra atheos, corpora existere.

Cum de existentia corporum non magis dubitare possimus quam de propria existentia, sequitur relationem sensuum, ea existere testantem, ut principium veritatis per se notum admittendam esse: nihil enim excogitari potest, quod vividius nos afficiat, et assensum nostrum universalius, et invincibilius obtineat, ergo diversa philosophorum systemata superius exposita statim rejicienda sunt ut falsa, nec utile est ea singulatim percurrere, et speciatim confutare.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Sensationes necessariam non habent connexionem cum existentia corporum: ergo non probant, etc.

R. Dist. ant. Sensationes necessariam non habent connexionem cum existentia corporum, seposita invincibili propensione ad judicandum ea existere, *conc.* existente dicta propensione, *nego ant.* Nam tunc ipsa natura, ac proinde Deus non falleret, et omnis rueret certitudo: ergo etc.

Neque dicatur sensationes nostras a quodam potenti genio nobis illudente produci: nam illud genium, quantumvis potens supponeretur, a Deo penderet: at Deus permittere non potest, ut a quolibet maligno genio sic perpetuo illudamur: ergo etc.

Inst. 1.° Sensationes necessario nos omnes impellunt ad judicandum qualitates sensibiles, v. g. colores, frigus, calorem, etc. in corporibus existere: atqui tamen qualitates sensibiles in corporibus revera non existunt: ergo etc.

R. Dist. maj. Sensationes necessario nos omnes impellunt ad judicandum quasdam esse in corporibus partium dispositiones quae sunt objectum vel occasio sensationum nostrarum, *conc.* inesse in corporibus aliquid simile affectionibus nostris, *nego maj.* Eodem sensu *distincta minore*, *nego consequentiam.* Fateor equidem sensationes nostras invincibiliter nos omnes impellere ad judicandum quasdam esse in corporibus dispositiones, quae sunt ob-

jectum, vel occasio sensationum nostrarum; sed, admissa corporum existentia, illud non est falsum; tunc enim certum est variis formis induta esse corpora, alia esse solida, et alia fluentia, alia dura, et alia mollia, alia magna, et alia parva, alia quadrata, et alia rotunda, alia rubra et alia alba, alia bene, et alia male olentia, alia calida, et alia frigida, etc. Quid sint autem qualitates istae, quomodo a mente attingantur, penitus ignoramus, et explicare frustra conaremur. Sed nego sensationes nostras invincibiliter nos impellere ad judicandum aliquid inesse corporibus sensationibus nostris simile; a judicio enim illo temperare possumus: imo, nunquam proprie judicamus qualitates sensibiles, prout in mente existunt, corporibus inesse. Quis enim unquam credidit frigiditatem, quam experitur, revera esse in vento, in nive, in aqua, in glacie, etc.? quis credidit calorem, quem sentit, prius fuisse in igne? Quando dicimus glaciem esse frigidam, ignem esse calidum, non intelligimus aliud, quam dispositiones idoneas ad sensationes frigiditatis et caloris in anima nostra procreandas; non expendimus utrum haec elementa sensationes per seipsa producant, an vero illarum sint tantum causae occasionales, sicut docet vera philosophia: ergo reipsa sensationes necessario non impellunt in hoc casu ad judicia falsa; ergo etc.

Obj. 2.º Saepe sensus nos fallunt: ergo nulla fides eis adhibenda est.

R. 1.º *Retorqueo argumentum.* Saepe erramus; ergo nihil est certum: saepe alimenta nobis sunt noxia; ergo nunquam manducandum est, etc.

R. 2.º *Dist. ant.* Saepe sensus nos fallunt circa qualitates, vel situs corporum, *concedo*; circa eorum existentiam in genere, *nego ant.* Revera fateor saepe sensus nos fallere circa qualitates, situsque corporum, ut frequenti experientia constat; sed inde concludere non licet eos similiter nos fallere circa corporum existentiam, et in omnibus circumstantiis, ut volunt adversarii: nam 1.º non licet a particulari ad generale sic concludere; 2.º tam invincibiliter ferimur ad judicandum existere corpora, ut nullo modo hac propensione nos exuere possimus; contra vero multiplici ratione errores nostros circa qualitates, et situs corporum in specialibus circumstantiis detegere, et reformare possumus; 3.º cum propensio, qua ferimur ad judicandum existere corpora sit naturalis, utpote universalis, constans, et invincibilis, si in errorem nos induceret, Deus ipse causa erroris merito judicaretur: ergo etc. Unde sensus quorumdam hominum uniformiter vitiari possunt, et sensus multorum diverse, absque laesione attributorum Dei, quia non est error naturae; sed propensio supradictis conditionibus vestita ne semel quidem falso subesse potest, quin error in Deum refundatur: ergo etc.

Multi hic proponere solent objectionem ex praesentia Christi in Eucharistia petitam : Invincibili propensione, inquiunt, ferimur ad judicandum adesse panem post consecrationem, dum revera non est panis. Sed nemo non videt hanc difficultatem nullius esse ponderis ; sola enim revelatione scimus panem non adesse in Eucharistia post consecrationem, et revelatio nos docet ibi esse miraculum : ergo nulla est deceptio, aut si deceptio aliquando contingat, ut, v. g. si hostia consecrata oculis infidelis vel catholici consecrationem ignorantis objiciatur, id per singulare accidens contingit propter rationes Deo cognitas, non autem ex lege naturali a Deo immediate constituta : insuper datur medium erroris detegendi ; ergo ille error in Deum naturae auctorem refundi non potest. Insulse igitur concluderetur ex sanctissimo mysterio nobis inscrutabili Deum perpetuis phantasmatibus nobis jugiter illudere posse : ergo, etc.

Inst. Sensus, ex concessis, saepe nos fallunt circa qualitates, et situs corporum : ergo de corporibus saltem sub hoc respectu certo judicare non possumus.

R. 1.° Etiamsi totum concederetur argumentum, nihil adversus propositionem nostram, quae est de existentia corporum in genere, sequeretur.

R. 2.° *Nego conseq.* praesens enim argumentum eodem vitio laborat, ac praecedens; a particulari ad generale concludit.

Concessimus quidem sensus circa qualitates corporum saepe nos fallere, v. g. in visionibus opticis, sive naturalibus, sive artificialibus ; verum plures sunt viae, quas mox referemus, ad hos errores depellendos : ergo, etc.

Obj., 3.° Frequenter judicamus in somno, aut in delirio nos multa videre corpora, quae reipsa non existunt: ergo relatio sensuum nos fallit etiam circa corporum existentiam.

R. Nego conseq. Nam 1.° in somno non judicamus ex relatione sensuum, sed ex imaginatione ; 2.° si nulla existerent corpora, non daretur discrimen inter statum vigiliae, et statum somni quoad eorum realitatem ; illusiones igitur nocturnae thesim nostram non infirmant, sed potius realia existere corpora ostendunt ; 3.° statum vigiliae a statu somni certissime distinguimus, statim atque expergefacti sumus, visiones, quae nobis somniantibus illuserunt, depellimus, dum, e contra, quantumvis serio attendamus, judicium circa corporum existentiam cohibere non possumus. ergo, etc.

Inst. Somniantes, et delirantes necessario judicant existere corpora, quae revera non existunt ; ergo similiter Deus permittere potest, ut in statu vigiliae necessario judicemus existere, etc.

R. Nego consequentiam, et paritatem. Ratio disparitatis est, quod si erraremus in statu vigiliae, error in Deum refunden-

dus esset, sicut probavimus: error vero somniantium, et delirantium non ex natura nostra necessario profluit, neque est universalis, et constans, sed per accidens evenit. Insuper non est invincibilis, siquidem post somnum, et delirium statim depellitur. Si quis autem perpetuo delirans supponatur, nihil iterum inde sequetur; nam homo perpetuo delirans usum rationis non habet; non mirum ergo si ex testimonio sensuum certo judicare nequeat: regulas inquirendae veritatis non statuimus pro delirantibus, sed pro ratione utentibus: ergo, etc.

SCHOLIUM PRIMUM.

Sensus a Deo nobis concessi non fuerunt, ut de qualitatibus absolutis corporum, id est de qualitatibus corporum in se spectatorum judicaremus; ideo quippe illis donati sumus, ut respective ad corpora nos circumstantia prudenter ageremus: porro ad consequendum hunc finem non requiritur, ut absolutas proprietates corporum certo noscamus: ergo etc.

At proprietatibus relativis corporum judicandis idonei sunt sensus; nec optandum est, ut sint perfectiores: si enim multo perspicaciores haberemus oculos, corpus nostrum velut formidandum monstrum nobis videretur, alimenta quibus utimur viderentur pilis hirsuta, vermibus scaturientia, et horrorem in nobis excitarent; si auditus esset multo subtilior, jucundi cantus, et modulationes musicae, tam suaviter nos delectantes, nobis apparerent velut magni tonitruum fragores; si sensibilior esset tactus, quidquid nunc magis expolitum judicamus, experiremur asperum, rude, aculeis plenum, nec vestibus nos indui pateremur, nec in lecto jacere possemus, etc. sapientissime ergo constituti sunt sensus nostri.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Quatuor conditiones olim requirebant Peripatetici, et adhuc requirunt Philosophi, ut testimonium sensuum sit motivum infallibile judicandi, nempe, 1.° ut cognitionibus aliunde acquisitis non adversetur; vis enim testimonii sensuum supponit propensionem, qua ferimur ad judicandum esse invincibilem: atqui talis non est propensio nostra, quando relatio sensuum cognitionibus aliunde acquisitis adversatur: hinc credere non debemus visui nobis testanti solem esse sicut discum, stellas sicut faculas, coelum sicut magnam cameram, etc. 2.° Requiritur, ut relatio sensuum sit constans, et semper eadem; unde sensationes quas inter somniandum experimur, nullius sunt auctoritatis; item judicare non debemus turrim eminus visam esse rotundam, baculum aquis media parte immersum esse fractum, etc. 3.° ut sit uniformis, et unus sensus alteri non contradicat: defectu

hujus conditionis saepe fallerentur homines, si ex solo visu, vel ex solo olfactu e bos, et potus judicarent. 4.° Requiritur, ut organa sint sana, et organis aliorum hominum conformia; hinc febricitans dulcia judicat amara, ictericus omnia videt flava. Cavendum est igitur, ne aliqua ex his conditionibus desit; ut error sensuum devitetur.

COROLLARIUM PRIMUM.

Relatio sensuum, servatis conditionibus requisitis, est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in specie; ideo enim est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in genere, quia universali, constanti, et invincibili propensione ad hoc judicium ferimur: atqui simili propensione ferimur ad judicandum existere corpora in specie, v. g. corpus nostrum, corpus eorum quibuscum vivimus, et colloquimur, etc. et ad ea a se invicem distinguenda, v. g. homines a jumentis, domos a montibus, lapides ab arboribus, terram ab aquis, etc. sic enim omnes judicare solent: ergo, servatis conditionibus supra memoratis, relatio sensuum est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in specie, et de relativis eorum qualitatibus.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Inferendum est ex dictis, relationem sensuum esse motivum infallibile judicandi de eventibus, quorum testes oculati sumus; si enim ex relatione sensuum de existentia, et qualitatibus relativis corporum certo judicare possimus, pari ratione infallibiliter judicare possumus de factis, et eventibus, quorum testes sumus, v. g. de concursu populi, quem videmus, de sermone publico quem audimus, de pluvia, quam super nos cadentem sentimus, etc. nam ipsamet propensio, qua ferimur ad judicandum existere corpora, nos etiam impellit ad judicandum de hujusmodi eventibus: omnes ita secure pronuntiare solent, et quisquis de his factis dubitaret, ut insanus haberetur: ergo etc.

ARTICULUS QUARTUS

DE CONSENSIONE HOMINUM IN MORALIBUS.

Nomine *moralium* intelligi debent omnes doctrinae, quae moralem agendi rationem hominum spectant.

Per consensionem hominum non intelligimus unanimitatem, seu universalitatem metaphysicam, sed eam universalitatem, quae vulgo dicitur *moralis*, et complectitur adhaesionem majoris, et sanioris partis hominum.

Hujusmodi consensio non est praecise sensus communis, sed

ab illo procedit in his, quae per se notae sunt: nam, inquit *Fènelon* (1). *Quid est sensus communis? Nonne est notiones primae quas de iisdem rebus aeque habent omnes homines? Hic sensus communis, qui semper, et ubique idem est, qui omne examen praevenit, qui quarumdam quaestionum examen ipsum facit ridiculum, qui effirit. ut se invito risus moveatur, quum examinare debeat, qui hominem redigit, ne dubitare possit, quemlibet conatum faceret, ut se in vero dubio collocaret: hic sensus, qui non expectat quam ut consulatur; qui primo intuitu se praebet, quiqué evidentiam quaestionis, aut absurditatem detegit; nonne est id quod meas ideas voco claras?*

In his autem, quae per se non ita sunt nota, sed in natura fundantur, sensus communis pariter assensionem, seu consensionem hominum obtinet, quia natura omnibus est communis. Non inde sequitur omnem hominum consensionem in natura esse fundatam; nam fieri potest, ut ex cupiditatibus, vel praejudiciis ortum habeat. Quaedam igitur necessariae sunt conditiones, ut ex natura procedere judicetur, videlicet 1.° ut sit constans, quia natura est immutabilis: si ergo consensus hominum circa aliquam propositionem varius fuisset, nihil ex illo concludi posset; 2.° ut sit uniformis, quia si idem non esset objectum in omnium mentibus, dici non posset adesse consensum; 3.° ut rationi non adversetur, quia si ratio aliquid in eo reprehenderet, ut in opinione de motu solis circa terram, vel in sententia de pluralitate deorum, signum esset talem consensionem ex cupiditatibus, aut praejudiciis ortum ducere, non vero ex natura. His positis, sit

PROPOSITIO.

Moralis hominum consensio, prout eam exposuimus, est motivum infallibile judicandi in doctrinis moralibus.

Prob. 1.° Vel praedicta hominum consensio est motivum infallibile judicandi, vel aliquis privatus proprium judicium huic con-

(1) T. 1, 183: « Qu' est-ce que le sens commun? n' est-ce pas les premières notions que tous les hommes ont également des mêmes choses? Ce sens commun, qui est toujours et partout le même, qui prévient tout examen, qui rend l' examen même de certaines questions ridicule, qui fait que malgré soi on rit au lieu d' exéminer, qui réduit l' homme à ne pouvoir douter, quelque effort qu' il fit pour se mettre dans un vrai doute; ce sens qui est celui de tout homme: ce sens qui n' attend que d'être consulté, qui se montre au premier coup-d'oeil, et qui découvre aussitôt l' évidence ou l' absurdité de la question; n' est-ce pas ce que j' appelle mes idées claires?

sensioni, dictis conditionibus vestitae, anteferre potest: atqui id admitti non potest, alioquin totus ordo moralis subverteretur, ut patet.

2.° Qui opinionem sensui communi oppositam propugnaret, invictis argumentis eam demonstrare deberet: atqui talia argumenta invenire non posset: unde enim ea deduceret? non ex ratione, quae certe constanti, et uniformi hominum consensui supra exposito adversari non potest, alioquin ipsa natura intellectualis rueret: non ex ordine morali; in moralibus enim praecipua vis probandi ex natura hominum, proindeque ex ipsorum consensione eruitur: ergo etc.

3.° Repugnat omnes moraliter homines omnium aetatum, saeculorum, et regionum simul conspirare ad fucum faciendum; repugnat pariter eos simul percipere, ut evidenter veram doctrinam sibi proportionatam, praesertim ad mores necessariam, quae reipsa falsa est; tunc enim humana ratio destrueretur: ergo talis consensio ab ipsa natura humana oritur; in sola quippe natura homines ita sibi consentiunt, ait Cicero (1): *Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est*: et sola judicia naturae semper firma sunt: *Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat* (2): quod autem ipsa natura fundatur, admittendum est, ut verum, aut de omnibus dubitandum est: ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Major, et sanior pars hominum diu plurima admisit puncta in moralibus gravissima, quae tamen falsa erant; v. g. probationes ferri candentis, aquae ferventis, singularis certaminis: ergo etc.

R. 1.° *Nego maj.* Multi namque, et praesertim clerici, qui, in his ignorantiae saeculis, sanior pars erant societatis, reclamaverunt adversus hujusmodi probationes, et Ecclesia eas damnavit.

R. 2.° *Nego conseq.* In his enim casibus non aderant conditiones requisitae; tales quippe probationes non erant universales, non fuerunt constantes, ut patet: ergo etc.

Inst. Per multa saecula omnes homines plures admiserunt Deos: ergo etc.

R. 1.° *Nego ant.* Nam 1.° multi semper existiterunt qui verum Deum agnoscebant, nempe tota gens Hebraea, et alii inter gentes dispersi, ut patet exemplo Job, et amicorum ejus; 2.° communiter idololatrae saltem doctiores, plures admittentes Deos, unum supremum aliorum dominum agnoscebant; ut dicemus in Metaphysica, ubi de unitate Dei.

(1) *Tuscul. l. 1, n. 30, edit. an. 1634, in-4°.*
(2) *De Natura Deorum, lib. 2, n. 5.*

R. 2.° *Nego conseq.* Nam 1.° ille consensus hominum non erat uniformis, siquidem varii admittebantur Dii pro variis regionibus, imperiis, et regnis; in sola admittenda divinitate sibi concordes erant populi; in hoc autem non errabant. 2.° Non negamus tamen eos communiter sibi consensisse in admittenda pluralitate Deorum: verum ille consensus non fuit constans, ut experientia constat; et aliunde rectae rationi adversabatur, ut adversarii nostri fateri coguntur: nullus quippe onus in se suscipere vellet polytheismum defendendi, vel etiam ostendendi illum rationi non esse oppositum · ergo etc.

Obj. 2.° Omnes homines universaliter, constanter, et uniformiter crediderunt solem circa terram moveri: ergo consensio hominum, prout eam exposuimus, non est motivum etc.

R. Nego conseq. Nam 1.° illud quod falso ferebatur judicium non fuit uniforme, neque constans; 2.° non tam de realitate motus judicabant homines quam de ejus apparentia; at judicium de apparentia hujusmodi motus non erat falsum; certum est enim solem, stellas, et totum coelum volvi circa terram apparere. Praeterea realitas motus terrae circa solem non erat objectum captui multitudinis proportionatum. Ergo praefatum judicium in solam apparentiam omnibus notam cadebat, non vero in rem ipsam: ergo etc.

Obj. 3.° In saeculis ignorantiae nonnulli impostores quasdam opiniones falsas tradere potuerunt, ut veras; omnes forsitan eas bona fide acceperunt, et hucusque servaverunt: ergo non constat consensum etc.

R. Nego ant. Vel enim opiniones, quae sic traditae, et conservatae supponuntur, in natura fundatae sunt, vel non: si prius, ergo verae sunt, et nullum est periculum in illis credendis; si nullo modo in natura sint fundatae, impossibile est omnes eas veluti veras unanimiter admisisse, et hucusque constanter credidisse: ergo etc.

Inconcussa igitur manet propositio nostra, scilicet, constantem, et uniformem hominum consensionem in aliqua doctrina morali habendam esse, ut tutam veritatis regulam: nullus itaque privatam opinionem contra hanc consensionem tuto defendere potest.

ARTICULUS QUINTUS

DE TESTIMONIO HOMINUM.

Nomine *testimonii hominum* intelligitur eorum consensio in referendis factis.

De factis in conspectu nostro peractis sola relatione sensuum infallibiliter aliquando judicare possumus, ut ostendimus. At

multa sunt alia facta, quae certo nobis constare non possunt, nisi testimonio hominum, nempe ea, quorum non fuimus testes, sive nobis sint coaeva, sive praeterita. Saepe ergo necesse est, ut hominibus fidem adhibeamus: attamen testimonium eorum ex natura sua non est infallibile, nam *Omnis homo mendax* (1), et decipi, aut alios decipere potest: hinc duo fugienda sunt extrema, videlicet, nimia credulitas, quae omnia sine discretione admittere, et pertinax incredulitas, quae nihil, ut certum agnoscere vellet; statuendae sunt igitur regulae, quibus prudenter judicari possit, quandonam fides adhibenda sit testimonio hominum.

Praesentem hunc articulum in tres dividemus paragraphos: in primo nonnullas praemittemus notiones ad elucidandam quaestionem necessarias; in secundo pyrrhonismum historicum profligabimus; in tertio quaenam sit auctoritas testimonii humani in referendis factis investigabimus.

§. I. — *Nonnullae praemittuntur notiones necessariae.*

Inter eas notiones, quae velut necessariae praemittendae sunt, aliae spectant facta, et aliae testes.

SECTIO PRIMA.

De notionibus, quae spectant facta.

Facta ab omnibus relata diversae sunt qualitatis. 1.° Alia sunt *coaeva*, id est, aetate eorum a quibus narrantur peracta; et alia *praeterita*, quae scilicet aetatem eorum a quibus referuntur praecesserunt. 2.° Alia dicuntur *privata*, quia paucos habuerunt testes; et alia *publica*, quia coram multitudine fuerunt patrata, aut saltem multos habuerunt testes, 3.° Alia sunt *gravissimi momenti*, quae videlicet aliquid eximii prae se ferunt, et attentionem hominum naturaliter excitant; et alia *levis momenti*, quae nihil magni ponderis habent, nec proinde idonea sunt, ut attentionem hominum promoveant. 4.° Alia praejudiciis favent, et alia eis adversantur: *praejudiciis favent*, cum moribus hominum, et pristinis opinionibus consentanea sunt: *praejudiciis* vero *adversantur*, quando receptis opinionibus, cupiditatibus, et commodis hominum contraria sunt. 5.° Alia sunt *clara*, *et perspicua*, quae ab omnibus facile intelliguntur, ut magnum inter duos exercitus praelium, obsessio urbis, etc. et alia sunt *obscura*, quae videlicet tam facile non perspiciuntur, v. g. artificiosa quaedam mirabilia. 6.° Denique alia sunt *naturalia*, quae solitis naturae legibus consentiunt; et alia *supernaturalia*, quae easdem leges superant.

(1) *Psal.* CXV, 11.

SECTIO SECUNDA.

De notionibus, quae testes respiciunt.

Testes sunt 1.° vel oculati, vel historici : sunt *oculati*, quando propriis oculis conspexerunt facta, quae referunt: dicuntur vero *historici*, cum ab aliis didicerunt factum, quod testantur.

2.° Testes historici sunt coaevi, vel posteriores factis quae referunt : sunt *coaevi*, quando ea vixerunt aetate, qua exstiterunt facta ; et *posteriores*, si referant facta ante aetatem suam jam peracta.

Ut testimonium hominum sit motivum infallibile judicandi de factorum existentia, plures requiruntur conditiones, scilicet 1.° ut factum sit possibile, hoc patet ; 2.° ut sit gravis momenti, alioquin timendum foret, ne testes leviter illud admisissent, 3.° ut plurimi sint testes, qui nec decipi potuerunt, nec decipere voluerint, nec decipere potuissent etiamsi voluissent ; 4.° ut clare loquantur, et bene intelligantur. Defectu hujus conditionis non raro contingit quosdam testes decipere etiam nolentes, vel quia male exprimunt, quod exprimere volunt, vel quia ab audientibus male intelliguntur. Judices praesertim summa attentione interrogare debent testes rusticos, barbaris locutionibus saepe utentes; alioquin in gravissimos errores frequenter inciderent.

§. II. — *De pyrrhonismo historico.*

In eo consistit pyrrhonismus historicus, quod nulla adhibeatur fides testimoniis hominum, ita ut facta historica in quoddam dubium universale revocari debeant. Quamvis insanam hanc opinionem in tota generalitate sua omnino tenere non videatur *Bayle*, illi tamen variis in locis operum suorum multum favet.

PROPOSITIO

Pyrrhonismus historicus omnino rejiciendus est.

Prob. Procul rejiciendum est dubium, quod 1.° naturae, et indoli hominum repugnat, 2.° rationi adversatur, 3.° religionem, societatem, et jura privata subvertit : atqui dubium generale de factis historicis his omnibus vitiis laborat.

1.° *Naturae, et indoli hominum repugnat:* dubio enim illo semel admisso, nullum factum cujus testes oculati non fuissemus, haberi posset, ut certum : atqui tale dubium naturae, et indoli hominum non minus repugnat, quam dubium generale Scepticorum ; quis enim serio in dubium revocare poterit Henricum IV olim exstitisse, et lugenda occisione mortuum esse ? quis alicui persuadere posset incertum esse Ludovicum XVI capite fuisse truncatum, diversa gubernia sibi successisse in Gallia, Lutetiam, Londinum, Romam, aliasque famosissimas urbes éxistere? ergo etc.

2.° *Adversatur rationi:* apud omnes enim constat 1.° plurimos testes oculatos circa factum sensibus obvium decipi non posse; 2.° innumeros homines tempore, loco, moribus, studiis a se invicem sejunctos ad fraudem sibi inutilem simul conspirare nequire; 3.° repugnare ingentem hominum multitudinem a falsis testibus circa factum publicum, et maximi momenti deceptam fuisse: atqui tamen haec omnia supponit pyrrhonismus historicus: ergo 2.° etc.

3.° *Religionem, societatem, et jura privata subverteret*; 1.° quidem religionem; nam tota religio factis, tum naturalibus, tum supernaturalibus nititur, in libris continetur, etc. 2.° societatem; nulla quippe est societas absque majestate principum, auctoritate legum, et jurisdictione magistratuum; porro ex solo testimonio hominum haec noscuntur: 3.° jura privata; quaecumque enim jura proprietatum, honorum, et dignitatum, ex humano testimonio tantum cognosci queunt: ergo 3.° etc. aliunde etc. insuper etc. ergo etc.

Nihil solidum contra tot, et tam lucidas rationes objici potest, ut ex infra dicendis magis patebit.

§. III. — *De auctoritate testimonii hominum in factis historicis.*

Hunc paragraphum in duplicem sectionem dividemus: prima erit de factis naturalibus, et secunda de factis supernaturalibus.

SECTIO PRIMA.

De auctoritate testimonii hominum in factis naturalibus.

Cum facta naturalia possint esse coaeva, vel praeterita, duplex hic tractanda occurrit quaestio, videlicet, an testimonium hominum sit motivum infallibile judicandi, 1.° de veritate factorum coaevorum, et 2.° de veritate factorum praeteritorum. Duplici huic quaestioni per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Testimonium hominum est motivum infallibile judicandi de veritate factorum coaevorum.

Prob. Infallibiliter judicamus aliquod factum esse verum quando constat testes illud referentes non fuisse deceptos, decipere noluisse, et decipere non potuisse, etiamsi voluissent: atqui multa sunt facta, quorum testes certo decepti non fuerunt, decipere noluerunt, et decipere non potuissent, etiamsi voluissent.

1.° *Quorum testes decepti non fuerunt;* saepe enim referuntur facta publica, sensibilia, cunctis obvia, coram numeroso testium concursu patrata, v. g. praelia, victoriae, urbium exstructiones, vel destructiones, etc. atqui supponi non potest tot

testes diversos eodem modo circa hujusmodi facta fuisse deceptos; ad hoc enim requireretur, ut omnes simul facultatibus, et sensibus suis eodem modo fuissent orbati: porro talis suppositio evidenter est contra moralem, et physicam hominis naturam: ergo etc. ergo 1.° etc.

2.° Multa sunt facta, *quorum testes decipere nolunt;* impossibile est enim multos homines loco, legibus, studiis, moribus, praejudiciis, cupiditatibus, etc. a se disjunctos simul consentire, absque ulla spe utilitatis propriae, in fraudem faciendam: atqui innumera sunt facta in quibus referendis multi sibi consentiunt testes, loco, legibus, studiis, etc. a se disjuncti, qui nulla spe utilitatis propriae fuerunt excitati; referunt enim facta sibi inutilia, et saepe probrosa, odiosa, et nociva. Ergo 2.° etc.

3.° Plurima sunt facta, *quorum testes decipere non possent, etiamsi vellent;* nam saepe agitur de factis publicis, et gravis momenti: atqui plurimi testes circa hujusmodi facta decipere non possent, etiamsi vellent; nam hujusmodi facta admittere non solent homines, saltem multi, nisi prius ea sedulo expenderint; ex diversis motivis, ea examini subjiciunt: porro si fraus existeret, facile detegi posset, cum haec facta supponantur publica. Ergo 3.° etc. aliunde etc. insuper etc. ergo etc.

Ad confirmationem hujus propositionis sint in exemplum quaedam facta nobis coaeva, v. g. horrenda Ludovici XVI condemnatio, regimen conventus Nationalis, Directorii, Consulum, et deinde *Napoleonis*, sub nomine *imperatoris*, exilium familiae regiae; celebres Gallorum victoriae in Ægypto, Italia, Germania, Prussia, etc. memorabiles eorumdem clades in Hispania, in Russia, et in ipsamet Gallia; inopinata antiquae monarchiae restitutio, nova, et non minus inopinata ejus eversio anno 1830: atqui haec facta, aliaque similia, et innumera, certissima sunt; non solum enim in Gallia, sed in tota Europa pari modo referuntur, quotidie in dictis, et scriptis supponuntur vera, in memoriam revocantur, etc. ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Testimonium duntaxat probabile non parit certitudinem: atqui testimonium hominum est duntaxat probabile: ergo etc.

R. Nego min. Nam illud testimonium non est duntaxat probabile, quod cum veritate certo conjungitur: atqui testimonium hominum multis in circumstantiis cum veritate certo conjungitur, ut ex probatione constat: ergo etc.

Inst. 1.° Testimonium uniuscujusque hominis est duntaxat probabile: ergo, et testimonium plurimorum hominum.

R. 1.° *Nego ant.* Nam fieri potest, ut testimonium unius hominis talibus vestiatur circumstantiis, ut omnis possibilitas dubitandi excludatur.

R. 2.° *Nego conseq. et paritatem.* Vis enim probandi in testimonio hominum deducitur ex numero testium, ex eorum cupiditatum conflictu, morum diversitate, commodorum, et incommodorum oppositione, et ex similibus aliis circumstantiis: atqui haec omnia in testimonio plurimorum hominum saepe inveniuntur, nunquam vero in testimonio unius duntaxat hominis: ergo nulla est paritas.

Inst. 2.° Illud est duntaxat probabile, quod mera est probabilitatum congeries: atqui testimonium plurimorum mera est, etc. ergo etc.

R. Nego min. Nam testimonium plurimorum hominum, relative ad probationem, non est quid divisibile, sed est totum morale, siquidem vis illius, ut observavimus, ex numero testium, ex cupiditatum conflictu, etc. deducitur: collective igitur semper considerandi sunt testes; ergo testimonium eorum non est mera, etc.

Inst. 3.° Testimonium plurimorum hominum est congeries testimoniorum privatorum: atqui testimonium privatorum est duntaxat probabile, ex concessis: ergo testimonium plurimorum est duntaxat probabilitatum congeries.

R. Nego maj. Nam ubi plurimi testes, tempore, loco, studiis, praejudiciis a se dissidentes idem factum, praesertim publicum, et gravis momenti, eodem modo referunt, prudenter judicatur eos non fuisse deceptos, nec decipere velle: eo magis fide digni sunt, quo major est cupiditatum eorum conflictus: haec in testimonio privatorum non inveniuntur; plurimorum igitur testimonium considerari debet, ut totum indivisibile quoad certitudinem, quam parit: ergo dici non potest illud esse meram testimoniorum privatorum congeriem.

Inst. 4.° Quod uni individuo convenit, toti individuorum collectioni convenire debet: atqui probabilitas convenit testimonio unius hominis: ergo, et testimonio plurimorum.

R. Dist. maj. Quod uni individuo convenit, toti etc. in iis, quae natura fundantur, *conc.* in iis, quae a sola collectione pendent, *nego maj.* Itaque ubi agitur de iis quae natura fundantur, quod uni convenit, omnibus convenire debet; sic quia homo essentialiter est rationabilis, rationabilitas cunctis hominibus convenit: at ubi agitur de iis, quae a collectione pendent, quae uni conveniunt, non idcirco conveniunt omnibus; v. g. convenit uni militi seorsim sumpto urbem obsidere non posse, inde vero concludere non licet multos milites id non valere: ergo etc.

Inst. 5.° Nullo modo determinari potest quot requirantur testimonia, ut cesset probabilitas, et habeatur certitudo: ergo testimonium plurimorum hominum semper remanet mera probabilitatum congeries.

R. *Nego conseq.* Habetur enim certitudo ubi de veritate facti omnibus ratione utentibus impossibile est dubitare : atqui multa sunt facta, de quibus nulla ratione dubitare possumus, quamvis determinare non valeamus quot necessaria sint privatorum testimonia, ut habeatur certitudo ; v. g. evidenter constat Romam existere, Hispaniam gravissimas nuper subiisse mutationes, in America plura recenter constituta esse gubernia, licet ignoremus qualis necessarius sit numerus testium ad producendam hanc certitudinem : ergo etc.

Hinc patet meras opponi subtilitates solidissimae fidei quam vel inviti omnes adhibemus multis factis coaevis quorum testes oculati non fuimus.

SCHOLIUM PRIMUM.

Saepe substantia alicujus facti, et praecipuae ejus circumstantiae ex testimonio hominum constant, non autem aliae circumstantiae minus essentiales, nec quaedam alia facta particularia ad factum principale pertinentia, quia vel testes non ita sibi consentiunt, vel facilius decipi potuerunt, vel merito timetur, ne decipere voluerint: v. g. quando victoriae *Napoleonis* ex ipsius jussu publice annuntiabantur, certe de illarum substantia non erat dubitandi locus; at in earum descriptione multa erant a veritate aliena, dubia, aut suspecta, multa consulto omissa, aut exaggeranter amplificata. Prudentis ergo viri est testimonium hominum ponderare, certa ab incertis sedulo discernere, et cavere tum a faciliori credulitate, tum a nimia incredulitate.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Quamvis testimonium unius hominis seorsim sumpti ex natura sua sit fallibile, et ordinario plurimi requirantur testes moribus, studiis, cupiditatibus, etc. a se disjuncti ut perfecta obtineatur certitudo, saepe tamen testimonium unius testis oculati, cujus sagacitatem et probitatem novimus, gravissimae est auctoritatis respectu nostri, et moralem parit certitudinem ad commercium civile sufficientem ; sola enim hac certitudine innixi fere semper in tota vita nostra agimus. Ad obtinendam autem perfectam certitudinem non semper multi requiruntur testes; nam, juxta axioma ratione fundatum et in utroque jure receptum, non tam numeranda, quam ponderanda sunt testimonia. Non tantummodo itaque de factis publicis, et gravis momenti infallibiliter judicamus ex testimonio hominum, sed etiam de innumeris factis privatis, et levis momenti, quia ex variis adjunctis similiter percipimus testes non fuisse deceptos, et decipere nolle.

PROPOSITIO SECUNDA.

Testimonium hominum aliquando est motivum infallibile judicandi de factis praeteritis.

Prob. Testimonium hominum est motivum infallibile judicandi de factis praeteritis, si plurimae sint viae, quibus eorum veritas usque ad nos certo pervenire queat: atqui plurimae sunt viae, quibus veritas factorum praeteritorum usque ad nos certe pervenire potest, scilicet traditio, historia, et monumenta.

1.° *Traditio.* Aliquando enim contingit, ut factum publicum, et gravissimi momenti per multas testimoniorum series, non in uno loco, sed ubique receptas, et saltem quoad facti substantiam perfecte sibi consentaneas, transmittatur: atqui in illo casu factum istud sola ope traditionis certe transmittitur; certe enim transmittitur si nullum sit tempus quo fingi potuerit: atqui nullum est tempus, quo factum istud fingi potuerit; fingi enim debuisset in prima generatione, vel in aliqua e sequentibus generationibus: atqui neutrum dici potest: non in prima generatione, nam multi tunc existebant homines, qui hujusmodi facti testes esse debuissent, qui proinde contra illud reclamassent: non pariter in una e sequentibus generationibus; undique enim conclamarent homines, juvenes, et senes, se nihil tale a patribus audiisse, fidem narrationi denegarent, et efficaciter impedirent ne fraus serperet. Si quis, v. g. serio narrare auderet ingentem Gallorum exercitum Angliam abhinc triginta, sexaginta, centum aut tercentum annis invasisse, et insignes victorias in hac insula reportasse, certe, haec fabula fidem publicam obtinere non posset; contra vero etiamsi nullae existerent historiae, nulla monumenta, quis nobis persuadere posset Henricum Magnum non exstitisse, regnum suum vi armata non acquisijsse, e secta calviniana in religionem catholicam non transiisse; Anglos sub Henrico VIII a communione Romana non recessisse, imperium Romanum non viguisse, Alexandrum non regnasse, etc? ergo etc.

Notandum est tamen traditiönem oralem seorsim sumptam non esse motivum infallibile judicandi, praesertim de factis remotis, nisi sit clara, et uniformis; plurimae sunt enim traditiones vagae, et obscurae, vel quae variae sunt pro diversis provinciis, aut familiis; nulla fides tuto adhiberi potest rumoribus istis: unde sola factorum substantia ex traditione orali seorsim sumpta ordinarie constat, quia in sola substantia sibi concordare solent homines.

II.° *Historia.* Omnes enim fatentur historiam fide dignam esse, quando constat illam esse authenticam, veram, et integram: atqui constare potest historiam esse etc.

1.° Constare potest historiam esse *authenticam*; illa enim historia est authentica, quae ejus est auctoris cui tribuitur, et eo

tempore, ad quod refertur, fuit scripta: atqui constare potest historiam ejus esse auctoris, etc. historia enim illius est auctoris, cui tribuitur, et temporis ad quod refertur, quando impossibile fuisset illam supponere: atqui multi sunt libri historici qui certe supponi non potuissent; multi enim eventus publicos, et gravissimi momenti describunt tanquam recentes, et omnibus notos, referunt facta totam gentem, aliasque gentes vicinas spectantia, continent leges divinas, ac humanas, solemnitates adhuc exstantes, earumque institutionem, constanti, et uniformi traditione perpetuo habiti sunt, ut talis auctoris, et talis temporis, diversis temporibus, et in diversis regionibus ab aliis auctoribus eodem modo citantur: at impossibile est tales libros suppositos fuisse, propter rationes in prima parte expositas: ergo 1.° etc.

2.° Constare potest historiam esse *veram*; haec enim historia est vera, cujus scriptor non fuit deceptus, decipere noluit, et decipere non potuisset etiamsi voluisset: atqui haec tria certo constare possunt.

1.° Constare potest scriptorem non fuisse deceptum: scriptor enim decipi non potest circa facta publica, et gravissimi momenti, quorum ipse fuit testis oculatus, aut saltem coaevus: nec circa facta, quae rationibus fide dignissimis nituntur, scilicet traditione constanti, relationibus non suspectis, et monumentis inconcussis; ex ipsa autem lectione alicujus libri facile intelligitur an facta, quae referuntur sint hujus generis: ergo 1.° etc.

2.° Constare potest scriptorem decipere noluisse; merito enim judicatur scriptorem decipere noluisse, quando minutissimas factorum circumstantias narrat, varias epochas assignat, nomina locorum, et personarum exprimit, ad monumenta, quae adhuc existere supponit, lectores remittit, cum aliis scriptoribus sibi aliunde adversis consentit, aliosque ingenuitatis, et sinceritatis characteres exhibet; impostor enim tot non suppeditaret media fraudis suae detegendae: porro nihil facilius est quam cognoscere an historia has habeat dotes: ergo 2.° etc.

3.° Constare potest scriptorem decipere non potuisse, etiamsi voluisset; nam historici saepe narrant facta tanquam recentia, publica, et gravissimi momenti, quae dicuntur multos habuisse testes adhuc exstantes, et gentem integram, aut plures diversas gentes simul respiciunt: at impossibile est scriptores historicos decipere posse circa hujusmodi facta; si quis, v. g. accurate describeret, et serio narraret quaedam facta publica, et gravissimi momenti, de quibus nihil audiissemus, numquid permitteremus ea ad posteros sine contradictione transmitti? minime sane: ergo 3.° etc. aliunde etc. ergo etc.

4.° Constare potest historiam esse *integram*; illa enim historia est integra, quae nullam subiit mutationem quoad factorum

substantiam : at constare potest historiam nullam subiisse, etc. merito enim judicatur nullam hujusmodi mutationem subiisse, quando eadem facta, quoad substantiam, reperiuntur in cunctis exemplaribus, sive manuscriptis, sive impressis, licet nonnullae sint variantiae in circumstantiis minus essentialibus, in punctis, verbis, etc. Atqui facile cognosci potest, an eadem facta in cunctis exemplaribus legantur : ergo etc. Praeterea, si liber valde sit notus, si exemplaria ejus multipliciter sint repetita, et ubicumque sparsa, impossibilis fuit adulteratio: porro multi sunt libri historici, qui semper fuerunt valde noti, et multiplicati : ergo 3.° etc. aliunde etc. ergo etc.

III.° *Monumenta.* Veritas enim factorum praeteritorum, ex monumentis in memoriam eorum erectis infallibiliter obtineri potest, si cum illis necessario sit conjuncta : atqui veritas factorum praeteritorum necessario conjuncta est cum monumentis in eorum memoriam erectis ; nam impossibile est monumenta fuisse erecta in memoriam factorum omnino inauditorum, qualia tamen essent facta fictitia ; quis auderet v. g. statuam erigere in honorem alicujus celeberrimi ducis, qui hucusque penitus fuisset ignotus ? si illam erigeret, nonne in publicum ludibrium deveniret ? Quis, e contra, in dubium revocare vellet factum publicum insigni monumento ad nos transmissum ? Quis in posterum mirabilem columnam in platea Vendociensi, Parisiis, erectam considerans, dubitare poterit, an realiter exstiterint victoriae in ea descriptae ? Ergo etc. aliunde etc. insuper etc. ergo etc.

Si autem unaquaeque via superius exposita, seorsim sumpta, plene aliquando sufficiat, ut veritas factorum antiquissimorum constet, quanto magis patebit, ubi omnes viae supra dictae simul concurrent ! at frequenter omnes illae viae ad testanda facta praeterita, et etiam antiquissima simul concurrunt : ergo vêra est propositio nostra, scilicet, testimonium humanum aliquando esse motivum infallibile judicandi de factis praeteritis, et nonnisi vanae esse possunt difficultates, quae adversus propositionem adeo lucidam congeruntur.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Illa certitudo non est perfecta, quae lapsu temporum minuitur : atqui certitudo factorum praeteritorum lapsu etc. ergo etc. Ita *Craig*, ex Scotia oriundus, qui imminutionem certitudinis factorum praeteritorum mathematice computans, assignat tempus, quo certitudo religionis christianae desitura sit, videlicet versus annum 3, 153 aerae nostrae.

R. Nego min. Ostendimus enim plurima esse facta ingentia,

et splendida circa quae nullus error serpere potest : certitudo igitur non decrescit.

Et vero, eadem est certitudo, ubi est idem testimonium moraliter perseverans : at in traditione constanti, et uniformi, de qua hic agitur, idem semper est testimonium moraliter perseverans ; nam generationes sine sensu sibi succedunt, et eamdem traditionem non interruptam constituunt, sicut aquae jugiter decurrentes fluvium faciunt : ergo certitudo non minuitur, imo potius augetur ; nam critici facta sic transmissa sub quolibet respectu scrutantes perlustrant : si quid falsum in eis esset, illud detegerent, et non occultarent : ergo etc.

Non negamus tamen facta nunc certa fieri posse dubia, vel omnino ignota, si nempe historiae, et monumenta, quibus veritas eorum nobis constat perirent, sicut multi libri historici reipsa perierunt : sed inde non sequitur facta etiam antiquissima ad nos viis supra memoratis transmissa in dubium revocari posse : porro non expendimus, an facta praeterita semper futura sint certa, sed an revera, ut narrantur, evenerint.

Inst. 1.° Testis auritus minus certus est de facti existentia, quam testis oculatus: ergo certitudo factorum praeteritorum lapsu temporum minuitur.

R. Dist. ant. Testis auritus minus certus est, si factum ab uno, aut altero tantum audierit, *transeat ;* si factum a multis testibus audierit, *nego ant.* Itaque si testis auritus factum ab uno, aut altero tantum audierit, non diffiteor illum minus esse certum, quam testem oculatum; testis enim oculatus solam illusionem propriam formidare debet, dum testis auritus illusionem propriam, et illusionem, ac malam fidem illius a quo rem didicit, timere potest: ergo etc. At si factum a multis audierit, tunc non minus certus est, quam testis oculatus; nam impossibile est, ut diximus, multos homines, loco, tempore, studiis, praejudiciis, opinionibus, etc. a se invicem disjunctos, simul conspirare ad fucum faciendum, absque ulla spe alicujus utilitatis propriae : unde non minus certus sum de praeterita S. Ludovici existentia, quam si illum propriis oculis conspexissem: ergo etc.

Dixi *transeat antec.* In priori sensu ; quia contingere potest, et saepe contingit, ut ex narratione unius, aut alterius testis oculati non minorem habeamus certitudinem de existentia facti, quam si illud vidissemus, quando videlicet agitur de facto, circa quod nulla existere potest illusio, et aliunde sanum judicium, ac bonam fidem testis perfecte novimus.

Inst. 2.° Eo debilior est certitudo, quo debilius afficimur: atqui simplex auditor debilius afficitur, quam testis oculatus: ergo etc.

R. Dist. maj. Eo debilior est certitudo, quo debilius afficimur, id est, quo debiliorem habemus convictionem, *conc.* quo debi-

lior est impressio in mente, *nego maj.* Itaque sedulo distinguenda est convictio mentis ab impressione, quae fit in anima; certum est enim minorem fieri impressionem in anima simplicis auditoris, quam in anima testis oculati, quia, evanescente objecto sensibili, sensus per illud excitati paulatim quiescunt; sic multo minus afficimur legendo, vel audiendo historiam praeliorum, quam si testes illis astaremus, et innumeros videremus homines circumquaque jacentes, mutilatos, mortuos, et morientes: convictio autem non sic debilitatur; rationes enim, quae pariunt certitudinem circa factum aliquod non ita evanescunt: porro de factis praeteritis, non ex commotione sensuum, sed ex convictione mentis judicandum est: ergo licet minus afficiatur auditor, quam etc. non ideo minor est certitudo.

Inst. 3.° Certitudo facti, ratione locorum, et temporum a nobis dissiti, eodem modo se habet respectu mentis nostrae, ac visio objecti remoti respectu oculorum: atqui eo minor est visio, quo remotius est objectum: ergo a pari etc.

R. Nego maj. et paritatem. Visio enim oculorum pendet a radiis luminis: atqui radii luminis imminuuntur pro ratione distantiae objecti, ut experientia constat; necesse est enim, ut radii luminis ad pupillam oculi perveniant: porro quo remotius est objectum, eo minor radiorum numerus ad pupillam oculi pervenit, quia radii ab objecto reflexi a se invicem *divergunt.* Verum certitudo factorum praeteritorum non sic apprehenditur; pendet enim duntaxat a rationibus, quae convictionem mentis operantur: atqui hujusmodi rationes nullam habent similitudinem cum radiis luminis respectu oculorum nostrorum: ergo etc.

Obj. 2.° Plurima sunt facta a gravibus auctoribus scripta, quae tamen merae sunt fabulae, v. g. ortus, et educatio Remi, et Romuli, actio Accii Naevii cutem novacula secantis, quae ab ipso Tito Livio serio narrantur: ergo etc.

R. Dist. ant. Plurima sunt facta etc. et ipsis desunt conditiones requisitae, *conc.* et adsunt conditiones requisitae, *nego ant.* Ut enim veritas factorum praeteritorum ex testimonio hominum constet, nonnullae requiruntur conditiones; videlicet, facta debent esse sensibilia, publica, gravissimi momenti, et a multis testibus de mutua conspiratione minime suspectis relata: porro facta, quae nobis objiciuntur his conditionibus non gaudent, nulli enim proferuntur testes oculati, qui viderint Remum, et Romulum a lupa lactatos, aut cutem ab Accio Naevio novacula secari; haec facta non referuntur tanquam publica, nec aliunde gravis sunt momenti. Insuper ipse Titus Livius lectores admonet se aliquoties relaturum esse facta, quorum veritas ex prisca tantum, et communi credulitate constat; sic enim se habet in exordio historiae suae, loquendo de patre Romuli, quem vulgus dice-

bat esse Deum Martem : « *Sed haec , et his similia , utcumque animadversa; aut aestimata erant, haud in magno equidem ponam discrimine* ».

Et vero haec , et alia ejusmodi facta statim cognita sunt ut falsa , quando severiori critices examini subjecta sunt ; si ergo alia essent falsa, falsitas eorum similiter deprehenderetur: atqui tamen multa sunt facta, quae saepe stricto examini subjecta sunt, et in quibus nullum falsitatis indicium deprehendere potuerunt etiam severiores critici : ergo etc.

Eadem responsione solvi possunt objectiones, quae desumuntur ex fabulis paganorum etiam in publicis monumentis consignatis, ex falsis reliquiis, aut miraculis sanctorum, ex aliis historiis apocryphis , quae apud diversas gentes , et apud christianas etiam passim fuerunt publicatae, etc. Si enim haec facta diligenter inspiciantur , deprehenduntur privata , occulta , parvi momenti , testibus destituta, aliis factis authenticis dissentanea , rationi repugnantia , etc. aut aliquo saltem ex his defectibus notata : unde merito concluditur ea rejicienda esse : at inferri non potest alia facta conditionibus a nobis requisitis donata similiter rejici debere : ergo etc.

Obj. 3.° Cum patre *Hardouin*, eruditione, et paradoxis famoso. Certum est genus humanum per longum temporis intervallum densissimis ignorantiae tenebris fuisse involutum : atqui , durante illo temporis intervallo, sagaces quidam impostores cunctos fabricare potuerunt libros, quos antiquitati tribuimus: ergo etc.

R. Nego min. Nam 1.° his tenebrarum saeculis , in quibus bonarum artium , litterarum , et disciplinarum perierant notiones, impossibile erat perfectissima genii humani opera in lucem prodire , incredibile est quosdam scriptores obscuros , ab omni vitae civilis commercio sejunctos , philosophiae principia, historiae , eloquentiae , et poeseos nativos colores tam perfecte servare potuisse ; 2.° si mirabilia haec opera excogitassent , illa Homero , Virgilio , Horatio , Tacito , aliisque personis fictitiis non tribuissent ; id esset contra naturalem hominis indolem; 3.° nunquam istiusmodi fraudem coaetaneis , nec igitur posteris persuadere potuissent; 4.° si veteres libri historici hoc tempore fabricati fuissent , historiae diversarum gentium , et aetatum simul excogitari debuissent , et tam perfecte coadunari , ut apprime sibi consentirent , naturamque imitarentur ; 5.° temporibus illis plurimi adhuc viri, per varias regiones dispersi, scientiis , et artibus operam dabant ; omnes igitur in fraudem simul ita conspirare debuissent, ut nullus reclamaret: porro nemo non videt, quam haec omnia impossibilia sint, et absurda: ergo etc.

Inst. Isidorus Mercator suos decepit coaevos in octavo saeculo , falsas vulgando epistolas decretales sub nominibus primorum

Pontificum Romanorum: ergo a pari impostores omnes historias, quas tribuimus antiquitati, excogitare potuerunt.

R. *Nego conseq. et paritatem.* Plurimae sunt rationes disparitatis: 1.° enim Isidorus Mercator coaevos suos decepit falsa veris inserens, v. g. quasdam epistolas supponendo, et inter veras scribendo epochas saepo mutando, nonnullos textus adjiciendo, alios in extraneum sensum detorquendo; non vero decepit coaevos cuncta falsa supponendo: nam in ipsius collationo multa reperiuntur decreta, tum conciliorum, tum summorum Pontificium, quae ab omnibus habentur ut certa: imo, si totam collectionem suam excogitasset, et doctrinam omnino novam inauditam tanquam publicam, et ubique receptam docuisset, neque coaevos, neque posteros decepisset, quia fraus omnibus patuisset, ut demonstrat *Marchetti* (1). Si autem veteres libri historici suppositi fuissent in saeculis ignorantiae multo magis fraus patuisset. 2.° Epistolae decretales ex natura sua non erant publicae; diu manere potuerunt occultae: paulatim in majorem notitiam devenerunt, sicque homines regulas sanae critices ignorantes variis erroribus sine sensu imbuere: contra vero, in insana P. *Hardouin* hypothesi, non tantum facta parvi momenti, et quasi occulta, sed publica, gravissimi momenti, a se invicem, et a multis aliis dependentia, diversas gentes spectantia, etc. supponerentur. 3.° Constans, et uniformis non reperitur traditio a tempore Isidori usque ad Pontifices, quibus dictas adscribit epistolas: attamen haec conditio est essentialis ut certissime constet facta supponi non potuisse. 4.° A pluribus jam saeculis fraus Isidori fuit detecta, et quae falsa sunt a veris in compilatione ejus tuto secernuntur: si ergo veteres historiae suppositae fuissent, aliquos suppositionis hujus characteres detegere, aut suspicari debuissent critici: atqui nihil tale deprehendere potuerunt in multis historiis antiquis: nedum igitur objectio ex facto Isidori deprompta nobis noceat, thesim nostram potius obfirmat.

SCHOLIUM.

Quamvis in propositiono nostra hoc solum suscepcrimus probandum, scilicet, testimonium hominum aliquando esse motivum infallibile de factis praeteritis, publicis, et gravissimi momenti judicandi, non tamen inde concludendum est cuncta alia facta minus essentialia esse dubia; fieri enim potest ea, tam claro referri, et tot exhibere veritatis notas, ut fides illis denegari nequeat; tunc admitti debent, ut certa. Quicumque ergo difficillimam, et simul commendandam historiae scientiam acquirere cupit, a nimia credulitate, et ab excessiva incredulitate diligenter abstinens, caute procedat. Diligenter exquirat 1.° an traditio sit

(1) *Critique de l' histoire ecclésiastique de Fleury, t.* 1er, *p.* 25.

constans, et uniformis, an sine interruptione usque ad tempus ad quod refertur factum clare ascendat: an aliis traditionibus, vel factis, aut scriptis sit consentanea; talis est traditio de existentia diluvii; 2.° an scriptores aliqua deceptionis, ignorantiae, passionis, aut malae fidei indicia non praebeant; an narratio eorum traditioni, aliis historiis, factis, et moribus temporis in quo facta, quae referunt contingere debuerunt, congruat; 3.° an monumenta fuerint erecta tempore, quo memorabilia evenerint facta ipsis consignata, an traditionibus, et historiis sint conformia, aut saltem non contraria, etc. Ad haec praecipue attendere solent critici, ut de veritate factorum praeteritorum judicent, et certa duntaxat admittunt, ut certa, caetera vero habent, ut dubia, vel tantum, ut probabilia (1).

SECTIO SECUNDA.

De auctoritate testimonii hominum in factis supernaturalibus.

Ea facta dicuntur supernaturalia, quae consuetis naturae legibus derogant, v. g. subita febris ad jussum hominis sanatio, extraordinaria solis defectio, mortui resurrectio, etc. Non igitur a factis naturalibus differunt, nisi in causa, quae est supernaturalis.

PROPOSITIO.

Ex testimonio hominum veritas factorum supernaturalium constare potest.

Prob. 1.° Veritas factorum supernaturalium ex testimonio hominum constare potest, modo testimonium hominum eamdem vim habeat probandi circa hujusmodi facta, ac circa facta naturalia: atqui testimonium hominum eamdem vim etc. nam eamdem vim habet circa ea facta de quibus homines aequaliter judicare possunt: atqui homines aequaliter judicare possunt de factis supernaturalibus, ac de factis naturalibus; illa quippe facta aeque sensibus sunt obvia. Sit in exemplum eclipsis, quae tempore mortis Christi contigit: juxta cunctas astronomiae leges, illa eclipsis fuit supernaturalis, seu miraculosa: atqui tamen aeque sensibilis fuit, ac eclipses naturales; eclipses enim naturales ab ista non differunt, nisi in eo, quod tempore neomenii contingunt, dum illa tempore plenilunii acciderit: porro sive eclipses tempore neomenii, sive tempore plenilunii eveniant, aeque sunt sensibiles, ut patet: ergo etc.

Prob. 2.° Facta supernaturalia infallibiliter noscuntur, si constet testes non fuisse deceptos, noluisse decipere, nec potuisse decipere, etiamsi voluissent: atqui constare potest testes factorum supernaturalium etc.

(1) Vide *Langlet du Fresnoy*, *Méthode pour étudier l'histoire*, *t. 1.*

1.° Constare potest illos non fuisse deceptos; ostendimus enim facta supernaturalia non minus sensibilia esse, quam facta naturalia: ergo etc.

2.° Constare potest illos decipere noluisse; impossibile est enim multos homines studiis, moribus, opinionibusque diversis a se disjunctos, in fraudem sibi nocivam simul conspirare: atqui fieri potest multos homines studiis, moribus. et opinionibus a se disjunctos, factum supernaturale sibi inutile, imo nocivum simul testari; sic miracula Christi, et Apostolorum a multis referuntur testibus: quibus non erant utilia, sed potius nociva: ergo etc.

3.° Constare potest eos decipere non potuisse, etiamsi voluissent, nempe quando referuntur facta publica, gravissimi momenti, stricto examini saepe subjecta, etc. ergo etc.

Prob. 3.° Ideo adversarii negant testimonium hominum esse motivum infallibile judicandi de veritate factorum supernaturalium, quia ea judicant impossibilia: at, quocumque se vertant, factum supernaturale, seu miraculum admittant necesse est, ex hypothesi, quod multi homines illud testentur; nam vel factum, quod narratur verum est, vel non: si prius, admittitur miraculum; si posterius, iterum admittendum est miraculum; nam multi homines moribus, praejudiciis, et cupiditatibus sejuncti ad hujusmodi fraudem simul conspirare non possunt sine ingenti miraculo: ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Factum cujus falsitas magis constat, quam veritas, nullam meretur fidem: atqui falsitas miraculi magis constat, quam ejus veritas: ergo etc.

R. Nego min. Nam testimonium multorum hominum miraculi existentiam referentium est infallibile, ex probatis: ergo etc.

Inst. 1.° Certum est physice miraculum non existere, et moraliter tantum certum est illud existere: ergo etc.

R. 1.° *Dist. ant.* Certum est physice miraculum non existere, sepositis argumentis contrarium probantibus, *conc.* positis argumentis contrarium probantibus, *nego ant.* Cum enim miraculum sit derogatio consuetis naturae legibus, quoties constat illis non fuisse derogatum, eo ipso physice certum est miraculum non existere; at ubi validis argumentis demonstratur iisdem naturae legibus fuisse derogatum, tunc certitudo physica cessat: porro testimonio hominum constare potest consuetis naturae legibus fuisse derogatum; nam hujusmodi derogatio est factum non minus sensibile, quam factum naturale: ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Supponitur enim certitudinem physicam majorem esse certitudine morali: atqui hoc falsum est, imo repugnat multos homines variis motivis, et rationibus a se disjun-

ctos, simul esse deceptos circa factum sensibus obvium, aut mutua conspiratione decipere velle, et non repugnat Deum con suetis naturae legibus derogare: ergo etc.

Inst. 2.° Ubi duae sunt certitudines sibi oppositae, et aequales, mens, in aequilibrio posita, neutram partem amplecti potest: at in casu praedicto duae sunt certitudines oppositae, et aequales, nempe certitudo physica, quae testatur factum non contigisse, et certitudo moralis affirmans illud evenisse: ergo etc.

R. 1.° *Nego maj.* Nam, sicut veritas nunquam opponitur veritati, sed tota, vel nulla est; ita, et certitudo, quae nihil aliud est, quam secura adhaesio veritati cognitae.

R. 2.° *Nego min.* Nam certitudo physica id unum testatur, nempe eventum, qui vocatur miraculum naturaliter non contingere; ubi vero constat, sive physice pro testibus oculatis, sive moraliter pro aliis, eum de facto evenisse, ratio concludit miraculum existere, et tunc nulla est contradictio. Ergo etc.

Hinc patet quid respondendum sit famosissimo deistae *Voltaire* (1), asserenti possibilius esse totam Lutetiam decipi, aut decipere velle, quam mortuum resurgere, quia resurrectio mortui esset contra certitudinem physicam, et deceptio, aut mala fides Parisiorum esset tantum contra ordinem moralem: probavimus enim utrumque pariter impossibile esse, sola attenta natura; at certum est Deum consuetis naturae legibus derogare posse, non vero homines in positivum errorem inducere: si ergo multi homines de fraude non suspecti simul testentur se vidisse factum consuetis naturae legibus oppositum, concludendum est miraculum existere: ergo etc.

Incredulos sic arguit auctor dissertationis de factorum historicorum certitudine (2). *Testibus neque iidem affectus sunt, neque eaedem utilitates; eorum notitia inter se non habetur; plerique sunt etiam, qui nunquam se viderunt: inter se igitur nulla collusio potest esse. Conspiratio tantae urbis veluti Parisiorum sine ratione, utilitate, causa inter homines incognitos constituta, incredibilior est, quam mortui ad vitam revocatio. Haec legibus orbis phisici repugnat; illa legibus orbis moralis. Alii opus est pro-*

(1) *Questions sur l' Encyclopédie*, art: *Histoire.*

(2) *Encyclopédie*, art. *Certitude*: « *Les témoins n' ont ni les mêmes passions ni les mêmes intérêts; ils ne se connaissent pas; il y en a même beaucoup qui ne se sont jamais vus: donc il ne saurait y avoir entre eux aucune collusion. Le complot d' une aussi grande ville que Paris, formé sans raison, sans intérêts, sans motif, entre des gens qui ne se connaissent pas, est plus difficile à croire que la résurrection d' un mort. La résurrection d' un mort est contre les lois du monde physique; ce complot est contre les*

digio perinde ac alii hoc tantum discrimine, alterum altero ingentius esse. Deum ad vitam mortuum revocare, ut suam bonitatem ostendat, magnamque ullam veritatem confirmet, in eo infinitam potentiam animadverto; at Deum societatis ordinem invertere, causarum moralium actionem protrahere, homines mirifica impressione cogere, ut omnes normas rationis vitae consuetae violent, idque agere, ut singulum decipiat, in hoc quidem animadverto suam potentiam infinitam, sed minime perspicio sapientiam, quae eam in suis actionibus ducit: itaque fieri facilius potest, mortuum ad vitam revocari, quam Parisios totos me de hoc prodigio fallere.

COROLLARIUM PRIMUM.

Hinc patet quid intelligendum sit per auctoritatem: auctoritas in genere est motivum judicandi de rebus, quas per nosmetipsos non cognoscimus. Duplex distinguitur, una *humana*, et altera *divina*. *Auctoritas humana* est testimonium hominum, de quo hic modo tractavimus; adhaesio huic testimonio dicitur fides humana, et est certa, probabilis, aut falsa, juxta naturam testimonii.

Auctoritas divina est testimonium Dei per facta supernaturalia se manifestantis: facta autem supernaturalia, ex testimonio hominum certo constare possunt; porro ubi constat Deum locutum esse, omnimoda adhibenda est fides testimonio ejus: haec fides est divina, et nunquam fallit.

De ea in Theologia specie tractatur.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Facta in libris Veteris, et Novi Testamenti relata omnimoda fide digna sunt: nam si quidam libri in mundo sint authentici, integri, et veri, certe libri utriusque Testamenti, ut in tractatu de Vera Religione fuse demonstratur. Cum autem inter facta in his libris relata, multa sint evidenter supernaturalia, sequi-

lois du monde moral. Il faut un prodige pour l' un comme pour l' autre, avec cette différence que l' un est beaucoup plus grand que l' autre. Que Dieu ressuscite un mort pour manifester sa bonté, et sceller quelque grande vérité, là je reconnais une puissance infinie: mais que Dieu bouleverse l' ordre de la société, qu' il suspende l' action des causes morales, qu' il force les hommes, par une impression miraculeuse, à violer toutes les règles de leur conduite ordinaire, et cela pour en imposer à un simple particulier; j' y reconnais à la vérité sa pussance infinie, mais je n' y vois point de sagesse qui la guide dans ses opérations: donc il est plus possibile qu' un mort ressuscite, qu' il n' est possible que tout Paris m' en impose sur ce prodige.

tur religionem Mosaicam, et Christianam ei substitutam, esse veram, doetrinam in praedictis libris contentam esse divinam, ipsos libros esse sacros, et in summo honore habendos.

Haec omnia alibi per ordinem probanda dimittimus; hic vero ea supponentes, ut certa, testimonia ex libris tum Veteris, tum Novi Testamenti, data occasione, referemus ad tuendas, inconcussasque reddendas propositiones nostras.

ARTICULUS SEXTUS

DE MEMORIA.

Mens affectiones suas percipit, vel quatenus praesentes, et sensum intimum habere dicitur; vel quatenus praeteritas, et nunc memoriam habet, seu recordationem, vel reminiscentiam.

Memoria sub duplici respectu consideri potest, vel prout est facultas affectiones praeteritas in mentem revocandi, vel prout est sensus, quo mens pronuntiat se has, vel illas affectiones olim habuisse. De memoria sub priori respectu considerata tractatur in Metaphysica: de illa vero sub posteriori respectu spectata hic paucis verbis dicendum est. Quaestio igitur est, an sensus internus, quo judicamus nos tales, vel tales affectiones olim habuisse, sit motivum infallibile judicandi.

PROPOSITIO.

Memoria infallibile est motivum judicandi.

Prob. 1.° Judicia propensione universali, constanti, et invincibili innixa habenda sunt, ut infallibilia, alioquin de omnibus dubitandum esset, et ipse Deus nos falleret: atqui propensione universali, constanti, et invincibili ferimur ad judicandum nos vel illas mentis affectiones olim habuisse, hoc vel illud fecisse, audiisse, etc. v. g. universaliter, constanter, et invincibiliter judicamus nos tales habuisse parentes, tales homines novisse, tales magistros audiisse, tales libros legisse, talibus scientiis studuisse, talia opera fecisse, talia loca visitasse, etc. ergo etc.

2.° Ideo tenemus sensum intimum, evidentiam, relationem sensuum, infallibilia esse motiva judicandi, quia assensum nostrum invincibiliter rapiunt: atqui memoria non minus invincibiliter assensum nostrum obtinet. Similiter habemus testimonium hominum, ut motivum infallibile judicandi: atqui sola memoria testimonium hominum noscere possumus: ergo etc.

Obj. Nihil frequentius est inter homines quam dicere: Malam habeo memoriam, memoria me fallit: ergo memoria haberi non debet, ut motivum infallibile judicandi.

R. Nego consequentiam. Sensus enim praedictorum verborum est · Praeteritas affectiones meas non facile revoco: at inde con-

cludere non licet memoriam nos fallere, aut non esse motivum infallibile judicandi; aliud enim est non recordari, et aliud vi recordationis in errorem induci: ergo etc.

Praeterea solam recordationem constantem, uniformem, et invincibilem exhibuimus, ut motivum infallibile judicandi; si quis ergo cum invincibili hac propensione vagam, fugacem, et transitoriam inclinationem confundat, errabit quidem, sed error ex ipsius praecipitatione, et temeritate orietur, non vero ex memoria proprie dicta: ergo etc.

Notandum est autem ibi, sicut, et in aliis judiciorum motivis, impossibile esse limites inter verum, et falsum, certum, et incertum accurate discernere. Nonnunquam sine ulla errandi formidine judicamus nos habere certitudinem: sed mox alii occurrunt casus, in quibus tam vivido sensu veritatis non perfundimur: ibi tunc assensum nostrum prudenter cohibere debemus donec rem totam diligentius expenderimus.

Hoc motivum ad ordinem metaphysicum revocandum esse videtur: attamen hic, cum aliis auctoribus, convenientius de illo tractandum esse judicavi, quia ipsius infallibilitas ex supra expositis praecipue patet.

ARTICULUS SEPTIMUS

DE ANALOGIA.

Analogia, a verbo graeco ἀναλογία, *proportio similitudo*, est similitudinum ratio; in eo consistit, quod ex observatis, et cognitis ad non observata, et incognita transeamus, et alias conclusiones propter similitudinem deducamus: sic, v. g. cum omnes lapides, quos vidimus sint graves, et in aere sibi permissi versus terram decidant, concludimus alios lapides, quos non vidimus, similiter esse graves.

PROPOSITIO.

Analogia plurimis in circumstantiis est motivum certum judicandi.

Prob. Quod consuetis naturae legibus evidenter fundatur, est physice, vel moraliter certum, prout versatur in ordine physico, vel in ordine morali; alioquin tota natura esset mera illusio: atqui analogia, plurimis in circumstantiis, consuetis naturae legibus evidentissime fundatur; sic in ordine physico, ex constanti, et uniformi experientia judicamus solem crastina die tali hora esse oriturum, semen terrae mandatum esse germinaturum, deinde herbam, postea spicas, et tandem grana producturum, sitim potu, et famem esca sedandam fore: ex eodem principio, exacte calculantes, mechanici, et artifices accuratas construunt machinas, aqua, vento, vapore movendas,

etc. Sic in ordine morali certum est decem milites, quantumvis strenuos, et bene armatos, decem milia hominum armatorum debellare non posse; discipulos sub ignaro magistro successus non obtenturos; populos irreligiosos futuros esse perversos, etc. Hinc patet quam frequenter ex sola analogia judicemus, et actus nostros etiam incogitantes dirigamus. Si ergo analogia non esset motivum certum judicandi, perpetuis anxietatibus torqueremur: ergo etc.

Quoniam tamen certitudinem ex sola analogia saepe obtinere non possumus, sequentia sint scholia.

SCHOLIUM PRIMUM.

Ut omne periculum erroris excludat analogia, non sufficit unam, aut plures dari experientias, sed insuper rerum, ipsarumque circumstantiarum similitudines certo cognosci debent: hinc, quamvis planta medicinalis in uno, aut in altero casu felicem obtinuerit effectum, non ideo certum est illam eumdem habituram effectum in alio casu; ad hoc enim requireretur, ut esset ejusdem soli, ejusdem culturae, ejusdem maturitatis, ejusdem siccitatis, eodem modo praeparata, et administrata; requireretur insuper, ut aegrotus, ratione aetatis, humorum, complexionis, morbi, etc. in simili casu existeret: cum haec omnia nunquam certo noscantur, usus plantarum medicinalium conjecturali tantum nititur motivo; et sic generaliter medicina. Idem dicendum est de multis aliis judiciis analogia innixis; sic graviter erraret qui, nulla habita ratione regionum, per analogiam judicaret omnes homines ejusdem staturae, vel coloris esse; sic pariter errabat ille rex Indiae, qui, ex analogia judicans aquam essentialiter esse liquidam, mendacii accusabat legatum Angliae testantem flumina in regione sua ita aliquoties constringi, ut elephantes super ea siccis pedibus deambularent.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Saepe igitur non nisi plures, vel pauciores gradus probabilitatis suppeditat analogia, et quandoque tam debilis, ut ex illa nihil prudenter inferri possit. Unde, quando *Fontenelle* in eleganti opere dicto *la Pluralité des mondes*, docet omnes planetas suos habere incolas, quia magnam habent similitudinem cum terra nostra, ingeniosis quidem ratiociniis suum fulcit systema, sed illud nec clare, nec solide demonstrat.

Duo alii celebres philosophi, *Huyghens* Batavus, et *Wolf* Germanus, ulterius progredientes, et probabilitate innixi, affirmarunt illos planetarum incolas nobis similes esse. Quinimo eorum staturam *Wolf* sic determinavit: Experientia constat pupillam oculorum dilatari, vel contrahi prout lumen vividius, vel debilius eam

afficit; qui ergo longius sunt a sole, latiorem habent pupillam: porro accurata debet esse proportio inter pupillam, et oculum, inter oculum, et staturam corporis: unde qui planetas a sole remotiores incolunt, altiores esse debent. Deinde, computatione facta, philosophus Germanus concludit habitatores Jovis tredecim pedes altitudinis habere. Nemo autem non videt quam vanum, et ineptum sit tale systema.

SCHOLIUM GENERALE.

Cum pateat, ex dictis, et probatis, septem superius memorata certitudinis motiva esse prorsus indubia, ubi ratiocinando ad aliquod ex illis pervenitur, in eo sistendum est; demonstratio est completa, et propositio probanda statim admitti debet, ut certa. Si tamen ulterior institueretur quaestio, et peteretur quae sit ultima ratio, cur illa motiva admittantur, ut certa, et infallibilia, cur v. g. sensus intimus, evidentia, relatio sensuum, etc. nos decipere nequeant, semper ultimo loco respondebitur, quia nemo de hoc dubitare potest, et talis est natura intelligentiae humanae.

ARTICULUS OCTAVUS

DE MOTIVO PROBABILI.

Quamvis certitudo sit indivisibilis, saepe tamen fit, ut propositio in se vera plus, minusve perfecte a nobis attingatur, quia plures, vel pauciores habemus rationes judicandi illam esse veram, licet omnimodam certitudinem non obitneamus: illae autem rationes, quae inter nescientiam, et certitudinem existunt, dicuntur *probabilitates*..

Quia vero haec series rationum infinitos propemodum admittere potest gradus, innumerae esse possunt probabilitates diverse nos impellentes ad judicandum veram esse propositionem. Si tot sint probabilitates ad negandum, quot ad affirmandum, existit *dubium*; si plures sint ad affirmandum quam ad negandum, adest *verisimilitudo*. Probabilitas igitur recte definitur: Ratio intentius, vel remissius nos impellens ad judicandum veram esse propositionem, quae non demonstratur. In usitato tamen loquendi modo id probabile dicitur, quod gravi, sed fallibili, nititur fundamento.

Gradum probabilitatis relative ad unam propositionem accurate determinare saepe difficillimum est; nam probabilitas saepe ab infinitis propemodum observationibus pendet, videlicet, a cognitionibus jam acquisitis, a perspicacitate ingenii, a rectitudine judicii, a consuetudine examinandi, et reflectendi, a modo, quo res consideratur, perpenditur, vel apprehenditur, etc. unde eadem propositio potest esse respectu unius certa, respectu alte-

rius verisimilis, respectu tertii dubia, respectu quarti incerta, etc. Caveamus igitur ne ultra id quod percipimus judicemus, et caute pronuntiemus propositionem esse incertam, dubiam, verisimilem, aut certam, prout eam deprehendemus, aut ab aliis communiter apprehendi videbimus: haec enim est conditio nostra, ut plerasque veritates solummodo probabiliter cognoscere valeamus.

Ubi occurrunt propositiones practicae circa quas suspensi manere non possumus, prudentia requirit, ut partem tutiorem, aut saltem longe probabiliorem amplectamur, sicut in tertia parte hujus operis ostendemus.

Si agatur de nonnullis eventibus, qui inter plures casus possibiles, et certe cognitos reperiantur, probabilitas unius e casibus istis mathematice determinari potest: v. g. sex nomina, inter quae nomen Petri, in eadem capsa continentur; petitur quaenam sit probabilitas nomen Petri prima vice egressurum esse: respondetur illam esse sicut unum ad sex. Cum unaquaeque tessera sex habeat facies, jactus respectivi possibiles duarum tesserarum sunt triginta sex. Inter eos numerus 2. et numerus 12 una vice tantum contingere possunt; illorum ergo probabilitas est sicut 1. ad 36. Item de singulis aequalibus numeris in duabus simul tesseris, v. g. 1. et 1., 2. et 2. etc. Cum vero numerus 8. quinque modis contingere possit, illius probabilitas est sicut 5. ad 36. Ex hujusmodi calculis recte cognitis periti lusores ducuntur.

Similiter, ex mille navibus aliquod iter suscipientibus decem pereunt; periculum ergo pro singulis est sicut 10 ad 1000. seu 1. ad 100. Ex hac supputatione pretium assecurationis aestimatur. Sic pariter in multis contractibus, v. g. in censu vitalitio, qui ex probabilitate vitae alicujus hominis determinatur, in assecuratione contra incendium, etc.

Qui plura circa diversas probabilitates cognoscere voluerit, consulat opus *S' Gravesende* jam citatum (1).

FINIS LOGICÆ.

(1) *Logique*, *2e partie*, *ch. 17. et 18.*

APPENDIX

DE METHODO DISPUTANDI

Neminem fugit quantum scholasticae exercitationes, et animorum veluti collisiones acuendis ingeniis, limandoque judicio inserviant; illa enim lacessendi, atque respondendi celeritas dicendi facultatem auget, notiones in nobis quasi sopitas excitat, et mentem non parum juvat, ut eas clare, et luculenter, exprimat; sed cavendum est, ne disputationis aestu nimis abrepti, non tam veritatis studio, quam victoriae desiderio impellamur; nihil enim a veritatis luce magis nos abducit, quam haec inordinata contentio, quae velut tempestas huc, atque illuc nos jactat, et intra propositam quaestionem non sistit. Ea igitur inter disputandum servanda est moderatio, ut animus sit semper sui compos, cavillationes fugiat, et extra quaestionem nunquam excurrat, aut divagetur.

Disputatio sit simplex, brevis, nitida, ordinata et vivida, ne coetus adstantium languescat. Inusitatis, barbarisque vocibus non utendum, a futilibus, et jocosis rationibus prorsus abstinendum est. Honor, gravitas, decentia ex utraque parte convenienter, servata proportione, exhibeantur.

Praeter has regulas, quae omnes disputantes, sive aggressores, sive defensores, spectant, aliae sunt speciales breviter exponendae.

REGULÆ AGGRESSORIS.

Aggressor, seu argumentans benevolentiam praesidis, coetus, et auditorum sibi conciliet, det ipsis salutem, et solitam disputationis incipiendae formulam recte calleat, hisque circiter verbis loquatur:

Si prius jusserit clarisimus philosophiae professor, vel *hujus Actus moderator; annuerit vigilantissimus gymnasiarcha*, aut *seminarii superior* (si primarius domus disputationi adfuerit); *faveritque nobilissima*, vel *percelebris adstantium corona*, vel *nobilissimus* aut *clarissimus adstantium coetus, argumentabor, doctissime respondens, contra unam e thesibus*, vel *propositionibus tuis, quae jacet in articulo..... paragrapho... ubi sic leg tur...* (integra legitur propositio ut se habet; deinde cotradictoria ejus assignatur, et sic concluditur) : *Ergo saltem ex hac parte moderanda, reformanda, etc.*, *mihi videtur tua thesis.*

Postea conquiescat aggressor, responsionem, et rationes defensoris arrectis auribus excipiat, paucis instet, urgeat, medium non mutet, quantum materia permitiit, rationes in promptu ha-

beat, quibus priora confirmet argumenta, solidis responsionibus contentus appareat; videat ne famam cavillatoris sine fine garrientis sibi comparet, disputationem nimis non protrahat; eam absolvendo gratuletur respondenti, ipsum honorifice salutet, et tunc sedeat, nihil amplius loquens, vel obmurmurans.

Si Episcopus, aut alia Persona in magna dignitate constituta coetui praeesset, ipsius benevolentiam ante omnia peteret argumentans, dicens, v. g. *Si permiserit*, vel *jusserit*, *illustrissimus*, vel *reverendissimus*, etc. (hic qualitas ejus designatur, et caetera ut supra).

REGULÆ DEFENSORIS.

Defensor, seu respondens rationes aggressoris attente audiat, et ubi primum propositio oppugnanda fuit designata, totum repetat argumentum per hanc formulam: *Argumentatur sapientissimus*, *doctissimus*, etc. (hic omnes honorifici tituli argumentantis recensentur) *contra unam e propositionibus nostris, quae jacet articulo...* (designantur articulus, et paragraphus, et ipsa propositio integra legitur); *contra quam sic argumentatur sapientissimus*, etc. (propositio argumentantis integra de verbo ad verbum repetitur, v. g. *Dubium generale Scepticorum admitti potest; ergo nulla existit certitudo*). Deinde repetit in secunda persona: *Sic argumentaris*, *sapientissime*, etc. *Dubium generale*, etc. *Respondeo*, *Nego antecedens* (hic probationes afferat).

Argumenta de verbo ad verbum, quantum fieri potest, semper referenda sunt, et bis repetenda; prima vice narrando, et secunda singulas propositiones notando his verbis, *concedo*, *nego*, *distinguo*, *esto*, *transeat*, prout propositio erit vera, falsa, aequivoca, dubia, vel gratuita. Aliquando totum conceditur argumentum, si nempe ad rem non pertineat. Rationem negati afferat defensor, distinctionem evolvat; caveat interim, ne adversarius aliud probet, quam id quod fuit negatum; tandem responsionem ea propositione absolvat, quae vere sit contradictoria illius propositionis, quae fuit negata, v. g. *Ergo dubium universale admitti non potest.*

Si major propositio alicujus syllogismi videatur falsa, antequam negetur, quaedam licentia postulanda est ab aggressore, v. g. *pace tua*, *cum licentia tua*, *si mihi indulgeas*, *etc. Nego majorem.*

Tituli vero honorifici sunt: pro Cardinali, *Eminentissimus ac illustrissimus Cardinalis*; pro Episcopo, et Archiepiscopo, *Illustrissimus, ac reverendissimus metropolitanus*, vel *archiepiscopus*, *episcopus*, *antistes*, *praesul noster*, vel *Andecavensis*, *Nannetensis*, *etc.* pro Vicario generali, *Reverendus illustrissimi Episcopi... Vicarius generalis*; pro Canonico, *Honorabilis insignis Ecclesiae.. de-*

canus, *praeceptor*, *canonicus*, *etc.* pro doctore, *Sapientissimus magister noster*, *sacrae facultatis... doctor;* pro superiore et professore, *Vigilantissimus superior*, *ornatissimus philosophiae* vel *theologiae professor;* pro caeteris, *Doctissimus*, *etc.*

Si, incoepto actu publico, superveniat Episcopus, aut vir alter singularis dignitatis, qui coetui praeesse debeat, loquens, sive argumentans, sive respondens, tacet; omnes surgunt, et stant in silentio donec sederit intrans; tunc argumentans resumit argumentum ab initio, vel respondens, exponit summatim quaestionem et responsa, dicens: *Recreatus illustrissimi, ac reverendissimi Episcopi praesentia*, *argumentum meum iterum conficio*, vel *responsionem meam resumo:* N. *sic argumentatur* (hic repetit argumentum); *ego autem sic respondeo...*

FINIS.

I. DISSERTATIO (1).

DE FUNDAMENTO CERTITUDINIS.

Si quis serio diceret : dubito, an sit sol, luna, sidera, coelum, terra, alteri homines; an sim, an cogitem, etc. cum eo non disseremus, eum tanquam delirantem spectabimus. Dubium igitur universale est impossibile.

Sed quemadmodum reapse est, ut saepius fallamur, illusionem pro veritate sumentes, philosophus hoc nomine dignus, argumenta affirmandi, negandi, aut dubitandi perquirere debet, neque unquam ultra quod ipsa valent, pronuntiare. Quum nostras cognitiones secernimus, ad rationem claram, atque infallibilem pervenire debemus, quae aliam non postulat; alioquin quodque argumentum progressionem ad infinitum ponens, impossibile esset.

Postrema haec ratio est, quod dicitur certitudinis fundamentum, principium nostrarum cognitionum, veritas prima, qua certitudo nostrorum judiciorum innititur.

Universi philosophi, praeter Scepticos, fundamentum certitudinis admittunt; at characteribus ejus statuendis non consentiunt.

Praecipuae philosophorum sententiae de fundamento certitudinis.

Socrates (2), irruens in Sophistas, qui de omnibus disserebant, conscientiam constituit fundamentum omnium philosophiae cognitionum : sua quidem philosophia in nihilo alio versabatur, quam in bonis moribus.

Plato, Socratis auditor, duo objecta intelligentiae distinguebat, essentias rerum, et earum existentias sensibiles: aliae tantum invariabiles objectum scientiae constituebant; aliae sua natura variabiles opinionem confirmabant: itaque certitudo proprie dicta in perceptionibus claris animae nostrae statuebatur.

Aristotiles (3), philosophorum princeps dictus, duo genera scientiae philosophicae resciscebat : aliud contingens in experientia firmatum, et postrema analysi, in sensibus; et aliud necessarium in axiomatis insite veris nixum speciatim in hoc: *Idem non potest simul esse, et non esse.*

(1) IIÆ, quae sequuntur dissertationes in editione parisiensi gallico sermone relatae sunt.

(2) Natus Athenis ex sculptore, an. CCCCLXXI, *ante Jes. Christum.*

(3) Natus Stagirae, an. CCCLXXXIV, *ante Jes. Chr. princeps Peripateticorum, eo quod ambulando docebat.*

Zeno, fundator Poeciles, certitudinis fundamentum in clara atque invincibili objectorum perceptione, collocabat: Scepticis, quos praesertim vexabat, notiones communes, aut ab omnibus admissas magnopere objiciebat.

Variae philosophorum sectae, quae successerunt in Graecia, Alexandria, Roma, atque Christianismo, Platonem, Aristotilem, Stoicos, Scepticos, quibusdam modificationibus, quae illas dignoscebant, sequutae sunt. In scholis christianis Aristotiles praevaluit, in iisque supremam adeptus est auctoritatem.

Principio aevi XVII, vir apparuit, cujus ingenium excelsum in humanis scientiis magnum excitavit tumultum. Renatus Cartesius, nobili genere natus Taureni an. MDLXXXXVI, praestantia studia apud Soc. Jes. Flechiae confecit, et philosophiam, qua doctus fuit, paulo satis habuit. Parisios se contulit, ubi post juventutis errores, quibus celeriter evasit, omnem suam operam ardenti studio dedit philosophiae, atque ex uno ad aliud systema sine ordine vagatus, omnia perpendens, comparans, cognoscere cupiens rationibus in utramque partem.

Suae ideae implicitae sunt, et ipse cognovit, ex suis conatibus nihil assequi aliud posse, quam ut suam inscitiam redargueret. Exanimatus, libros dereliquit, se viae commisit, in militiam nomen dedit Hollandiae, postea Bavariae eo consilio, ut satius homines dispiceret, eosque cognoscendos disceret.

In otio praesidiorum ad studia, atque ad altissimas meditationes animum adjecit. Quum nullum philosophiae systema, quod mentis suae investigationem explere posset, videret, unum concepit, quod novis stabilitum fundamentis, caeterorum vices praestare deberet. Votum suscepit eo animo, ut ad nostram Deiparam Laureti perigrinaretur, si Virgo in hoc opere sibi adesset, suaque absolveret vota.

Ut longius temporis spatium sibi superesset, munus militiae deseruit an. MDCXXIV, iter fecit Silesiam, Poloniam, Germaniam, Italiam, Galliam, sedem constituit Hollandiae, et in cogitationum metaphysicarum studium toto pectore incumbuit.

Quum suarum cognitionum rationem sibi reddere, earumque nullam admittere vellet, et, in quo illa nitebatur, cognoscere negligeret, quae hactenus didicerat, tanquam non facta putavit. Omnia incerta arbitratus, quaesiit primam veritatem in dubium minime revocandam, ex qua proficisci posset ad reliquas cognoscendas, demonstrandasque, quotiescumque opportunitas exigeret. Substitit facto suae cogitationis, dixitque: Quomodocunque in hac versor, oportet, ut conveniam me cogitare; si de mea cogitatione dubitarem, idcirco quoque cogitarem, *dubium* enim cogitatio est: ideo fieri non potest me cogitare, quum non existam. Hinc suum celebratum entymema: *Cogito*, *ergo*

sum. Itaque in ordine logico nostra existentia secundum hanc doctrinam inter omnes veritates est prima, et perceptio clara congruentiae, atque incongruentiae idearum inter se, fundamentum primarium certitudinis. Propterea non rejiciebat alia judicii motiva, quae exposuimus.

Locke, et Condillac, efficientes, ut omnes cognitiones nostrae e sensibus originem ducerent, sensuum testimonium, videtur, tanquam primum certitudinis fundamentum, constituere deberent. Ipsi tamen evidentiam maxime dignoscunt, perinde ac Cartesius.

Emmanuel Kant (1), qui sui nominis rumore Germaniam implevit totam, veluti fundamentum cujuscunque humanae scientiae posuit unitatem personalem, intellectualem, et absolutam. Quid hoc denotet, dicere praetermittimus.

Auctor *de l'Essai sur l'indifférence en matière de religion*, doctrinas Lockii, et Condillachii fulminat, quod attinet ad originem nostrarum cognitionum; arguit deinde methodum Cartesii, eamque universis inclamat quippe, quae religionem, ordinemque socialem evertit, ad atheismum, nec non ad dubium universale ducit. Rejicit motiva ordinaria nostrorum judiciorum, quippe quae satis non sunt, et saepe in errorem ducunt; firme asserit, certissimam normam unam esse, quam tuto sequi possumus, auctoritatem generis humani, vel maximam auctoritatem.

Ut hoc systema multitudini novum, plerisque vero mirandum visum est, singulatim est exponendum.

Expositio systematis M. de la Mannais de certitudine.

Auctor contendit, individuum a seipso nullae certitudinis capacem esse (2); *Quum manum*, ait ille, *ad aedificium nostrarum cognitionum admovemus, nihil aliud invenimus, quam vortices, et dubium obscurum ex quassati aedificii fundamentis exortum. Homo suis tantum viribus ulla veritate se certum praestare omnino non potest, quia ipsemet sibi esse dare, neque conservare potest....*

Nulla est hujus scopuli vitandi via, simulac quisquam in se certitudinem inquirit, et est, quod homini praeponendum est ad

---

(1) *Natus Koenisberg an.* MDCCXXIV, *et doctor philosophiae in eadem urbe.*

(2) *Quand nous venons*, dit-il, t. 2, p. 2, 4 édit., *à porter la main sur l'édifice de nos connaissances, à en sonder curieusement la base, nous ne trouvons que des abîmes, et le doute ténébreux sort des fondemens de l'édifice ébranlé. L'homme ne peut par ses seules forces s'assurer pleinement d'aucune vérité, parce qu'il ne peut par sy seules forces se donner ni se conserver l'être.....*

Nul moyen d'éviter cet écueil, dès qu'on cherche en soi la cer-

suam superbam confidentiam compescendam : usque ad nihilum ille est impellendus , ut perterrefiat , ei ostendendum est , se suam existentiam probare nescire , eodem modo , quo Dei existentiam sibi probari vellet : suae fidei perquam invincibili omnis abscindenda spes est, suaque ratio latratibus est conjicienda in alterna vice vivendi de fide , aut in vacuo expirandi ».

Ad hanc assertionem suffulciendam , omnia cognoscendi media percurrit , quae ad tria redigit : sensus , sentimentum , et ratiocinatio , siquidem secundum suam doctrinam omnes philosophorum scholae in tribus systematis generalibus vertuntur, quae sunt (1). Materialismum, *cujus Locke auctor est*: Idealismum, *quod in primis sunt professi Berkleley, et magno cum periculo post a Kant; et recens* Dogmatismum , *vel* Cartesianismum, *quod cc circiter an. in schola regnat.* Demonstrare studet , neque per sensus , neque per sentimentum , neque per ratiocinationem obtineri certitudinem posse.

1.° Per sensus (2) « *quod unusquisque eorum separatim prehensus nos vanis illusionibus decipit; ipsi invicem sycophantia semper convincuntur* » Quo pacto testibus fiduciam praestare debemus , qui toties inter se sunt adversati? Et quamvis consensi essent , certi idcirco essemus , illos numquam fallere nosmetipsos? Quaenam inest relatio inter eorum testimonium , et inter veritatem ? Ipsi si , multo aliter ac sunt , facti essent, aut si sextum ex iis haberemus , videremus ne res eadem ratione , qua videmus (3)? *Quid est sentire ? quis scit ? egomet ne certus sum , me sentire ? quamnam probationem de hoc habere possum , quam meam ipsam sensationem ? ... Affirmare et negare tenent suas verosimilitudines , et qui demonstraret , totam vitam non esse somni-*

---

titude , et c' est ce qu' il faut montrer à l' homme pour humilier sa confiance superbe : il faut le pousser jusqu' au néant , pour l'épouvanter de luiméme ; il faut lui faire voir qu' il ne sourait se prouver sa propre existence comme il veut qu' on lui prouve celle de Dieu , il faut désesperer ses croyances les plut invincibles, et placer sa raison aux abois dans l'alternative de vivre de foi ou d'expirer dans le vide.

(1) Le matérialisme, dont Locke est le père; l'idéalisme, enseigné d'abord par Berkeley et plus dangereusement ensuite par Kant; et le dogmatisme moderne ou le cartésianisme , qui règne depuis environ deux siècles dans l' école (t. 2 , p. 5. et 6.)

(2) Car chacun d' eux pris à part nous abuse par de vaines illusions ; ils se convainquent à toute heure mutuellement d'imposture.

(3) Qu' est-ce que sentir ? Qui le sait ? Suis-je même certain que je sens ? Quelle autre preuve en ai-je que ma sensation même... Le oui et le non a ses vraisemblances, et qui démontrerait que la vie entière n' est pas un rêve , une chimère indéfinissable , ferait plus

um, *chimeram nullis rationibus circumscribendam*, *multo magis faceret quam omnes philosophi hactenus fecerunt*, ».

2.° *Sentimentum*, et hoc nomine auctor *evidentiam* complectitur. idque dicit propriis verbis, non est veritatis probatio sensationibus certior ; nam eadem idea diverso animi motu homines afficit, ac saepe hominem eumdem in variis temporibus nihil tam evidens nobis est quotidie, quod, cras obscurum, aut erroneum non reperire, nobis polliceri possimus. Aliunde quid est sentimentum ? quaenam illius sunt causae ? sunt in nobis, aut extra nos, mutabiles, aut immutabiles, obscurae, aut intelligentes ? Totidem quaestiones inexplicabiles, in quarum solutione ne posita quidem est primarum veritatum certitudo (1). *Ita nostris sentimentis nunquam certiores sumus*, *quam nostris sensationibus*, *et esse nostrum e nobis diffugit totum*, *nec illud retinere possimus*. *Nihil a nobis facilius dici potest*, *quam* ego sensio, ego sum: *nos ne impotes quidem perpetuo sumus*, *ut nobis demonstremus*, *sentire*, *et existere* ; *adeo nos nihilum undique urget* ».

3.° Ratiocinatio non magis ad veritatem tuto nos ducit, quam reliqua duo media : nulla est propositio, quae ita facilius oppugnari, quam defendi non potest : opiniones pro tempore, locis, et animis variant; omnesque in suum subsidium ratiocinationem invocant. Modo principium negatur, modo illud admittendo oppositae deducuntur consequentiae. Nihil igitur hac via demonstrari potest (2). *Quum ergo Cartesius*, *e suo dubio methodico evadere studens*, *hanc statuit propositionem* : cogito, ergo sum, *immensam voraginem exsuperavit*, *atque in media area posuit primum lapidem aedificii quod tollere aggressus est* : *strictius enim dicere non possumus* : cogito, *nec minus*, sum ; *dicere* ergo *non possumus*, *vel per illationem affirmare*.

Ex universali hac proscriptione, ne excipit quidem physicas,

---

que n' ont pu faire tous les philosophes jusqu' à ce jour (p. 8,).

(1) *Ainsi nous ne sommes pas plus assurés de nos sentimens que de nos sensations*, *et notre être tout entier nous échappe*, *sans que nous puissions le retenir. Nous avons beau dire*, *Je sens; nous avons beau dire*, *Je suis : nous n' en demeurons pas moins dans l' impuissance éternelle de nous demontrer que nous sentons et que nous sommes*, *tant le néant nous presse de toutes parts* (*p. 15*).

(2) *Quand donc Descartes*, *essayant de sortir de son doute méthodique*, *établit cette proposition : Je pense*, *donc je suis* ; *il franchit un abîme immense*, *et pose au milieu des airs la première pierre de l' édifice qu' il entreprend d' élever* ; *car*, *à la rigueur*, *nous ne pouvons pas dire*, *Je pense : nous ne pouvons pas dire*, *Je suis* ; *nous ne pouvons pas dire donc*, *ou affirmer par voie de conséquence* (*t. 2*, *p. 22*.

aut methematicas disciplinas, quae haud erroneae vocantur (1). *Hoc nomen idem*, haud erroneae, *ait ille*, *nihil est aliud, quam unumquemdam ex illis inanibus titulis*, *quibus homo ad suam imbecillitatem exornandum delectatur.*

Hoc modo a vertice ad talos aedificio everso nostrarum cognitionum, concludit, alterum veritatis criterium esse perquirendum, cujus infallibilis auctoritas quamcumque disputationem definitive dirimit; namque, ait ille *Défense* (2), nisi hujusmodi judicium existat, de omnibus est dubitandum: interea dubium universale nostrae naturae omnino repugnat, quod impossibile est. Hujusmodi judicium individuo inesse non potest; alioquin quisque in judicando falli nesciret, quod ab experientia quotidie mendacii redarguitur. Inest ergo societate, vel videndi ratione omnibus communi: quod ab auctore appellatur *auctoritas humani generis*, *auctoritas generalis*, vel *sensus communis.*

Quibus firmatis, ait ille (3), *Dei existentiam unanimi gentium consensu probamus.* Eo innixi stabili fundamento, atque sensus communis infallibili norma, ad certam pervenimus cognitionem nostrae existentiae, nec non caeterarum veritatum, quae adeo generaliter admissae sunt, ut quisque eas rejicere non possit, si se tanquam dementem haberi nolit; id enim est dementis indicium, ut ille a caeteris dissentiat, neque sensum communem habeat.

Itaque dubitari non potest nostram intelligentiam de fide necessario vivere; id est, nos nisi per fidem primas veritates haud noscere, quas primo hominum parenti aperuit Deus, quas absoluta certitudine ad nos transmittit humanum genus.

Ex his non sequitur *sensus*, *sentimentum*, et *ratiocinationem* nos semper fallere. Haec sunt nostra cognoscendi media, in se fallacia, disjunctim, vel conjunctim sumpta, sed sensu communi innixa nobis certitudinem suppeditant. Sunt haec quodammodo tanquam tribunalia primae instantiae; sua judicia sunt minime contemnenda, at sensus communis supremum judicium est, quod definitive judicat.

In philosophorum disputationibus observationes de fundamento certitudinis.

Sunt juvenes, qui, quum viros praestantissimos de eodem fundamento nostrarum cognitionum inter se nunquam convenire vi-

(1) *Ce nom même d'exactes*, dit-il, *n'est qu'un de ces vains titres dont l'homme se plait à parer sa faiblesse (p. 33, et 34).*

(2) *Chap. 10, et 11.*

(3) *Cela posè*, dit-il *(Défense, pag. 145)*, *nous prouvons l'existence de Dieu par le consentement unanime des peuples.*

deant , ad animi abjectionem efferuntur , parumque abest, quin concludant , nihil certi esse. Quam infirmo nixa fundamento sit haec illorum illatio , iis omnino demonstrandum , simulque animadvertendum , in quo difficultas posita est , quae sapientes partitur.

Primum omnes conveniunt , dubium universale nullo pacto admitti posse , rerumque multitudinem nos procul dubio cognoscere : nemo est , qui veritates primas esse negat , quae haud demonstrantur : quisquo eas veluti certissimos cardines admittit, et inde proficiscitur ad caeteras demonstrandas. Nos ergo certi sumus ; at quaenam est ratio nostram certitudinem constituens? Hinc exorditur partitio , et systemata construuntur. An necesse est , ut quis in philosophia illis det operam , et unum complectetur? Minime : sibi omnia sunt contemnenda , idque plerumque facere satius est. Sunt veritates, quae in ejus animum convictionem inducunt , ejus , aeque ac caeterorum hominum assensum attrahunt , eique dubium impossibile reddunt ; qui ex his proficiscitur nihil amplius inquirens , et in hoc fulcro impavide suas firmat cognitiones; omnibus hominibus concordabit, alii ejus certitudinem hoc consensu esse positam dicent ; contendent alii , hunc consensum ex naturali lumine , quod nobis inest , derivari , et efficere , ut nos , quod ad nostram naturam attinet , similiter judicemus : ipse iis disputandi facultatem dabit , et in facto certitudinis acquiescet.

Sensibus deprehendi facilius potest veritas ista cum comparationibus. Quosdam architectos suppono , occupatione distentos substruendi fundamenta aedificii, quod tollere in animo habent , ii soliditatem explorant, primosque lapides tuto ponunt; en quidam philosophi quaerentes, quare fundamentum hoc sit solidum, de eo exquirunt rationem et consentiri nequeunt ; ut aedificium caute pergi possit, an opus erit hanc discussionem ingredi , unamque ex admissis opinionibus complecti ?

Nonne risus de illo moveretur , qui in ea quaestione putaret esse quod contenderet ?

Quot simplices rustici, quum Berkeley discipulos audirent, argumenta adversus corporum existentiam opponentes , aut scepticos omnia dubia esse contendentes , ex his percellentur ? Horum sermones tanquam absurditates judicabunt ipsi, suamque rectum sensum sectantes , commiserabuntur miseros , quos in delirium conjicit scientia disceptata. Item agi sine discrimine possunt systemata , quae excogitarunt philosophi , ut rationem referrent quomodo in nobis producitur certitudo , aut methodum statuerent , quae propter strictam logicam in ordine nostrarum cognitionum nobis sit praeferenda.

Tamen si hanc discussionem ingredi cupiatur , nos monebi-

mus, varia systemata, quae exposuimus, ad quatuor redigi posse, prout pro fundamento certitudinis sumuntur *idealismum, sensationes, ratiocinatio, vel auctoritas generalis.*

Idealismum purum, quum fide invincibili, quam de corporum existentia habemus, haud consentire posset, est rejiciendum. In metaphysica demonstrabimus, nostras omnes ideas e sensibus ad nos minime proficisci; ergo systema Lockii, et Condillachii falsum est. De reliquis duobus, Cartesii scilicet, et Mennais, pauca animadvèrtemus.

In systemate Cartesii animadversiones.

Quum de systemate philosophico Cartesii loquitur, non hic sunt intelligendae opiniones particulares, quae suis operibus insunt, solum vero methodus, quam in veritatis investigatione ille sequi censet, et quae consistit in admittendo nihil ut certum, priusquam satis superque examinetur, ut de eo plena habeatur confirmatio. Ipse Scepticorum dubium universale nunquam admisit; aperte se explanat; suum dubium methodicum omnino diversum erat. Solide religiosus (ut eum praebet M. Emery in suo opere inscripto *Pensées de Descartes*), e dominio suarum investigationum speculativarum extrudit veritates omnes divina revelatione innixas.

Ita se apertis verbis ille declarat, in suis responsis objectionibus adversus suam methodum, quae calumniis impetebatur, quod de omnibus rationem ipse quaerere vellet, et nihil admittere quod prius non demonstraretur. *Quum sentimus*, ait ille, (1) *nos esse res cogitantes, prima notio nobis est, quae e nullo depromitur syllogismo; et qui dicens: cogito; ergo sum, vel existo: ipse suam existentiam non infert e sua cogitatione veluti ex aliquo syllogismo; verum, veluti ex facto per se cognito illum videt simplici spiritus inspectione.*

Veritates pleraeque sunt, quae per se, atque omnibus adeo pariter perspicuae sunt, ut nec eas demonstrari, neque de illis dubitari ullo modo possit; spiritus illas simplici inspectione videt, quasi cardines firmissimos admittit, iisque ad caeteras veritates minus claras demonstrandas utitur. Tamen primariae hae veritates cuidam examinis generi subjici possunt, non quod

(1) *Quand nous apercevons*, dit-il *Résponses aux secondes objections*, édit.in-4.° de 1667, p. 160), *que nous sommes des choses qui pensent, c' est une première notion qui n' est tirée d'aucun syllogisme ; et lorsque quelqu' un dit : Je pense, donc je suis ou j'existe, il ne conclut pas son existence de sa pensée, comme par force de quelque syllogisme ; mais comme une chose connue de soi ; il la voit par une simple inspection de l' esprit.*

de illis dubitari posse censeatur, sed ut explicentur, disponantur, et, quod illis objici potest, quaeratur, atque oppugnetur. Ita fit, ut Catholici ad suam fidem corroborandam, scrutantur, et perpendant eo ut prosternant objectiones, quae in veritates revelatas evehi possunt. Hic processus, ita prolatus, nihil habet, quod condemnetur.

Cartesius hunc stricte applicuit ad logicam, ad metaphysicam, ad mathematicas, nec non ad caeteras naturales disciplinas: quum nec justam ratiocinationem semper adhiberet, Aristotilis philosophiam dejecit, quae tum apud omnes plenam adepta est dominationem, et ejus excidium instruit. Quamvis quamplurimi fautores illam tuebantur, seque ad illam sustinendam obfirmabant, tamen ipsa undique evanuit. Philosopho nulla postea adhibita fides est; rationes repetebantur, quae spiritui lumen praebere possent, atque ipsum convincere.

Haec methodus acerrimas subivit aggressiones: redarguta est quod fidem dirueret, et ad atheismum sterneret viam. Magni ingenii viri apud Catholicos, et maxime apud Protestantes, praecipue Hollandiae, eam quasi perniciosam esse oppugnandam existimarunt, idque incredibili rabie effecerunt. Ipsa interea de eorum conatibus triumphavit, in varias praeceptionis partes penetravit, has temperavit, atque instauravit; et longum post tempus illam omnes sunt sequuti, usque in scholis theologiae, non ad explicanda funditus dogmata, verum ad perquirendas, aestimandasque causas, quibus innititur revelationis certitudo, et ad evertendas difficultates, quae ei objiciuntur.

Ipsa abuti potest, nec negatur, quum de omnibus rationem reddi velit, nihilque admitti, quod haud esset clarum atque compertum: saepe id visum est, et nostris temporibus vel maxime videmus. Id Bossuet praeviderat, atque annuntiaverat, lacrymans, in epistola 139 ad quemdam discipulum P. Mallebranchii (1). At quo non abutitur? Si ea rejicienda erant, quae occasionem erroris praebent hominibus, omnia evanescerent, Ecclesia quoque, et religio. Malum quo quisque jure queritur, anne ex hac methodo naturaliter consequatur? En quae ad illam refellendam demonstranda essent; quae tamen non demonstrantur.

In systemate M. de la Mennais animadversiones.

In quacumque discussione omnino necessarium est, ut bene intelligatur, viaque unica, qua ad id perveniri potest, est praecisam perpendere quaestionem, omne rejicere, quod ab ea est alienum, et cavere, ne adversariis, quod ipsi non dicunt, imputetur; namque rationes quae afferuntur, in nihilum solventur. Ita-

(1) *T. 57. p. 575.*

que statuere aggredimur, si fieri potest, verum quaestionis cardinem, in quo attente versari debemus.

1.° Non hic sunt requirenda quae facere posset homo a sui similium convictu, atque communicatione remotus: Cartesius, suique fautores nunquam contenderunt, quemquam, ut philosophus evadat, suas omnes cognitiones a se intus depromere debere. Sumendus est homo in societate, ideis acceptis instructus, inter illas constituendum est id quod ordo logicus vocatur, causaeque sunt perquirendae, quibus judicia nostra innituntur. Processus iste non equidem contrarius est opinioni quae contendit, ideas rerum intellectualium a Deo esse revelatas, et ad nos per linguam esse transmissas.

2.° Nihil magis deridendum videtur quam dementis personam inducere ad refellendum Cartesium; nullum enim est indicium, dementes facilius colligere posse sensus aberrantes per auctoritatem, quam per dubium methodicum. Aliunde Cartesio auctoritatem non respuente, qui ejus methodum sequuntur, ad hanc opportune confugissent, si ratione utilior esset.

3.° Cartesianos accusare, quod sensui communi adversentur, iis injuria infertur; at hoc modo in nihilo ipsi refelluntur: nunquam illi contenderunt, nihili esse ducendum sensum communem, neque posse quemquam evidentiam assequi adversus universos, neque adversus sanam hominum partem. Quum ima pars humani spiritus ubique sit eadem, propositiones vere evidentes ab omnibus eadem ratione intelligentur, semperque veritates sensus communis elucebunt. E contra si omnes prudentes homines propositionem ut falsam spectabunt, nemo esset, qui rationis compos non contenderet, ipsam veram evidenter esse. Supponere hominem ratione praeditum pro sua evidentia omnino sibi deliberatum ad admittendam ut veram rem a sensu communi rejectam chimaera est. Quaelibet hujusmodi hypothesis omnimode est rejicienda, non secus ac rejicerem hypothesim, qua mihi alta meridie dicerent: putares ne solem in altum stare si omnes tibi contradicerent? Itaque admitti non potest, individuo suam rationem, vel suam habitam evidentiam esse anteponendam rationi, vel evidentiae communi, propterea quod vera evidentia omnibus intelligentia praeditis non depravatis eadem est, non aliter ac sol oculis morbo haud affectis idem est: nunquam nostri catholici auctores, qui Cartesii methodum sunt sequuti, contradixerunt.

4.° De principio certitudinis, sermo habetur, et asseritur hoc in Deo esse ponendum, quia extra Deum nulla est veritas, absque Deo de nihilo reddi ratio potest. Dici vult, Deum nostrarum cognitionum fontem esse, perinde ac omnium quae existunt, absque eo primam causam cujuslibet statui non posse? In hoc

nulla difficultas; nemo de hoc litigat. At quaestionis cardo in hoc non est positum: agitur de primo motivo, quod efficit, ut judicemus, objectum ea potius ratione esse quam alia. Aliud est dicere: *ego existo*, *sol mihi lumen praebet*; *sunt alteri homines*, *bis duo dant quatuor*: aliud est declarare, quomodo, et cur haec ita sunt.

Sunt praeterea, in iis quae decem posthac annis circa istam magni momenti quaestionem, scripta sunt de fundamento certitudinis, aliae quidem ambiguitates, quae, mea quidem sententia, materiam involvunt, et impediunt ne spiritus satisfiat.

Vera difficultas inter defensores M. de la Mennais, ejusque adversarios in hoc itaque posita est, ex aliorum sententia, nos in naturali ordine absolutam certitudinem habere posse, innitentes uno vel pluribus motivis, quae proferri solent, scilicet sensus intimus, evidentia, relatio sensuum etc. contra, ex aliorum sententia, nullum individui judicium esse perfecte certum, nisi ab auctoritate humani generis, vel maxima auctoritate confirmetur. En id quod in longa controversia de hoc argumento actum est; ex altera parte evocabatur catholica doctrina, et quod altera pars ut purum systema spectare animo obstinabat. In hac quaestione res alias respicere, mihi semper impossibile fuit, et in duabus primis hujus operis editionibus non haesitans docui, systema istud esse *inane*, *fallax*, *et periculosum*.

1.° *Inane*. Hoc systema ut efficax medium dirimendi philosophicas, atque theologicas disputationes, repraesentabatur: semel quum ipsum adoptaretur, omnes veritatis inimici objicere deberent, et contra, quum nec dirimerentur agitatae quaestiones, nova indicebatur quaestio magis prae aliis interminabilis, qua super intelligi quaeque non poterat.

Temere repetebantur nominatim ea quae ducentis abhinc annis in Cartesium dicta erant; accusabatur quod methodum introduxisset, quae fidem everteret, et ad atheismum, atque ad scepticismum directim duceret: nos omnes tanquam Cartesiani habebamur, et sub poena vel fidei renunciandi, vel in incongruentiam incidendi, admittenda erat ut unica nostrorum judiciorum norma, auctoritas habita et vagans, quae nec quomodo sumi, nec consuli nesciebat.

Accuratas definitiones, perspicua principia, juste illatas consequentias, rationes quae nos apte convincerent, poscebamus; nobis respondebatur, hujusmodi procedendo, nihil agi aliud quam sequi Cartesii methodum, et de ea nihil amplius optari: sustinebatur, quod oportebat incipere ad credendum, humanamque certitudinem actu fidei inniti.

At iterabamus, quaenam causa hunc fidei actum determinat? nullum datur responsum: quidnam est hic fidei actus? haud laboratur hunc definire.

Divinam fidem, humanamque cognoscimus: per aliam revelatas veritates Dei verbo credimus; per aliam res historicas, et quasdam naturales veritates hominum testimonio admittimus. At quum absque metu fallendi affirmo, me cogitare, me existere, solem mihi lumen praebere, bis quo dare quatuor, diem hesternam fuisse dominicam etc. anne est Dei auctoritas, vel hominum testimonium, quae me, ut ita judicem, determinant? Patet, quod minime.

Est nostra natura, ajebat M. de la Mennais, quae *nos cogit ut credamus*: at haec credendi necessitas aut *haec fides invincibilis* (1) anne aliud est quam dubitandi impossibilitas? Non est igitur nec divina fides, nec humana fides, verum actus spiritus, qui procul dubio admittit veritates perquam claras ut demonstrentur. Si huic actui dari velit fidei nomen, saltem ergo admonendum esset, ut pro eo intelligatur fidei actus ordinis particularis, in nostra natura fides appellari posset, et eo modo cum iis, qui Cartesiani appellantur, consentiretur.

Tamen multo simplicius esset ante dicta sectari, quam novis ac malo definitis verbis uti ad eandem rem funditus dicendam.

Nihil obscuritate tam uberius non est, quam disputationes inter nos quatuordecim per annos acerrime agitatae de fundamendo certitudinis. M. de la Mennais, ejusque fautores parum honestius, ne plura dicam, asserunt, nos eos minime intelligere, nos eos male comprehendere: at hoc ipsum non probabat inanitatem systematis, quod efficere non poterat, ut intelligeretur, et infinitas disputationes suscitabat.

Supponimus interea, nos in admittendo maximam auctoritatem ut normam unicam atque infallibilem nostrorum judiciorum convenisse, quid fuerimus assequuti? Primo temporis puncto in sua applicatione quisque se disjunxisset; quisque postulasset, sibi auctoritatem habere: quid pronuntiasset? quisque rerum vi ad consuetum iter reversus esset, et ea quae in methodum Cartesii objiciuntur, renovari semper possunt, cum disceptatur de auctoritatis existentia a M. de la Mennais suffulcita, vel constituitur sensus in quo ea intelligi debet.

2.° Dicimus, systema istud *fallax*, plerumque contradictionum esse: in eo illud praecipuo consistit, individuum perfectam certitudinem adipisci non posse, nisi humani generis auctoritate innitatur; istaec vero assertio manifeste falsa est. Quum dico: ego vigilo, scribo, heri urbe eram etc. haud vereor, ne fallar, nullaque propositio majorem certitudinis gradum prae mo habere potest, quam scilicet haec. Mihi interim non est deliberatum, eas admittere hominum testimonio, verum quod ipsae

(1) *Défense de l' Essai*, p. 141 et 142.

singulae ratione sui perspicuae sunt, mihique de illis dubitare impossibile est. Si mihi omnes dicerent, plena meridie illucescere, de hoc certus essem? Quapropter non supponitur, me, si omnes mihi contradicerent, meo judicio particulari renunciare debere; nam hypothesis est chimaera, quam longius rejicere debemus aeque ac caeteras hujusmodi suppositiones.

Si individuus nullam certitudinem habere potest ne suae quidem existentiae, nisi innitens auctoritate; quomodo auctoritatis existentiam cognoscet, et omne quod ipsa dicit? id, dicitur, est factum, quod ille constituit: sed quemadmodum omnia quae enarrantur, aequaliter vera non sunt, ratione opus est, quae ejus assensum *motivat*. Haec ratio quaenam est? anne est claritudo facti, sua evidentia, impossibilitas de eo dubitandi? In hoc nihil novi dicitur, nihil de quo non conveniunt adversarii. Non equidem firmum esset, quaerere cur aliae hujusmodi *motivatae* propositiones non essent aequaliter certae?

Deus, addebatur, prima est veritatum omnium. Profecto, *ratione originis*: nemo de hoc dubitat: *ratione motivi*, falsum est. Si mihi levissima esset ratio dubitandi de mea existentia, vel de infallibilitate mearum perceptionum perspicuarum, certus an essem, Deum esse, aut aliquid veri esse? In quo propterea inniterer?

Item hominum testimonium ut certum judicandi motivum ducere non possem, nisi mihi exploratum sit, caeteros esse homines, me illos intelligere, eorumque consensum insite esse cum veritate conjunctum? Oportet ergo, ut in postrema analysi necessario revertar ad meum particulare judicium, quod in eo casu falli nunquam debet, quum nihil certi sit mihi.

Dicemus igitur individuum falli nequire? Hoc sensu non est, quod ille non sit errori obnoxius: at oportet, ut fateamur, illum in quibusdam saltem rebus infallibiliter judicare, aut admittamus pyrrhonismum universale. Problema, in cujus solutione magni momenti opus postulatur, esset statuere prae illo certitudinis limites, et medium adinvenire, quod errorem propulset. Deus nobis hoc privilegium tribuere noluit in terra praeter Ecclesiam suam, quae veritatum columna est, neque in suis praeceptis potest decipere.

Existunt interea iis, qui eam non cognoscunt, vel ejus decisiones non consulunt, pleraeque res certae; solam rationem consulentes, in quamplurimis rebus veritatem manifesto cernimus, in aliis manifesto falsitatem. In duobus his extremis est auctoritas opinionum, saepiusque legitimi dubii: propterea adhibenda prudentia est, ne temere procedatur ultra quod satis est *motivatum*: ita quum sol plena meridie stat, sine metu fallendi affirmamus, illucescere, quamvis sub auroram, vel crepusculum saepe difficillimum est diem noctu discernere.

Objicitur, evidentiam nihil de rerum existentia nobis dicere, propterea quod nulla inest connexio inter nostras ideas, et objectorum exteriorum realitatem. Hac in re est quoquo ambiguitas, quae opus est ut evanescat; objectum evidentiae proprie dictae est rerum essentia: vero haec essentia est realis in suo genere, id est in ordine metaphysico, eadem ratione qua illa percipitur, quia nihilum non potest esse objectum ideae; si agitur de existentia physica rerum contingentium, quae nobis sunt alienae, non propter evidentiam est quod de illis judicemus, verum propter sensuum relationem, hominum testimoniam, aut revelationem.

Dixi praeterea, systema istud plenum contradictionum esse: en aliqua tantum, quam mihi difficile videtur posse conciliare. Auctoritatem generalem nos infallibiliter cognoscimus, et per hanc auctoritatem de nostra existentia confirmemur: infallibilitas auctoritatis generalis nititur in Deo; et Dei existentia ab auctoritate generali nobis fit palam; auctoritatem generalem pro fide invincibili admittimus, et M. de la Mennais *spem nostrae fidei perquam invincibili abscindere vult*: vult ut absque examine admittatur auctoritas generalis; ideoque dicit, ad hanc auctoritatem cognoscendam testimonia minus esse recensenda, quam ponderanda. Ponderanda! quocum? cum auctoritate generali, vel cum ratione? Quomodo haec omnia conciliari possint?

Ad haec addimus, systema istud hostem habere novitatem, et huic se male commendare. M. de la Mennais libenter dicebat, se nihil novi stabilire, se tantum stabilire naturae iter: nemo ipsi fidem praestabat de verbo, ut iure, meritoque est, postulabatur; ut ipse factis certissimis ostenderet, omnes unicam auctoritatis normam semper esse sequutos, quam solus Cartesius mutaverat, aut obscuraverat: ille vero id ipsum facere haud studebat; satis habebat, id in verbis vehementibus affirmare. Ipse revera hoc experimentum cum spe successus aggredi non potuisset; nam in quacumque aetate nosmetipsos referimus, non videmus esse invocatam humani generis auctoritatem, in maxima auctoritate habitum esse solum infallibile motivum nostrorum judiciorum, certitudinis incapacem esse repraesentatam rationem, et ut primum fundamentum omnium nostrarum cognitionum fidem esse constitutam.

Quae veteres philosophi de hoc dicebant, altius summatim retulimus. In scholis Christianis fides, et ratio semper distinctae sunt; non quod ipsae haberentur tanquam duae dominae, alia alii opposita, verum existimabantur tanquam duo media cognitionum acquirendarum ordinis diversi.

Initio saeculi XVI, quidam nomine Hirnhayem, abbas Premontrenorum Boemiae, demonstrare suscepit nullitatem philo-

sophicae scientiae, abrogare evidentiam, testimonium sensuum, atque rationis cum suis axiomatis satis superque certis contendebat, ille nullam veritatem exploratam, et certiorem posse nobis esse aliter, ac per divinam revelationem.

Paullo post apparuit illustris Huet, Episcopus Abrincae, qui Cartesium, ejusque philosophiam oppugnavit, rationem, hujusque principia refellit, sustinuitque solum veritatis *criterium* esse fidem, in qua nostrae omnes cognitiones naturales, et supernaturales niti debent. Ipse quamvis apud omnes magna fama illustris, atque summo ingenio praeditus esset, tamen suum systema persistere non potuit, acerrime fuit oppugnatum, statimque e memoria excidit.

Systema M. de la Mennais idem propemodum est: itaque non minus infelicem habuit exitum. Illud tanto ardore, atque vehementia sustentum est, ut id intelligere laborarent, qui hujus quaestionis, ut nos, testes non fuerunt: ac interim numerus fautorum illius, quum suis adversariis compararetur, parvus fuit: ipsi quoque parum se invicem intelligebant. Plerique explicaverant, quid per novam hanc methodum intelligerent, ita ut inter illos, et nos magnum discrimen non amplius videamus, atque in spe habemus, perfectum consensum esse futurum. Haec quum considerarem, meam doctrinam de certitudine, quantum fieri poterat, mitigaveram, nihil funditus mutare cupiens in editione, quam an. 1830 confeceram: experientia me deceptum arguit, propterea quod disputationes minus acriter perrexerunt usque tamen ad ultimam Pontificialem epistolam eodem exemplo ad plurimos scriptam, de qua serius loquar.

M. de la Mennais totam infallibilitatem negat tribus nostris cognoscendi mediis, quae secundum suam doctrinam sunt *sensus*, *sentimentum*, et *ratiocinatio*. Ejus defensores postea confessi sunt, non esse strictius sumenda quae ille ad hoc dixit; sensum intimum esse certum judicandi motivum, admitti posse in testimonio sensuum, id propemodum quod logicae ordinariae dicunt: finem fecerant, ne evidentiam quoque rejicerent; tantum petebant sub hac relatione, nescio quas mutationes, in quibus non multum fixi videbantur. Expectantes nos, donec ipsi in aliqua re satis liquida constitissent, contendemus suam habitam doctrinam sensus communis sibi sensum communem non habere, eamque ex suis principiis esse rejiciendam.

3.° Systema istud multis de causis mihi videbatur *periculosum*.

1.° Auctor omnia certitudinis motiva excindit; contemnit, et studet contemnendam reddere methodum, quam scholae omnes sequebantur, eique substituit, nescio quam normam vagantem, obscuram, inintelligibilem saltem plerisque animis. Nonne est timendum, ut juvenis in hoc difficultatum caos aberrans, nihil

certi esse concludat? Ex his quosdam vidi, qui id facere tentabantur. 2.° Apologistae Christianae religionis sua argumenta non fundaverunt in auctoritate humani generis, verum in motivis, quae auctor de l'*essai* ut non sufficientia refellit: ita ille dicere non dubitat: *ipsa esse imperfecta, vitium primi principii, quo innituntur* (1). Ipsa ergo nihil valebant secundum suam doctrinam, id dicere sibi saltem auctoritatem fecerit. 3.° Auctor suam methodum comparat cum Catholicorum methodo in Protestantes, et petit, auctoritatem generalem a se invocatam, eandem esse ac Ecclesiae auctoritatem.

Haec, nisi execratio est, saltem magna temeritas est, atque insignis malignitas. Quomodo assimilari ita possit auctoritas pure humana, atque infirma, auctoritati, quae infallibilitatis pollicitationem a Deo accepit, auctoritas imaginaria, quam ubi sumere incertum est, auctoritati patenti, quae semper interrogari potest, quae loquitur, et sub intelligentia cadit? Haec auctoritas sola necessaria est: quisque catholicus hanc ut divinam reveretur, et pati non potest, quemquam quolibet modo in discrimen eam adducere.

En, quae in editione a me an. MDCCCXXVIII confecta, dicebam: haud difficile mihi fuisset meas observationes longius propellere, pleraque offendissem reprehensionis digna in eo quod jam scripserant M. de la Mennais, fautoresque sui systematis; at me illic consistere debere putavi, totumque systema istud rejiciens nolebam in nihilo defendendum suscipere Cartesii systema: idem quoque sentio, et profiteor me ullam unquam particularem scholam esse amplexurum. In veritatis investigatione nostra prima judicia in motivis, quae supra exposuimus, suffulcimus, quemadmodum in omni aetate est actum: proficiscimur e veritatibus per se claris; ipsae sunt nobis verum certitudinis fundamentum. Ne plura dicam, in eo fundamento aedificium tollimus nostrarum cognitionum naturalium et supranaturalium, haud verentes, ipsae ne vacillent. Nominari *Cartesiani* nolumus, multo minus *Lamenesiani*, maxime post temeritates commentarii dicti l'*Avenir*, et scandalum operis inscripti *Paroles d' un Croyant*; sed semper Christiani philosophi sumus, Romanique Catholici.

Generalis Soc. Jes. Romae an. MDCCCXXVII decretum tulerat, quo impediret, ne quod societatis membrum doceret, quaelibet pars esset, doctrinas novi systematis, quas ad septem propositiones redigebat, sic habitas:

1.° *Non datur aliud criterium veritatis praeter sensum communem,*
2.° *Sola fides parit certitudinem.*
3.° *Existentia Dei est prima veritas, quae certo cognoscitur.*

(1) *Défense, p. 159, qu' elles sont incomplètes, faute d' un premier principe sur laquel elles s' appuient.*

4.° *Ex existentia entis contingentis male deducitur existentia entis necessarii, hoc est Dei; sive vitiosum est hoc ratiocinium: Existo, ergo Deus existit.*

5.° *Intellectus finitus, hoc ipso quod finitus est, semper et in omnibus est errori obnoxius.*

6.° *In scholis christianis prevaluerunt falsa systemata, falsa scilicet quae ad atheismum, et religionis eversionem tendunt.*

7.° *Homo, sine consensu communi, neque de sua existentia, neque de sua cogitatione certus esse potest.*

Hae propositiones defensoribus systematis, in quod dirigebantur, impedimento visae sunt; ipsi eas explanare studuerunt, illas postea suppositas esse dixerunt. Nobis plane constat, eas esse authenticas, idque etiam affirmare possumus.

An. MDCCCXXXII tredecim Episcopi, aut Archiepiscopi subscripserunt censuram quinquaginta sex propositionum ex opere M. de la Mennais, ejusque defensorum depromptarum, eamque Supremo Pontifici subjecerunt cum epistola communi data VIII. Calendas majas ejusdem anni. Caeteri fere Galliae Episcopi huic censurae sunt assensi, aut desiderium significarunt, ut Sancta Sedes finem angentibus partitionibus tandem faceret, ipsamet proferens sententiam, cui unusquisque vere Cathalicus se subjicere cogeretur.

Inter propositiones nota censoria notatas, plurimae sunt, quae essentiam confirmant systematis philosophici, de quo hic sermonem babemus v. g. (1)

52. *Nullum veritatis punctum tam evidens est uni, quod non potest esse alteri incertum.*

53. *Nulla est veritas, de qua quisque infallibiliter, absolute a seipso sit certus, quum non intersit quoque sensus communis.*

54. *At sensus communis nos fallere non posset? R. Quod sensus communis nos fallere posset, semper idem est, qui omnibus hominibus est maximus certitudinis gradus.*

55. *At ratio individualis falli poterit in sumenda opinione particulari pro sensu communi? R. Id verum est.*

Hae propositiones falsae indicuntur, quippe quae ad pyrrhonismum ducunt, religionemque evertunt.

(1) 52.e *Il n' y a point de vérité si évidente pour l' un qui ne puisse être incertaine pour un autre.*

53.e *Il n' y a pas de vérité dont chaque individu soit infailliblement, absolument certain par lui-même et sans le concours du sens commun.*

54.e *Mai le sens commun ne pourrait-il pas nous tromper? R. Que le sens commun puisse nous tromper, ou non, toujours est-il qu' il est pour tous les hommes le plus haut degré de certitude.*

36. Norma fidei Catholicae eadem absolute est ac norma sensus communis·

37. Sensus communis , et sensus catholicus sunt eadem res.

Hae propositiones , si in sensu auctoris intelligantur , falsae sunt , dixerunt Episcopi , et aeque ac antecedentes sunt notandae.

XVII. Calend. Septembris an. MDCCCXXXII, Gregorius XVI, Pontifex Supremus actualiter regnans, primam epistolam encyclicam dedit , qua presbyteris formaliter revocabat obligationem, cui obnoxii sunt , ut Episcopis omnino parerent , ut nihil unquam in ministerio agerent , neque sibi potestatem concionandi , vel docendi absque illorum permissu facerent ; notabat praeterea, damnabatque doctrinas dominantes commentarii rerum diurnarum inscripti *l' Avenir*, et cum eo responsum dabat appellationi compositorum illius, inter quos primam frontem tenebat M. de la Mennais.

Post solemnem hunc actum , omnes vere catholici , maximeque presbyteri videntur assentiri debuisse judicio suorum Episcoporum , vel saltem in sua doctrina , suisque scriptis desinere omne quod his objici potuisset. Interim disputationes in eodem securitatis robore pergebant : fuit etiam , qui in epistola encyclica laborare curavit , quomodo suffulciret systema philosophicum , tantae controversiae subjectum.

VI. Calend: quintilis an. MDCCCXXXIV, apparuit secunda epistola encyclica sanctissimi domini nostri Gregorii XVI, data sicut prima omnibus catholicis Episcopis orbis terrarum, solemnem indicens damnationem in novum, et nimis celebratum opus M. de la Mannais inscriptum *Paroles d' un Croyant*. In hac Supremus Pontifex durius adnotat hujus libri increduli doctrinam; deinde, finem faciens , sic ait Episcopis :

Probe intelligitis , Venerabiles Fratres , nos hic loqui etiam de fallaci illo haud ita pridem invecto philosophiae systemate plane improbando , quo ex projecta , et effraenata novitatum cupiditate veritas , ubi certo consistit , non quaeritur , sanctisque , et apostolicis traditionibus posthabitis , doctrinae aliae inanes , futiles , incertaeque , nec ab Ecclesia probatae adsciscuntur, quibus veritatem ipsam fulciri ac sustineri vanissimi homines perperam arbitrantur.

In sensu horum verborum nihil est , quod errori det locum ; ipsa evidenter designant id , quod dari voluit nomen doctrinae *sensus communis* , et *auctoritatis generalis* huic celebrato syste-

.35.° *Mais la raison individuelle pourra se tromper en prenant une opinion particulière pour le sens commun.* R. *Cela est vrai.*

36.° *La règle de la foi catholique est absolument la même que celle du sens commun.*

37.° *Le sens commun et le sens catholique sont une même chose.*

mati recenter introducto, tam praedicato, quippe quod veritati solum fundamentum solidum suppeditet, sustento tanta devoratione, fiducia, robore, et contemptu contradictoribus: en notatum ut systema vituperabile, et fraudulentum, doctrinas continens inanes, futiles, incertas, ab Ecclesia non probatas, sustentas ab hominibus vanis, novitatis cupidis, qui illud proprium sustinendo, et fulciendo veritatem falso arbitrantur.

Haec epistola encyclica recepta atque promulgata est omnibus Galliae Episcopis, qui eam hoc sensu sunt interpetrati: Romae, an. MDCCCXXXIV missa est formula submissionis duobus epistolis encyclicis, et de hac reposcitur subscriptio cujusque peregrini Ecclesiastici, qui ad sacros ordines suscipiendos se confert, et cujus sensus satis confidentiae minime inspirant. Quae sic habetur: *Ego infra scriptus, sacros ordines suscepturus, profiteor me epistolas encyclicas sanctissimi domini nostri Gregorii XVI datas die 15 augusti anni 1832, et 25 junii 1834, suscipere cum debita intellectus, et voluntatis submissione, promittens me doctrinam in illis expositam unice probaturum, et secuturum, doctrinasque, et opiniones in eis reprobatas sincere, et ex animo reprobaturum sine ulla distinctione, vel restrictione; itemque novum systema philosophicum, de quo mentio est in secunda encyclica, tanquam fallax, et improbandum, rejecturum esse sicut quamcunque aliam novitatem doctrinae in encyclicis contentae contrarium. Promitto insuper me nunquam consensurum aut participaturum consiliis eorum, qui dictarum encyclicarum auctoritatem enervare conantur quocumque pretextu, aut eos ad proprium ipsorum sensum detorquere, nec quidquam facturum, scripturum, aut dicturum quo talia consilia probare videar. Datum Romae, etc.*

Ex his non sequitur, procul dubio, in operibus M. de la Mennais nihil veri esse, etiam quum de philosophia ille loquitur; at illa sunt plena propositionum, quae habentur tanquam incongruae, exageratae, fallaces, periculosae; et id quod suum systema constituit, adeo vituperatum, atque a toto corpore Ecclesiae docente improbatum est, ut nullo catholico illud defendendum suscipere liceat.

Omnes dicere debent sicut D. Augustinus, quum de damnatione Pelagentium sermonem haberet (1): *De hac causa duo concilia* (Carthaginense, et Milevitanum de quibus idem D. Aug. (2)) *missa sunt ad sedem Apostolicam: inde etiam rescripta venerunt. Causa finita est; utinam aliquando finiatur error!*

(1) *Serm. 131, t. 5, p. 643.*
(2) *Epist. 175 et 176, t. 2, p. 617 et seq.*

II. DISSERTATIO

IN PLERAQUE ALIA SYSTEMATA DE VERITATE, ET CERTITUDINE.

Necessarium, vel saltem utilissimum est, ut philosophiae auditores, in seminariis, condecentibus imbuantur notionibus de praecipuis systematis, in quibus in praesenti versantur, vel nuper versati sunt animi, ne extranei sint ab eo, quod de illis dicere possent viri, cum quibus in relatione ipsi erunt, neque ab eo, quod in rerum diurnarum commentariis erunt lecturi.

Praeter systema M. de la Mennais, quod aliquot per annos magnam adeptum est famam, postremis hisce temporibus multum sermonis habitum est de novo eclectismo, de schola Scotica, de schola progressus, et proxime de schola M. Bautain. De singulis his scholis breviter dicamus.

1.° Eclectismum.

Initio anni reparatae salutis, Graeci, Romanique philosophi, qui ad aliquid adhaerebant, quique *dogmatici* appellabantur, ex alia parte vexabantur ab innumeris Scepticis, qui illos acerrime oppugnabant, et eorum partitionibus utebantur, ut eos ex sententia refellerent; ex altera a doctoribus christianis, qui Evangelii sublimitatem, et moralis hujus perfectionem illis objiciebant. Ipsi animadverterunt, se in iisdem principiis coire oportere, ut in communes adversarios magis se roborarent. Itaque diversa systemata, quantum fieri poterat, conciliare sunt aggressi, sumentes id quod illis commune erat, sustinendoque facilius, rejicientes reliqua tanquam inania, atque indigna eadem animadversione; ac istaec amalgamatio *syncretismum* appellata est, quod sibi vult conjunctio, aut *eclectismum*, id est electio. Hoc systema a celeberrimis illius aetatis philosôphis sustentum, a Longino scilicet, a Plotino, a Porphyrio, a Jambliquo, prosperum eventum non magis habuit, quam alia: omnes hac vanae speculationes philosophicae, destitutae fundamento, et norma immutabili, obstare non potuerunt ante christianas doctrinas, tam perspicuas, tam solidas, tamque absolute coordinatas; ipsae velut fumus evanuerunt, deque illis non amplius habita est quaestio.

Postremo saeculo, quum philosophia divortium cum religione fecisset, quumque affectaret nihil aliud agnoscere quam rationem, rursus multiplicata sunt systemata, adeo ut in hac parte humanarum cognitionum horribilis exorta sit perturbatio. Ii, qui ad

ea suum adjungunt studium, ea comparant, perpendunt, impossibilitatem ea separatim sustinendi animadvertunt; ipsi ad *eclectismum* revertuntur, et alii una cum M. *Cousin* dicunt, (1) *omne in se sumptum esse verum, at si separatim sumatur, fieri falsum posse*; (2) *errorem nihil esse aliud, quam veritatem imperfectam conversam in absolutam veritatem; nullum alium errorem possibilem esse*; (3) *omnia haec imperfecta systemata quum conglutinentur, perfectam habitam iri philosophiam*: (4) Alii contendunt, in omnibus systematis maxime contrariis fragmenta esse veritatis, quae requirenda et colligenda sunt, ut praestans habeatur philosophia, et id esse, ad quod suum animum adjiciunt.

Sed 1.° dicere cum M. *Cousin*, omne in se sumptum esse verum, est evidens falsitas; nam quotidie philosophi non secus ac caeteri, quasdam res affirmant, quae haud sunt, negant e contra illas, quae quidem sunt; ipsi ergo falsum exprimunt, nimisque saepius illud obstinato animo sustinent. Admonebimus praeterea, quam obscurae sint dictiones M. *Cousin*, et vacuum in spiritu relinquant. Hoc modo quum pro magna auditorum frequentia admirationem multorum sibi comparasset, hic illustris professor ab omnibus solus desertus est, ac dici quidem potest, suum systema actum esse, 2.° Dicere, ad praestantem philosophiam condendam fragmenta veritatis esse coacervanda, quae in variis systematis reperiuntur, est assertio inanis, atque illusoria: quis enim hanc investigationem suscipiet? quamnam normam quisque ad agendam distinctionem sequetur? alter alia ratione discernet, alter alia opposita; singuli veritatem habere contendent, saepiusque ambo fallentur. Hoc ergo est systema, quod nec vitae principium habet, neque potest sustineri.

2.° *Schola Scotica.*

Thomas Reid natus an. MDCCX, professor philosophiae in gymnasio Glascuae, Scotiae, se adversarium intendit in *Hume*, et in omnes qui ad materialismum, aut ad Scepticismum tendebant. *Dugald Stewart*, inter ejus auditores maxime conspicuus, illius vestigia sequutus est, ejus principia evolvit, et peregit systema spiritualismi, quod vocatum est *Schola Scotica*, et quod magnum fautorum numerum quoque nunc habet.

Potissimum hujus scholae principium est procedere per viam

(1) Tout est vrai pris en soi, mais peut devenir faux si on le prend exclusivement (2); que *l'erreur n'est pas autre chose qu'une vérité incomplète convertie en une vérité absolue;* qu' *il n'y a pas d'autre erreur possible (3)* qu' *en réunissant tous les systèmes incomplètes, on aurait une philosophie complète (4).*

(2) Cours d'histoire de la Philos. I. 6, p. 29.
(3) Ibid. l. 7, p. 6.
(4) Fragm. philos. de M. Cousin, Préf. p. XLVIII.

observationis interioris, incipere ad perpendendum id quod nobis inest, nostras ideas, sensus, cogitationes, earumque relationes; et normis constitutis quibus spiritus in suis operibus est subjectus, statuit illum non debere ultra progredi, nihil affirmare quod spectat ad Deum, naturam, originem, officia, vel destinationem subjecti in nobis cogitantis; humeri enim philosophi haec omnia ferre recusent. Post facta interiora cuique propria, nulla est norma veritatis philosophice cognoscendae, quam norma inductionis, aut sensus communis, quae versatur in perpendendo intelligentiae gradum in quolibet existentem non modo in rudibus, sed etiam in doctis, ac in sumendo illum tanquam veritatis signum (1).

Hoc systema est *fallax*, *difficile*, et *imperfectum:* 1.° *Fallax*, in plerisque saltem punctis, quod nihili ratiocinationem ducit, quod omnes philosophicas cognitiones ad solum factum homini interius redigere vult, quod tanquam philosopho inaccessas spectat veritates, quibus destituta vera philosophia esse non potest, etc. 2.° *Difficile*, quod observare, et juste aestimare facta nostri interioris non multum difficile est, quam facta, quae nostros sensus feriunt, et nobis major ne est ratio dubitandi de factis sensibilibus, quam de factis interioribus? Quidnam autem est haec norma inductionis a sensu communi deprompta? quisnam perscrutabitur hunc gradum intelligentiae omnibus hominibus communem? quomodo certior reddetur, de eo justam fieri distinctionem? 3.° *Imperfectum*, quod non omnes complectitur veritates in integro cursu philosophiae necessarias, et quod nullum certum dat medium e factis interioribus transeundi ad exteriora.

3.° Schola Progressus.

Aliquot ex annis multum de *progressu* dissertum est, et per hunc intelligebatur hominis perfectio, non in virtute perfectio, quod semper cognovit, et commendavit Ecclesia, verum progressus in scientia, in industria, in oeconomia, et in eo quod hominis in terra beatitudinem constituit. Plerique juvenes, ingenii, et cognitionis ditissimi, ardenti studio elucubrantes, nervosa scripta condentes, nempe compositores commentarii dicti *le Globe*, et compositores *du Producteur*, et plerique alii obspectant haec effata progressus, atque indefinitae perfectibilitatis homini in terra, haud laborantes perscrutari in quo statu ille post obitum esset, vel saltem nihil de hoc dicunt.

Ex his exortum est id, quod aliquot posthac annis dictum est *Sanctumsimonismum*, cujus effatum erat maxima summa possi-

(1) Vide opera Thom. Reid, gallico sermone versa a Jouffroy, 6. vol. in-8, opera Dugald Stewart ab eodem versa, 3. vol. in-8; et Riambourg, Rationalisme, et de la Tradition, IV.

bilis beatitudinis homini in terra. Hujus doctrinae fautores quoddam religionis genus de hac confecerunt, quam ferventer praedicaverunt; sed quemadmodum ipsi infirmo innitebantur fundamento, et instabilibus principiis, in vacuo indefinibili aberraverunt, se disjuxerunt, in absurdo, in ridiculo delapsi sunt, et eorum ephimera secta velut nebula dissipata est.

Ne praetermittitur quidem de progressu saepius quoque loqui, quamvis nihil distinguatur, neque definiatur. Hoc philosophandi genus principiis, normaque destitutum, scholam proprie dictam constituere non potest. Nos progressus possibilitatem equidem agnoscimus, sed proficiscentes ex eo quod verum est tum in philosophia, cum in religione, ita procedentes, ut errorem vitemus, neque e cospectu nunquam amittentes veram hominis destinationem, quae est virtus in terra, ejusque praemium in coelo. Quaecumque alia philosophia est imaginaria, fallax, periculosa, vel saltem inanis.

4. *Schola M. Bautain.*

M. Bautain, saeculi incredulitatem abjurans, ac denuo Christi fidem amplexus, post compendiosa Theologiae studia ad Sacerdotium evectus Strasburgi, atque praefectus parvi seminarii Dioecesis creatus, statim innotuit scriptis insertis in commentariis rerum diurnarum, animose conditis; postea an. 1833, opusculum edidit inscriptum *De l' Enséignement de la philosophie en France au XIX siecle*, quod ille praebebat velut praefationem operis magnae molis, cui extrema manus non accessit, et quod in vulgus non est prolatum.

In hoc libello impolite exornato, acerrime ille refellebat, evertebatque systema Condillachii, Scholae Scoticae, Eclaeticae, et M. de la Mennais; contendebat, humanam rationem, sive particularem, sive generalem, perfectam certitudinem a seipsa adipisci nunquam posse, quippe quae ipsa suâ naturâ errori semper est obnoxia: constituebat pro unico fundamento scientiae metaphysicae, et generatim totae philosophiae, divinam revelationem; proficiscebatur e Sacris Codicibus, quos Ecclesia servaverat, atque interpetrata fuerat, qui, ajebat ille, omne quod verum est, complectuntur, nullamque aliam certitudinis metaphysicae normam agnoscere volebat. Ille in suis assertionibus perstitit, eas renovavit in articulo commentarii *Revue Européenne* (1), et in suis responsis Domino Episcopo Strasburgi. Alii scriptores e contra illas fortiter refellerunt, ex his l'*Ami de la Religion*, (2).

M. de *Trevern*, Episcopus Strasburgi, qui M. Butain prae-

(1) *T. 6. p. 630 et seq.*
(2) *T. 85. n. 2377, 2382, 2384 et 2407.*

cipuis benevolentiae argumentis prosequutus fuerat, ejus ideas reformare frustra quaesiit; quum autem videret, nihil satisfacientis ex eo assequi posse, illius principia tanquam perniciosa indixit in publico nuntio ad clerum misso, atque ad suae dioecesis fideles, XV Calendas octobris an. MDCCCXXXIV, quod Supremus Pontifex Gregorius XVI in libello XII Calendas Januarii proximi valde commendavit. Systema hujus novi doctoris est ergo solemniter improbatum, ideoque est rejiciendum.

Illud extrema versatur vagatione, nullo innititur fundamento dilucide designato, solideque firmato. Auctor proficiscitur e revelatione, haud nitide ostendens hujus revelationis existentiam, ejusque certam interpetrationem. Videbatur, in constituendis sacris codicibus Veteris, Novique Testamenti tanquam fontem omnis certitudinis, sibi in animo esse, loqui tantum de certitudine metaphysica, quae mundum supernum spectat, ita ut paeter Ecclesiam, ejusque praeceptionem philosophus ad perfectam certitudinem veritatum metaphysicarum, moralium, et religiosarum possit pervenire; sed in qualibet alia materia admittit media ordinaria certitudinis, agnoscit non secus ac nos veritatum multitudinem, quae absoluta certitudine cognosci possunt, quae non sunt in sacris codicibus, neque Ecclesiae praecepto probantur: tales sunt physicae veritates, facta historica, propositiones logicae, mathematicae etc. Haec observatio e Strasburgo ad nos transmissa est: eam libentissime accipimus, e contra dolemus, M. Bautain haud effecisse ut melius intelligeretur ab initio, votaque fervidissima facimus, ut ingenium tam valde conspicuum suam doctrinam expertem reddat cujuslibet ambiguitatis. Ille praeclara officia praestare Ecclesiae potest, sed nolit separatim docere, accurateque evitet omnia, quae ullam obscuritatem afferre possent. Nos confidimus, fore ut hisce nostris verbis solo Dei amore pronunciatis ignoscat.

Nihil aliud nobis reliquum est, quam graviter dolere, quum altissimi ingenii viros non secus ac illos, de quibus hic sermonem habemus, in hujusmodi errorem incidere videamus; et nihil in justam de nobismetipsis diffidentiam proprie nos conjicit, quam haec humani spiritus imbecillitas.

Ante et post Cartesium, ab omnibus tanquam philosophiae fundamentum spectatae sunt veritates per se clarae, ut has Divus Thomas vocat; veritates, quae sunt nostrae intelligentiae id quod sol est nostris oculis, neque ipsae per ratiocinationem probari unquam possent, sicut sol plena meridie cum face monstrari non posset.

Hae veritates, secundum naturam objectorum, de quibus agitur, nobis palam fiunt per sensum intimum, per perceptionem claram, aut evidentiam, per relationem sensuum, per memo-

riam, per auctoritatem humanam, vel auctoritatem divinam. Individuus, ut in veritate versetur, debet sentire, meminisse, et judicare eadem ratione, qua alii; alioquin ipso inesset vitium constitutionis, quod extra naturalem statum in ordine morali illum poneret, perinde ac caeci in ordine physico. Impossibile est admittere, universam humanam speciem uno eodemque modo, atque invincibiliter falli, e contra individuum solum videre rectum.

Nostri celeberrimi auctores, nomine *Cartesiani*, non aliter admiserunt motiva certitudinis diversa, quae exposuimus. Ipsi nunquam contenderunt, individuum dissentientem cum reliquis hominibus, vel cum sana parte virorum scientiae, de qua quaestio habetur, in rebus, quas humeri illorum, aeque ac sui non recuseut ferre, qui, non secus ac ipse examinaverunt, se certum atque exploratum existimare debere de claritudine suarum idearum, et de veritate sui judicii: hujusmodi absurditas illis tribui non potest, quum haec manifesto non reperiatur relata in eorum scriptis; ac mihi certum est, neminem hujusmodi investigationem suscipere conaturum.

In omni aetate, quum discussiones mutuis explanationibus atque ratiocinatione dirimi non potuerunt, invocata est auctoritas, videlicet alii homines consulti sunt ad cognoscendum, quid ipsimet sentirent, quomodo res cernebant; et certitudo perfecta non est ducta, nisi quum perventum est eo, quo unaquaeque excluditur contestatio, ideoque ad sensum communem: sensus communis, hoc modo acceptus, est ergo punctum, unde ad assequendam certitudinem proficiscitur, atque postrema ratio, quae ad convincendum pervicacem spiritum adducetur.

Quid est sensus communis? ait Fenelon (1) *Nonne est notiones primae quas de iisdem rebus aeque habent omnes homines? Hic*

(1) *Existence de Dieu, 2 partie, chap. 1, n.° 33, p. 183. N' est-ce pas les premières notions que tous les hommes ont également des mêmes choses? Ce sens commun, qui est toujours, et partout le même, qui prévient tout examen, qui rend l'examen même de certaines questions ridicule, qui fait que malgré soi on rit au lieu d'examiner, qui réduit l'homme à ne pouvoir douter, quelque effort qu'il fasse pour se mettre dans un vrai doute; ce sens, qui est celui de tout homme, ce sens qui n'attend que d'être consulté, qui se montre au premier coup d'oeil, et qui découvre aussitôt l'evidence ou l'absurdité de la question, n'est-ce pas ce que j'appelle mes idées? Les voilà donc ces idées ou notions générales que je ne puis ni contredire, ni examiner; suivant les quelles, au contraire, j'examine et je décide tout, en sorte que je ris au lieu de répondre, toutes les fois qu'on me propose ce qui est clairement opposé à ce que ces idées immuables me représentent.*

sensus communis, qui semper, et ubique idem est, qui omne examen praevenit, qui quarundam quaestionum examen ipsum facit ridiculum, qui efficit, ut se invito risus moveatur, quum examinare debeat, qui hominem redigit ne dubitare possit quemlibet conatum faceret, ut se in vero dubio collocaret: hic sensus qui non expectat quam ut consulatur, qui primo intuitu se praebet, quique evidentiam quaestionis aut absurditatem detegit; non est id quod meas ideas voco? En ergo hae ideae, vel notiones generales, quibus nec contradicere, neque examen apponere possum; contra illas sequutus, omnia perpendo, atque dijudico, adeo ut risum moveam, quum respondere debeam, quotiescumque mihi proponetur id quod est manifesto oppositum iis, quae hae immutabiles ideae mihi exhibent.

Doctrina sensus communis ita accepta, haud nova est, ut patet, ipsaque non impedit ne sensus intimus, evidentia, et sensuum relatio sint infallibilia certitudinis motiva non secus ac hominum testimonium: quamplurimis in rebus nos admodum certi sumus, ne fallamur, quamvis caeteros homines minime consuluimus, neque expectavimus dum ipsi judicium nostrum confirmarent. V. g. Si universum humanum genus nobis diceret, nos existere, nos vigilare, nos esse quadam urbe, vel cujusdam domi, plena meridie illucessere etc. certiores ne erimus de veritate harum propositionum? Patet, quod minime. Propterea quod nostris facultatibus usi sumus, et quotidie utimur, noscimus, nos in statu naturali esse, alios res ipsas non aliter ac nos videre, et judicare, hanc esse funditus nostram intelligentiam; quod si in hisce rebus fallamur, nulla amplius certitudo nobis possibilis esset: id satis est, ut perfectam securitatem, absolutamque certitudinem, qua nulla major est, adipiscamur. Nostrae itaque philosophicae cognitiones stabili fundamento innituntur.

FINIS.

INDEX.

Paginae.